

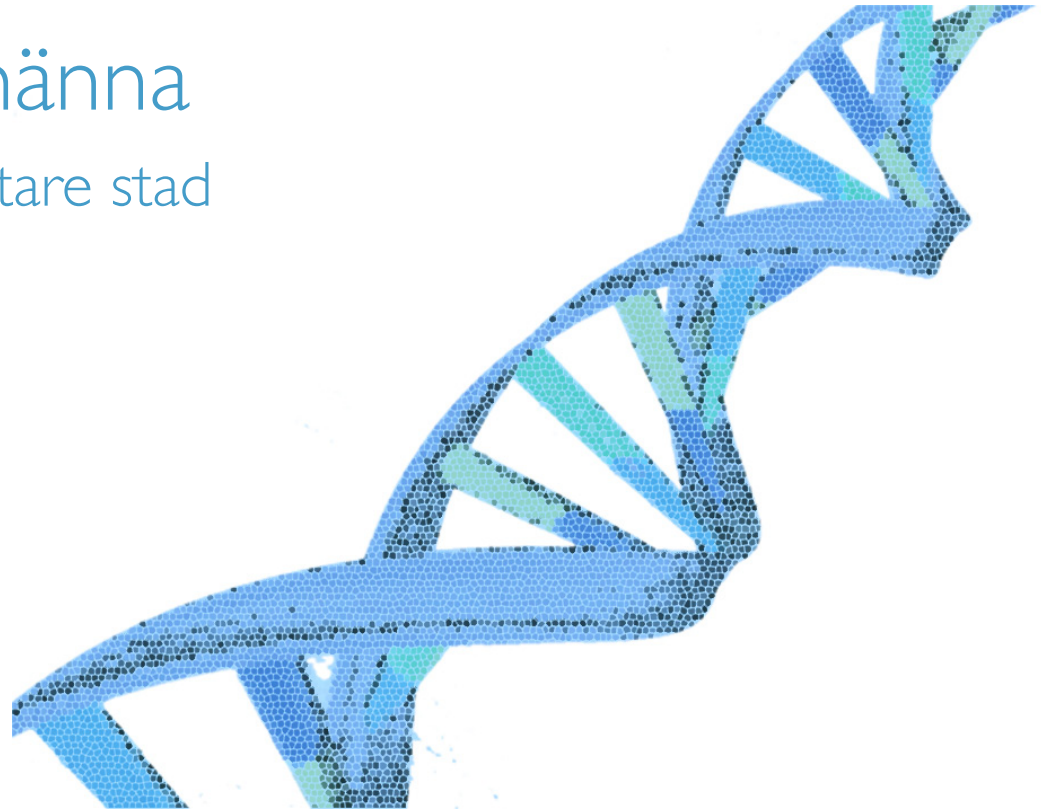
Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Det gröna och det allmänna

Om planering för grönstruktur i tätare stad

The green and the public
Planning for green structure in a city becoming denser

Kalle Magnér

Examensarbete i landskapsplanering, 30 hp
Landskapsarkitekturprogrammet
Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Alnarp 2013

Det gröna och det allmänna – Om planering för grönstruktur i tätare stad
The green and the public – Planning for green structure in a city becoming denser

Kalle Magnér

Handledare: Gunilla Lindholm, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Karl Lövré, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Bitr. examinator: Carola Wingren, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Examensarbete i landskapsplanering / Master Project in Landscape Planning

Kurskod: EX0546

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Ämne: Landskapsplanering

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och -år: juni 2013

Omslagsbild: DNA Double Helix. Efter: ApersOn (2006). Publicerad på Wikipedia (https://en.wikipedia.org/wiki/File:DNA_Double_Helix.png) för fri användning.

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: grönstruktur, grönplan, förtätning, stadsutveckling, urbanisering, kommunal planering, Helsingborg, grönytor, stadsbyggnadselement.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

“Green structure is colourful.”

Sybrand Tjallingii (2005a, s 16)

ABSTRACT

This essay is written in light of an ongoing urbanization, an increasing global warming, and the fact that Swedish cities until recently has spread more or less unrestrainedly, exploiting nature and agricultural land and resulting into e.g. increased motorism.

To save land, energy and non-renewable resources there is great faith in the sustainable city as a solution. There are several reasons to believe that such a city is dense, with mixed functions, as well as green. Meanwhile, there are indications that current densification may be a threat against the green values.

To start with, this paper investigates different approaches to green structure: first, as a theoretical concept (Chapter 1), second as put into practice in a planning context, carried out through a case study of the Swedish city of Helsingborg's forthcoming "green plan" (Chapter 2). The case study raises a number of planning problems and the paper – focusing on Swedish conditions – delves deeper into the question whether it is possible to achieve a both dense and green city (Chapter 3).

The essay can be said to be exploratory; knowledge has been collected through literature and case studies, and all data has been treated qualitatively.

Chapter one finds that although green structure is an established concept in Sweden today it can be understood in different ways – a simple definition that also captures the complexity of green structure seems to be lacking. Green structure is "multi-functional" and as such it can be understood as a multitude of layers consisting of functions and values that activate different physical spaces as well as different sectoral areas – to some extent these overlap each other, but they also give rise to different opinions about what

green structure aims at. In particular, the structural aspect of green structure raises different opinions: Some believe that the purpose of green structure should be a coherent structure, while others argue that such a separation from the city strengthens the conception of green structure as something undeveloped, isolated from the city. The latter instead advocate an integrated approach to green structure, where the green as an element of townscape and urban planning is emphasized.

An important conclusion of this chapter is that an approach to green structure as either integrated or separated is not necessary. Many things point to that the approaches are useful in different contexts and that they may work as complements to each other.

Chapter two confirms some of the conclusions drawn in chapter one. The case study of Helsingborg's forthcoming green plan shows that an overall perspective makes it difficult to describe the green as an element of townscape and urban planning, thus stressing the importance of applying different scales in order to capture the whole complexity of green structure.

From a municipal perspective the case study identifies a number of planning problems, where most of them in one way or another seems to be related: green structure has a low status in relation to other planning interests; means for management are limited; the actors are many and unorganized; and there is a widespread ignorance of the functions and values of green structure – all this seems to a large extent be due to the understanding of green structure as a sectoral issue. The solution proposed is based on the assumption that a more horizontal, multi-sectoral

cooperation can solve many of the problems that green structure faces.

Chapter three discusses a supposed conflict of interests between green structure and densification. Initially it is stated that urban greenery is struggling to compete against densification's demands for unexploited land. It is pointed out that there are several strong reasons to densify the city, but it is also noted that density actually is only *one* factor in the strive for a sustainable and attractive city, where mixed functions and greenery are seen as other important components.

The chapter reflects upon different ways of protecting green structure which, as a result of the lack of a considerable measure of agreement on green structure, is found to be urgent. Furthermore, the possibilities of improving the quality of green spaces, and the consequences when this happens at the expense of other green spaces, is discussed. Finally the possibilities to densify the city without building on green spaces are investigated.

Chapter three also reflects upon densification as a concept. A suggested starting point where the city is seen as a structure that consists of buildings, roads and places connected with each other means that densification can be said to deal with *all* of these elements – partly to use the space at each of them more effectively, partly to achieve a good balance between them. The fact that urban green structure is intimately connected with buildings, roads and places thus means that actions that help to create a more multi-functional green structure can be seen as a way of densifying the *city* (not to be confused with densification through *buildings* only).

SAMMANFATTNING

Den här uppsatsen skrivs som en följd av en omfattande urbanisering, en ökande global uppvärmning, samt det faktum att svenska städer tills helt nyligen har brett ut sig relativt ohämmat över natur- och jordbruksmark med bl a växande ohållbara transporter som följd.

För att hushålla med mark, energi och ändliga resurser ställs nu stort hopp till en mer hållbar stad – såväl ekologiskt som socialt och ekonomiskt. Mycket talar för att en sådan stad är tät, funktionsblandad och grön. Samtidigt finns det indikationer på att rådande förtätningstrend kan utgöra ett hot mot de gröna värdena.

Den här uppsatsen undersöker till att börja med olika synsätt på grönstruktur: dels som teoretiskt begrepp (kap. 1), dels som tillämpat begrepp i en planeringskontext, vilket sker genom en fallstudie av Helsingborgs stads kommande grönplan (kap. 2). Fallstudien aktualiserar ett antal planeringsproblem varpå uppsatsen fördjupar sig i frågan huruvida det är möjligt att – med fokus på svenska förhållanden – åstadkomma en både tät *och* grön stad (kap. 3).

Uppsatsen kan sägas vara explorativ till sin karaktär; kunskapsinsamling har skett genom litteratur- och fallstudier, och all data har behandlats kvalitativt.

I kapitel ett konstateras att trots att grönstruktur är ett etablerat begrepp i Sverige idag kan det förstås på många olika sätt, och en enkel definition som samtidigt kan fånga hela grönstrukturens komplexitet förefaller saknas. Grönstrukturen är mångfunktionell och kan liknas vid ett antal lager bestående av funktioner och värden som omfattar såväl olika ytor som olika sektorsområden – dessa sammanfaller till viss del med varandra, men de ger också upphov till skilda åsikter om vad grönstruktur är och syftar till. I synnerhet

den strukturella aspekten av grönstrukturbegreppet väcker delade meningar: Somliga anser att målet för grönstrukturen är en sammanhängande struktur, medan andra hävdar att en sådan separering cementerar en uppfattning om grönstruktur som någonting obebbyggt, från staden avskilt. De senare förespråkar istället ett integrerat synsätt på grönstrukturen, där det gröna framhävs som ett stadsbyggnadselement.

En viktig slutsats i detta kapitel är att ett synsätt på grönstrukturen som endera integrerad eller separerad inte är nödvändigt. Tvärtom finns det mycket som talar för att synsätten är användbara i olika sammanhang och att de därmed kan komplettera varandra.

I kapitel två bekräftas somliga av de slutsatser som dras i kapitel ett. Fallstudien av Helsingborgs kommande grönplan visar tydligt att ett övergripande perspektiv gör det svårt att lyfta fram det gröna som stadsbyggnadselement, vilket tydliggör vikten av att tillämpa olika skalor för att kunna fånga grönstrukturens hela komplexitet.

Utifrån ett kommunalt perspektiv blottlägger fallstudien ett antal planeringsproblem, varav flertalet på ett eller annat sätt förefaller hänga samman: Låg status för grönstrukturen i förhållande till andra planeringsintressen, begränsade resurser för skötsel, många och oorganiserade aktörer, och en utbredd okunnighet om grönstrukturens funktioner och värden, förefaller till syvende och sist i stor utsträckning bero på förhållningssättet till grönstruktur som en sektorsfråga. Lösningen som föreslås utgår från att ett mer sektorsöverskridande samarbete kan lösa många av de problem som grönstrukturen står inför.

Kapitel tre diskuterar en påstådd intressekonflikt mellan grönstruktur och förtätning. Inledningsvis

konstateras att stadsgrönskan har svårt att hävda sig mot det exploateringstryck som behovet av förtätning innebär. Det påpekas att det finns många starka skäl att förtäta staden, men framhålls också att tätt snarast är *en* faktor i målet om en hållbar och attraktiv stad, där funktionsblandning och grönska är andra viktiga komponenter.

Kapitlet resonerar kring olika tillvägagångssätt för att skydda grönstruktur, vilket i brist på en mer utbredd samsyn, konstateras vara angeläget. Vidare diskuteras möjligheterna att höja grönytors kvalitet, och den eventuella lämpligheten i att detta sker på bekostnad av att andra exploateras. Slutligen undersöks förutsättningarna att förtäta staden utan att bebygga grönytor.

Kapitel tre reflekterar också över förtätning som begrepp. En föreslagen utgångspunkt där staden ses som en struktur bestående av byggnader, vägar och platser som är sammankopplade med varandra innebär att förtätning kan utvidgas till att handla om *alla* dessa element – dels för att använda utrymmet hos vart och ett av dem på ett mer effektivt sätt, dels för att verka för en god balans mellan dem. Det faktum att stadens grönstruktur är intimt sammankopplad med byggnader, vägar och platser innebär att åtgärder som medverkar till att skapa en mer mångfunktionell grönstruktur också kan ses som ett led i *stadsförtätningen* (vilket inte ska förväxlas med *bebyggelseförtätning*).

FÖRORD

Malmö i maj 2013.

Detta arbete motsvarar 30 hp, eller 20 veckors heltidsarbete, men från idé till färdig text har vid det här laget ett och ett halvt år hunnit passera.

Det första fröet till den här uppsatsen såddes på senhösten 2011 i samband med att jag fick praktik på Helsingborgs stad för att medverka i framtagandet av kommunens nya grönsplan. Sedan dess har uppsatsen ömsom blomstrat (i mellanrummen mellan de anställningar jag har haft under tiden), ömsom slokat (under perioder av heltidsjobb).

Jag vill tacka alla som på ett eller annat sätt har varit mig till hjälp under uppsatsarbetets gång. Ett särskilt tack vill jag rikta till följande personer:

Min handledare Gunilla Lindholm för uppmuntran, vägledning och alltid konstruktiva synpunkter.

Fredrik Bengtsson och Gertrud Egnell på Helsingborgs stad för berikande samarbete och intressanta diskussioner i arbetet med Helsingborgs grönsplan – vilket ledde fram till att jag skrev den här uppsatsen.

Helena Magnér för nogsam genomläsning av utkast.

Camilla Söderquist på biblioteket i Alnarp för råd om referenshantering.

Anders Busse Nielsen på SLU Alnarp för expertutlåtande och litteraturtips.

Elisabet Lundgren Alm, Kalle Forss och övriga som gett mig tillstånd att publicera deras bilder.

Och sist men inte minst Åsa, tack för all kärlek och stöttning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

ABSTRACT

SAMMANFATTNING

FÖRORD

HUVUDDDEL

INLEDNING

Bakgrund	14
Syfte, målgrupp och mål	15
Frågeställning	15
Avgränsningar	15
Metod	15
Disposition	15
Litteratur	16
Fallstudie	16
Diskursanalys	18
Dokumentöversikt	19
Begreppstolkningar	20

KAPITEL 1: Hur talas det om grönsstruktur och varför?

OM GRÖNPLANERINGENS FRAMVÄXT OCH SYNEN PÅ GRÖNSKAN	26
Internationella strömningar	26
Grönplanering i Sverige under 1800-talet och fram till idag	26
Stadsgrönskans utveckling i Sverige sett ur dagens perspektiv	28
GRÖNSTRUKTUR SOM BEGREPP	30
Introduktion	30
Spatial aspekt	30
Mångfunktionell aspekt	31
Ekologisk aspekt	31
Kulturell aspekt	33
Social aspekt	33
Strukturell aspekt	33
Separerad struktur eller integrerat stadsbyggnadselement? Figur eller bakgrund?	35
Sammanbundna objekt eller morfologisk struktur?	37
Grönsstruktur som idé, kvalitet och handling	38
REFLEKTIONER ÖVER SYNEN PÅ GRÖNSTRUKTUR – PROBLEM OCH MÖJLIGHETER	39
Spatial aspekt – begrepp utan minsta gemensam nämnare	39
Motstridiga begrepp	41

Den spatialt förbundna grönskan – nåbar, mångfunktionell?	41
Skalans betydelse – möjliggör både integrerad och separerad grönsstruktur?	42
Sektorsperspektivet och grönsstrukturens mångfunktionalitet	43
Tidslig aspekt – om vikten av långsiktighet och skötsel	44
Begrepp i förändring – tendenser på 2000-talet	45
Folkhälsoaspekter i fokus – stress och fysisk aktivitet	45
Hållbar utveckling i fokus – med större utrymme för ekonomiska och sociala aspekter?	46
Gröna kvaliteter i fokus – kvantitativa värden betonas mindre	46
Nya idéer bygger på gamla	46
Från vittförgrenat till enhetligt begrepp	47
Det integrativa synsättet – om grönskan som stadsbyggnadselement	48

KAPITEL 2: Grönsstruktur i praktiken – en fallstudie

GRÖNPLANER I SVERIGE: DÅ OCH NU	54
En skiftande plan med godtyckligt namn	54
BAKGRUND TILL FALLSTUDIEN	56
Helsingborgs förutsättningar	56
Helsingborgs stads kommande grönsplan	58
Avgränsning av fallstudien	58
SAMMANFATTNING AV HELSINGBORGS GRÖNSPLAN	61
Avgränsning och syfte	61
Vision	61
Utmaningar	62
Övergripande mål	62
Målbild för grönsstrukturen år 2035	63
Strategier	64
Motstående intressen	64
Fortsatt arbete	65
VILKEN SYN PÅ GRÖNSTRUKTUREN FÖRMEDLAS I HELSINGBORGS GRÖNSPLAN?	66
Spatial aspekt – formell grönsstruktur i fokus	66
Den mångfunktionella grönsstrukturen – hållbarare, hälsosammare, attraktivare	67
Strukturell aspekt – det gröna som figur men inte stadsbyggnadselement	67
Tid, handling och skala – visioner utan stadsdelsfördjupning	70
VILKA INTRESSEKONFLIKTER OCH PLANERINGSPROBLEM AKTUALISERAS I HELSINGBORGS GRÖNSPLAN?	71
Motstridiga intressen	71
Kommunala planeringsproblem – generella orsaker till intressekonflikter	71
Ekonomi som drivkraft – och bromskloss	71
Brist på kunskap om gröna värden	72

Avsaknad av samarbete – grönplanen ett sektorsdokument	73
Begränsad rådgivning – kommunens inflytande otillräckligt?	74
Grönstruktur i försvarsposition – men det finns hopp	75
Behövs grönplaner?	76
KAPITEL 3: Strategier för en tät och grön stad	
– essä om stadsförtätning från ett grönstrukturperspektiv	81
VARFÖR FÖRTÄTA – OCH VAD FÅR DET FÖR KONSEKVENSER FÖR GRÖNSTRUKTUREN?	82
Tätare stad... och grön?	82
Poänger med förtätning	84
Problem med förtätning	85
Slutledning	87
STRATEGIER FÖR EN GRÖN OCH TÄT STAD – KVALITATIV UTGÅNGSPUNKT	87
Att bebygga grönytor	87
Behövs det verkligen grönt överallt?	87
Att tillgodose behovet av gröna kvaliteter	90
Miljökaraktärer och sociotopkarteringar	90
Att "flytta" grönytor	91
Nya kvaliteter genom gröna väggar och tak	91
Gröna balkonger istället för gröna bostadsgårdar?	92
Högre kvalitet genom nya byggnader och vägar	92
Grönytor som kan bebyggas	92
Längs större vägar och trafikleder	92
I förorten?	93
Räcker satsning på gröna kvaliteter? – om behovet av storlek och närbarhet	94
I LAGENS NAMN – KAN GRÖNSTRUKTUREN I STADEN SKYDDAS?	96
Behovet av att hävda det gröna	96
Skydd enligt lag	96
Är kommunalt säkrare än privat?	97
Andra vägar för att säkerställa grönstrukturen	99
Nationella och regionala styrmedel – policydokument och normer	99
Grönytefaktor och balansering	100
Naturreservat	100
STRATEGIER FÖR EN GRÖN OCH TÄT STAD – KVANTITATIV UTGÅNGSPUNKT	102
Förtätning på annan mark	102
Hårdgjorda och privata ytor	102
Omvandling eller komplettering i industri- och hamnområden	102
Att förtäta vägar och parkeringar	104
Gröna gator	106

Ett annat perspektiv på förtätning	107
Att mäta bebyggelsetäthet – e-tal, invånartäthet och andra mått	109
Förtätning utan att ta annan mark i anspråk	110
Att utnyttja luftrummet: höga hus	110
Att utnyttja luftrummet: lager på lager	111
Att utnyttja volymen: compact-living	111
HUR TÄTT ÄR RÄTT? – OLIKA STADSBYGGNADSIDEAL GER OLIKA SVAR	113
Trädgårdsstad, grannskapsenheter och sluten kvartersstad	113

KAPITEL 4: Avslutande diskussion	117
SYNTETISERING AV SLUTSATSER	118
Separerad respektive integrerad grönstruktur – en fråga om skala och språk	118
Tätt och grönt – om vikten av att betrakta grönstrukturen som del av det bebyggda	118
Begrepp utan samsyn – om vikten av sektorsöverskridande samarbete	119
Kvalitet och kvantitet – viktiga aspekter som inte kan ersätta varandra	120
FRAMTIDA FORSKNING	122
EPILOG – DEN ANDRA SIDAN AV MYNTET	124

AVSLUTANDE DEL

KÄLLFÖRTECKNING	128
FIGUR- OCH TABELLFÖRTECKNING	136

HUVUDDDEL

INLEDNING

Bakgrund

Världen över pågår en omfattande urbanisering: För ett halvt sekel sedan, år 1950, bodde 70 % av världens befolkning på landsbygden; idag bor *varannan* människa i en stad, och år 2050 förväntas 70 % av alla människor bo i en stad. Sverige är inget undantag från denna trend: Redan nu lever 85 % av alla svenskar i tätorter¹. (SCB 2012a, 2012b)

Oavsett var i världen vi bor, oberoende av kön, klass och etnicitet, befinner vi oss i begynnelsen av ett århundrade som av allt att döma kommer att präglas av global uppvärmning. Såväl glaciärsmältning, stigande havsnivåer och översvämningar som torka och hungersnöd är redan obestridda faktum. Fortsätter utvecklingen i samma riktning väntas fler naturkatastrofer, större spridning av sjukdomar, ökad svält, och massutdöende av djur och växter, uppger WWF (2011). I november 2012 rapporterade Världsbanken (Stor temperaturhöjning befaras 2012) att jordens klimat är på väg att bli fyra grader varmare, något som är en fördubbling av de två grader som världens länder enades om under klimatmötet i Köpenhamn år 2009.

När klimatkris och hållbar utveckling står på agendan framhålls planeringen av staden ha en avgörande betydelse (WWF 2011; Riksdagen 2011a). Å ena sidan står staden för en stor del av de globala växthusgasutsläppen, å andra sidan erbjuder den stora möjligheter till en mer hållbar utveckling, menar

riksdagen (2011a).

Stadsförtätning är en planeringsstrategi som såväl i Sverige som internationellt (Regeringens proposition 2006/07:122; UN-Habitat 2003, se Riksdagen 2011a) har lyfts fram som den kanske viktigaste för att nå hållbara städer. En tätare stad kan bl a generera kortare transporter och energibesparingar, stimulera till möten mellan människor, och innebära att värdefull åkermark och natur utanför staden sparas (Riksdagen 2011a).

Trots att förtätning ingalunda är ett nytt begrepp i Sverige har stadsutbyggnaden under 1900-talet och fram tills helt nyligen medverkat till att staden arealmässigt vuxit dramatiskt (SCB 2012c). Strategier för att förtäta staden har först på senare år börjat omsättas i praktiken.

Ett annat begrepp som etablerat sig i Sverige under de sista tjugo åren och som allt oftare figurerar i stadsplaneringssammanhang är *grönstruktur*. En stadigt tilltagande mängd forskning vittnar om grönytors betydelse, bl a för människors hälsa och välbefinnande, för främjande av biologisk mångfald och för klimatförbättrande åtgärder (t ex Werquin et al 2005) – något som medverkat till att stadens grönytor lyfts fram som viktiga komponenter i en hållbar stadsutvecklingsstrategi (Riksdagen 2011a).

Planeringen för stadsförtätning respektive grönstruktur är inte friktionsfri. Både i Sverige och i andra länder höjs röster som menar att förtätning kan utgöra ett allvarligt hot mot stadens gröna värden (t ex Halvorsen Thorén 2000; Riksdagen 2011a; Tjallingii 2005a).

Finns det fog för denna oro? I Norge har man jobbat betydligt mer aktivt med stadsförtätning än i Sverige. Sedan 1990-talet har lagstiftning och strategier

tillämpats för Stor-Oslo i syfte att skapa en hållbar stad samt förhindra utglesning och exploatering av Marka – de skogsklädda åsar som omger staden. På senare år har man börjat utvärdera resultatet: En rapport framtagen av Transportekonomiska institutet (Næss, Næss & Strand 2009) visar att man har lyckats i ambitionen att motverka *sprawl*², och vidare att kollektivtrafiken har utvecklats, ohållbara transporter har begränsats men inte minskat, utbyggnaden av vägar har fortsatt, och stadens grönytor har minskat. Minskningen av gröna arealer har väckt både reaktioner från Riksrevisjonen (2007) som efterfrågar bättre kontroll av utvecklingen, och från gräsrotsrörelser som t ex Nettverket for grønne lunger i Oslo.

Utvecklingen som påvisas i Transportekonomiska institutets rapport väcker flera frågor: Är förlusten av grönområden en oundviklig konsekvens av att staden förtätas? Hur viktigt är det att skydda stadens grönområden? Är det givet att förtätning och planering för grönstruktur måste utgöra en intressekonflikt?

1 "Definitionen av en tätort är i korthet att den skall bestå av sammanhängande bebyggelse med högst 200 meter mellan husen och ha minst 200 invånare. Ingen hänsyn tas till kommun- eller länsgränser" (SCB 2012a, s 20).

2 Med *sprawl* avses stadsutbredning, dvs det att en stad arealmässigt växer utåt (Boverket 2007).

Syfte, målgrupp och mål

Efter att ha arbetat praktiskt med grönplanering i kommunala sammanhang i först Helsingborg och därefter Lindsberg har jag blivit varse de svårigheter som föreligger när grönstruktur ska identifieras, värderas och omsättas i brett förankrade strategier. Mot den bakgrund som jag har skisserat ovan framgår det att grönområden anses ha en viktig roll i en hållbar stadsutveckling, men också att de kan vara hotade av rådande förtätningstrend. Det framstår därmed som angeläget att finna lösningar på de problem och intressekonflikter som kan uppstå vid planering för gröna värden.

Detta arbete syftar i första hand till att ge mig själv möjligheten att fördjupa mig i en såväl relevant och intressant som komplex och laddad fråga, men det är också min förhoppning att arbetet ska kunna vara av intresse för både studenter och yrkesverksamma arkitekter, landskapsarkitekter och planerare, och om möjligt leda till givande diskussioner.

Uppsatsen har som mål att 1) identifiera de betydelser, värden och funktioner som samlats inom begreppet grönstruktur; 2) med hjälp av tillämplig teori och utifrån en fallstudie över Helsingborgs stads kommande grönplan ge exempel på hur man kan värdera grönstruktur i planeringssammanhang, varpå olika planeringsproblem blottläggs; och slutligen 3) undersöka intressekonflikten mellan grönstruktur och förtätning, samt föra en diskussion kring olika sätt att förhålla sig till den.

Frågeställning

Frågeställningen delas upp i tre huvudfrågor som var och en svarar mot ett av målen:

1. Hur talas det om grönstruktur och varför?
2. Hur kan man värdera grönstruktur i en planeringskontext och vilka problem aktualiseras?
3. Hur kan man förhålla sig till intressekonflikten mellan gröna värden och tätare stad?

Avgränsningar

Grönstruktur är ett brett och svårdefinierat begrepp, och eftersom planeringsprocesser, lagrum och grönstrukturens karaktär skiljer sig från land till land begränsar sig denna uppsats till att fokusera på svenska förhållanden.

Som en konsekvens av de erfarenheter jag tar med mig in i uppsatsskrivandet, och som en följd av valet av fallstudie, utgår uppsatsen från ett kommunalt perspektiv, med Helsingborgs stad och en översiktsplaneringsskala som huvudsakligt exempel.

Metod

Uppsatsen undersöker förståelse och hantering av begreppen grönstruktur och grönplan, varpå den till sin karaktär kan sägas vara explorativ. Av syfte och frågeställningar följer att kunskapsinsamling genom litteratur- och fallstudier har bedömts vara de lämpligaste metoderna. All data har behandlats kvalitativt.

I sin helhet varvar uppsatsen teoretisk fördjupning med praktiska exempel och problemformulering, vilket jag hoppas ska kunna ge ett mervärde: å ena sidan genom att finna kopplingar mellan teori och praktik, å andra sidan genom att göra erfarenheter och väcka nya frågor genom de problem jag blottlägger i fallstudien.

Disposition

Uppsatsens rapportdel består av fyra kapitel. Till skillnad från en kvantitativ, naturvetenskaplig uppsats där teori följs av resultat och avslutas med en mer subjektiv avslutande diskussion, har jag valt en modell som redan från början integrerar teori och empiri. En sådan variant lämpar sig väl för kvalitativa metoder: Att helt teori- och tolkningslöst redovisa sitt material synes orimligt när det rör sig om kvalitativa data, och en integrerad modell innebär dessutom att många upprepningar av vad som tidigare sagts kan undvikas. Som en följd av detta blir den avslutande diskussionen förhållandevis kort.

De tre huvudfrågor som ställs, tillsammans med respektive mål, tillägnas varsitt kapitel i uppsatsen. Det första kapitlet, som syftar till att undersöka grönstrukturbegreppet, utgår från litteraturstudier av i huvudsak svensk och europeisk forskning.

Kapitel två, som undersöker hur man kan tillämpa grönstrukturbegreppet i grönplaneringen (eller omsätta teori i strategi), utgår från en fallstudie av en arbetsversion av Helsingborgs kommande grönplan. De planeringsproblem som här identifieras tjänar som grund för kapitel tre, vilket fokuserar på intressekonflikten mellan grönstruktur och tätare stad. Detta kapitel bygger på litteraturstudier till stor del bestående av artiklar i tidskrifter och tidningar, samt kommunala och regionala policydokument och andra publikationer.

Även om kapitlen står för sig själva i den mening att de behandlar olika frågeställningar så bygger de på varandra och det är först när de läses tillsammans som en sammansatt bild av grönstrukturen uppenbarar sig.

Kapitel ett och två är upplagda på ett snarlikt sätt: Båda inleds med mer teoretiska sammanfattningar och följs upp av mer reflekterande avsnitt³. Denna uppdelning är emellertid inte helt strikt: I den mer teoretiska genomgången tillåts personliga kommentarer flikas in där jag finner det relevant; likaledes tillåts kompletterande teorier i de mer reflekterande avsnitten.

I kapitel tre är uppdelningen mellan teori och reflektioner inte lika tydlig; kapitlet är upplagt mer som en essä, vilket här kan förstås i betydelsen "skriftlig framställning av måttligt omfång där man avser att meddela fakta men gör det på ett personligt sätt" (Rydén 2013).

Kapitel fyra består av en avslutande diskussion som knyter ihop uppsatsen, resonerar kring resultatens användbarhet och överväger framtida forskning.

³ Mer reflekterande avsnitt markeras i uppsatsen med en färgad list längs yttermarginalen på respektive sida.

Källhänvisningar återges enligt Harvardsystemet direkt i den löpande texten och redovisas i sin helhet längst bak i uppsatsen. Preciseringar och utvecklingar återges som fotnoter på respektive sida.

Litteratur

Av valet att behandla all data kvalitativt följer att resultatet som presenteras är ett urval. Det textmaterial som uppsatsen bygger på är förstås inte fullständigt, men ändå tillräckligt omfattande för att många olika åsikter ska kunna komma fram, vilket är i linje med uppsatsens relativt breda och explorativa ansats. Att de frågor som undersöks inte sällan leder till nya frågor utgör en strävan att belysa sakers tillstånd från olika perspektiv och på så vis upprätthålla ett kritiskt förhållningssätt till de idéer eller fakta som återges. Samtidigt utgör de tre huvudfrågorna en tydlig ram för uppsatsen.

Inom uppsatsens avgränsningar har jag försökt göra ett urval av texter som kan spegla såväl svenska och europeiska forskares som statliga myndigheters och kommuners syn på grönstruktur. Litteraturen består således av avhandlingar, rapporter, vetenskapliga artiklar och tidningsartiklar, kommunala och statliga policydokument samt utredningar. Kunskapsinsamling har främst skett genom sökningar i vetenskapliga databaser och i uppslagsverk, genom granskning av referenslistor hos relevanta texter och därpå följande litteraturstudier, samt genom informationssökning på myndigheters webbsidor.

De verk som uppsatsen tar avstamp i är i huvudsak Bucht och Perssons (1994) underlag till delbetänkandet SOU 1994:36 om miljö och fysisk planering; Lundgren Alms (1996) licentiatavhandling som bl a undersöker

grönstrukturbegreppets framväxt och tillämpning; Lövries (2003) doktorsavhandling som diskuterar grönstrukturen som stadsbyggnadselement och dess identitetsskapande funktion; samt Werquin et al (2005) som genom artiklar av olika europeiska forskare bl a syftar till att belysa den mångfald av roller som stadens grönstruktur spelar.

Jag anser att de källor som jag har valt är relevanta i förhållande till frågeställningen, och att de tillsammans förmedlar en komplex bild som vittnar om att det finns olika svar på de frågor som ställs i denna uppsats.

Fallstudie

Frågan om hur grönstrukturen kan hanteras i en planeringskontext och vilka problem som kan uppstå belyses med hjälp av en fallstudie av Helsingborgs stads kommande grönplan. Fallstudier är som forskningsmetod intressanta kanske framförallt för att man studerar en pågående verksamhet. Lövrie (2003) menar att studier av grönplaner är ett sätt att skaffa sig kunskap om kommuners syn på grönstrukturbegreppet i ett planeringssammanhang – och det är ur denna kontext som grönstrukturbegreppet har vuxit fram.

Man kan tycka att materialet – en fallstudie – är alldeles för litet för att det ska gå att dra några generella slutsatser av det. Bent Flyvbjerg⁴ (2006) menar å ena sidan att man genom en fallstudie inte kan bevisa något, men däremot lära sig något, vilket stämmer väl överens med den här uppsatsens mål och metod; å andra sidan hävdar Flyvbjerg att *exemplars makt* är underskattat och att det visst är möjligt att generalisera utifrån det enskilda fallet. Personligen menar jag att de problem som blottläggs

⁴ Flyvbjerg är professor vid Oxford University

i ifrågavarande fallstudie kan anses generella i den mening att de teoretiskt sett *skulle kunna* gälla för vilken kommun som helst. Således aktualiserar fallstudien av Helsingborgs grönplan planeringsproblem som *kan* uppträda även i andra kommuners grönpnearbete. Den möjlighet till att gå på djupet i en verksamhet, som den enskilda fallstudien erbjuder, blir i fallet Helsingborg därför även ett sätt att formulera hypoteser som kan undersökas i framtida fallstudier.

En risk med fallstudien kan vara att man själv blir en aktiv del av verksamheten som studeras. Ur trovärdighetssynpunkt skulle det faktum att jag själv har varit involverad i arbetet med Helsingborgs grönplan därmed kunna anses som problematiskt⁵. Man kan misstänka att jag i den dubbla rollen som både observatör och deltagare blir blind för vissa aspekter, men jag vill snarare påstå motsatsen: Till att börja med är den del av grönplanen som fallstudien fokuserar på i huvudsak formulerad utan min inblandning, och de avsnitt som jag har varit involverad i är inte sammanställda av mig ensam utan av en enig arbetsgrupp⁶. Vidare har fallstudien och det huvudsakliga arbetet med den här uppsatsen skett efter att anställningen på Helsingborgs stad avslutades,

5 Under november 2011 – februari 2012 genomförde jag min landskapsarkitektpraktik på stadsbyggnadskontoret i Helsingborg, avdelningen för strategisk planering, där jag fick hoppa in i det projekt som syftade till att ta fram en ny grönplan för kommunen. Vid praktikperiodens slut fick jag en projektanställning med följden att jag fortsatte arbeta med Helsingborgs stads grönplan fram till slutet av september 2012.

6 De avsnitt i grönplanen (Helsingborgs stad 2012a) som jag har arbetat aktivt med inbegriper fördjupningskapitlen om rekreation (s 26-55), grön pedagogik (s 56-59) och småorternas grönstruktur (s 110-122).

varför risken för att det skulle gå rundgång i resonemangen får anses som liten. Slutligen: Flyvbjerg (2006) menar att om forskarens mål är att förstå och lära sig om det fenomen som studeras så är forskning en form av lärande. Från Flyvbjergs synpunkt är närheten till verkligheten och läroprocessen därmed en förutsättning för avancerad förståelse: "If one assumes that research, like other learning processes, can be described by the phenomenology for human learning, it then becomes clear that the most advanced form of understanding is achieved when researchers place themselves within the context being studied" (s 236). Att jag väljer att analysera ett fall som jag själv har god kännedom om innebär, som jag ser det, att jag även kan lyfta upp problem som i grönplanen ifråga kanske annars hade förbisetts. Den insyn jag haft i projektet är en förutsättning för att jag ska kunna bedöma dels vilka planeringsproblem som har uppstått, dels vilken faktisk relevans de har haft. Jag ser valet av fallstudie som en möjlighet att addera ett erfarenhetsbaserat perspektiv som både kan bekräfta och ifrågasätta teorin i denna uppsats.

Förutom de motiv som redan anförts finns det ytterligare ett par orsaker som gör Helsingborg till ett intressant val av studieobjekt:

- Flyvbjerg (2006) menar att avvikande eller extrema fall ofta är rikare på information än det typiska fallet. Sett till andel grönska är Helsingborg i ett sydvästkånskt perspektiv visserligen ganska representativt, men i ett nationellt perspektiv har staden, som omges av åkermark och vatten, mycket lite natur och andra grönområden (SCB 2009).

- Helsingborgs stad var tidigt ute med att använda grönstrukturbegreppet i stadsplaneringen: *Helsingborgs grönstruktur: grönstruktur i tätorten, underlag till översiktsplanen* publicerades år 1995 och är kronologiskt sett, enligt en genomgång av 40 grönplaner utgivna under åren 1980-2002, den tredje grönplanen i vilken grönstrukturbegreppet förekommer "i hög eller utvecklad grad" (Lövré 2003, Artikel IV), och den första av dessa som gavs ut efter lanseringen av grönstrukturbegreppet i PBL-utredningen år 1994. Helsingborg var således mycket tidiga med grönstrukturplanering i Sverige.
- Helsingborg har en lång trädgårdsmästartradition med idag välbesökta parker som Sofiero och Fredriksdal, och man har varit tidigt ute både med parklek, på 1940- och 50-talet, och naturlika planteringar, på 1960-talet (Billing & Billing 1999).

Sist men inte minst bör det understrykas att den version av Helsingborgs kommande grönplan som fallstudien refererar till är ett arbetsmaterial och inte ett färdigt, sammanvägt dokument. Ifrågavarande version av grönplanen är bearbetad utifrån inkomna synpunkter från genomförd interncirkulation inom stadsbyggnadsförvaltningen sommaren 2012, men är varken förankrad hos allmänhet, chefsgrupp eller politiker. Att grönplanen har tagits fram utan överinseende av en politisk styrgrupp innebär sannolikt att den inte i lika hög grad som annars behövt underordna sig starkare kommunala planeringsintressen, och att den inte har reviderats utifrån politikers och andra förvaltnings synpunkter.

Grönplanen i den här fallstudien återspeglar därmed ett rent tjänstemanna- eller planerarperspektiv. Hur den slutliga versionen av grönplanen tar sig uttryck återstår således att se. I en uppföljning av den här studien skulle det kunna vara intressant att undersöka hur grönplanen mottagits av politiken, hur den beslutade versionen skiljer sig från ifrågavarande, och hur den integreras i Helsingborgs översiktsplan. Detta är dock frågor vars svar i skrivande stund bara kan utvisas av framtiden.

Diskursanalys

För att tydliggöra några av de tankegångar som har varit viktiga utgångspunkter för mig i arbetet, och som med all säkerhet har påverkat min process, följer nedan en mycket kort sammanfattning av huvuddragen i diskursanalytisk teori samt något litet om diskursanalys som metod. Till min hjälp har jag här tagit *Diskursanalys som teori och metod* av Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips (1999/2000) samt två texter av Kristina Boréus (2011a, 2011b) ur *Handbok i kvalitativa metoder*. Avslutningsvis nämner jag även något om hur denna uppsats kan kopplas till diskursanalys.

Diskursanalytisk teori utgör samlingsbegrepp för bl a riktningarna diskursteori⁷, diskurspsykologi respektive kritisk diskursanalys – av vilka jag framförallt har inspirerats av sistnämnda. Winther Jørgensen och Phillips fastställer att vad dessa riktningar har gemensamt är vissa centrala föreställningar om hur språk och subjekt ska förstås, samt målsättningen

att bedriva kritisk forskning som kartlägger maktrelationer i samhället och pekar på möjligheter till social förändring. Boréus konstaterar att diskursanalys bygger på konstruktivistiska tankegångar; en grundläggande idé är att språket skapar mening: Hur vi talar om företeelser påverkar hur vi uppfattar dem, och därmed också hur vi upplever vår omvärld.

En diskurs (t ex medicinsk, feministisk eller politisk diskurs) kan, enligt Winther Jørgensen och Phillips, beskrivas som “ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)” (s 7). Vårt sätt att tala på avspeglar aldrig omvärlden neutralt, utan spelar tvärtom en aktiv roll i skapandet och förändringen av den. Diskurser konstituerar subjekt och identiteter genom sitt sätt att fastställa värden, de skapar gränser mellan sant och falskt, och de gör vissa typer av handlingar relevanta och andra otänkbara. Sanning ska enligt diskursanalytisk teori således betraktas som en diskursiv konstruktion.

Diskursens gränser kan sägas gå där elementen inte längre är förenliga med diskursens entydighet. En sådan gränsdragning kan tyckas godtycklig, menar Winther Jørgensen och Phillips, varför de föreslår att diskurs bör ses som ett analytiskt begrepp, en storhet som läggs över verkligheten för att skapa en ram för undersökningen.

Diskurs omformas i kontakt med andra diskurser. I diskursordningen – det vill säga summan av de motstridiga diskurstyper som används inom en social domän – blir spelet mellan diskurser viktigt för analysen, påpekar Winther Jørgensen och Phillips.

Diskursanalys som *kvalitativ metod*, enligt Boréus beskrivning, innebär att texter analyseras i ett sammanhang, och att det underförstådda anses viktigt.

En *kritisk diskursanalys* enligt Fairclough är tredelad och kan på “textnivå” blottlägga betydelser genom analyser av grammatik och ordval, på “diskursnivå” undersöka hur diskurserna påverkar varandra, och på “den sociala praktikens nivå” sätta in diskursen i ett socialt sammanhang. Exempel på diskursanalytiska frågeställningar är, enligt Boréus: Vilka är deltagarna, vad gör de och mot vem? Vilka centrala ord används? Vad underförstås i resonemanget? Vad framställs som illegitimt?

I den här uppsatsen kan, konstaterar jag, bl a följande kopplingar till diskursanalys urskiljas: Inledningsvis undersöks hur det talas om grönstruktur, vilka värden och egenskaper som tillskrivs begreppet (fråga ett). Resultatet av denna kartläggning poneras ligga till grund för hur grönstrukturbegreppet tillämpas i planeringssammanhang och de praktiska problem som uppstår (fråga två). Med andra ord kan man hävda att jag utgår från den diskursanalytiska uppfattningen att de språkliga praktikerna får konsekvenser för vårt handlande.

I uppsatsens första kapitel undersöker jag hur framförallt forskare talar om grönstruktur, medan jag i fallstudien i kapitel två undersöker dels hur grönstrukturbegreppet kan definieras och tillämpas i ett kommunalt planeringssammanhang, dels vilka planeringsproblem som kan uppstå som en följd av kampen mellan de olika synsätt, eller diskurstyper, som uppenbaras. I det tredje kapitlet koncentrerar jag mig på *ett* av de planeringsproblem som blottlagts i kapitel två och undersöker tänkbara strategier och förhållningssätt (fråga tre). Här är kopplingen till diskursanalytisk teori möjligen lösare, men de språkliga praktikerna betraktas alltså som en viktig källa till problemet.

⁷ Riktningen diskursteori ska inte förväxlas med *samlingsbegreppet* diskursanalytisk teori.

Dokumentöversikt

Tabell 1. Översikt över uppsatsens disposition

Kapitel	Frågeställning som behandlas	Mål som behandlas	Metod/upplägg	Huvudlitteratur	Avgränsning	Omfattning
1	Hur talas det om grönstruktur och varför?	Identifiera de betydelser, värden och funktioner som samlats inom begreppet grönstruktur	Litteraturstudier, egna reflektioner	Bucht & Persson (1994); Lundgren Alm (1996); Lövrie (2003); Werquin et al (2005)	Europeiska och svenska perspektiv, med fokus på Sverige	≈ 25 sidor
2	Hur kan man värdera grönstruktur i en planeringskontext och vilka problem aktualiseras?	Ge exempel på hur man kan värdera grönstruktur i planeringssammanhang, varpå olika planeringsproblem blottläggs	Fallstudie över Helsingborgs stads kommande grönplan, litteraturstudier, egna reflektioner och återkoppling till kapitel 1	Helsingborgs stad (2012a)	Kommunalt tjänstemannaperspektiv, med fokus på översiktsplanering för Helsingborg tätort	≈ 25 sidor
3	Hur kan man förhålla sig till intressekonflikten mellan gröna värden och tätare stad?	Undersöka intressekonflikten mellan grönstruktur och förtätning, samt föra en diskussion kring olika sätt att förhålla sig till den	Litteraturstudier och exempel varvat med egna reflektioner och återkoppling till kapitel 2		Kommunal planering i Sverige, med svenska och europeiska exempel	≈ 30 sidor

Begreppstolkningar

Under arbetets gång har jag noterat att flera centrala begrepp i uppsatsen förefaller användas på olika sätt av olika teoretiker. Jag har försökt vara observant på detta och jag har i återgivandet av dessa begrepp strävat efter att använda samma ord som källan. Med anledning av detta har vissa ord i uppsatsen olika betydelse i olika sammanhang. Som en följd av detta redogör jag nedan för dels hur jag själv, dels vissa texter jag refererar till förhåller sig till några centrala begrepp. Andra begrepp kommenteras allteftersom i den löpande texten när jag finner det relevant.

Grönstruktur

Begrepp som kan definieras utifrån en rad olika aspekter – t ex sociala, ekologiska, kulturella och strukturella – och där en minsta gemensam nämnare förefaller saknas. Ett vanligt sätt att definiera begreppet i Sverige är genom att peka på dess spatiala avgränsning: Med grönstruktur avses generellt “all mark [i och i anslutning till tätorter] som inte är bebyggd eller hårdgjord” (SOU 1994:36, s 91), eller “ett samlingsbegrepp som innefattar allt grönt och all obebyggd mark i städerna och i deras omgivning” (Bucht & Persson 1994, s 8). Även andra formuleringar förekommer. Se vidare kapitel 1.

Gröna värden

Avser de funktioner och värden som förekommer i beskrivningar av grönstrukturens betydelse.

Gröna frågor

Avser frågor som syftar till att tillvarata gröna intressen.

Gröna intressen

Funktioner och värden hos grönstrukturen som i sammanhanget anses viktiga att utveckla eller tillvarata.

Grönska

All form av vegetation: vegetationsklädd yta eller objekt, t ex gräsmatta eller solitärträd.

Stadsgrönska

När inget annat anges syftar detta i uppsatsen på de delar av *stadens grönstruktur*, både ytor och objekt, som utgör *grönska*.

Grönyta

Enligt *Nationalencyklopedin* (Grönyta 2012) ett “grönområde särsk. om område bestående av gräsplan e.d.”

SCB (2010a) beskriver grönyta som “allt grönt inom tätortsgränsen, såsom allmänna parker och öppna gräsytor samt andra träd- eller gräsbevuxna ytor, vid byggnation överblivna gröna ytor (impediment), villaträdgårdar, gröna ytor mellan flerbostadshus eller industribyggnader och även gröna stråk mellan vägar” (s 9). SCB (2002) uppger samma definition, med följande tillägg: “Berg i dagen inräknas i denna kategori. Åker, vilket i vissa fall finns inom tätortsgränsen, räknas däremot inte som grönyta” (s 2).

Lövré (2003) använder ordet grönyta för gröna områden som omfattas av kommunens grönyteskötsel.

När ordet grönyta tillämpas mer generellt i denna uppsats avses samtliga vegetationsklädda ytor, även privata och oavsett storlek – dvs den del av grönstrukturen som inbegriper vegetationsklädda ytor.

Grönområde

Enligt *Nationalencyklopedin* (Grönområde 2012) kan grönområde definieras som “reserverat område i form av park- och naturmark inom och i närheten av städer och tätorter, främst avsett för rekreation och friluftsliv”.

SCB:s (2002, 2010a, 2010b) definition av begreppet skiftar mellan olika rapporter, men har gemensamt att det betonar sammanhängande grönytor om minst 1 ha, utom åkermark. SCB (2002) beskriver vidare grönområde som en “allmänt tillgänglig [yta] och så belägen att den troligen är intressant som rekreations- och strövområde för de tätortsboende” (s 2). I SCB (2010a) preciseras att grönområden är obebyggda grönytor som “ligger utanför andra byggnaders influensområde på 50 meter” (s 9) och att de “avgränsas geografiskt till inom tätort och med tre kilometers omland” (s 10). I SCB (2010b) ges en snarlik definition.

Bucht och Persson (1994) verkar snarast använda begreppet grönområde som ett komplement till begreppet park. Grönområden och parker anses av Bucht och Persson leda tankarna mot större områden, oftast i kommunal regi, varför de inte kan användas synonymt med begreppet grönstruktur.

Lövré (2003) använder formuleringen “gröna områden” vilket inbegriper samtliga gröna ytor, dvs områden med vegetation och grönska “lokaliserade mellan större hus och vägar i stadsmiljön” (s 17). Med detta avses t ex trädgårdar, parker och naturområden.

När ordet grönområde i den här uppsatsen används mer generellt avses större, allmänna eller allemansrättsligt tillgängliga parker eller naturområden inom staden eller i dess omland.

Grönstråk

Ordet grönstråk (liksom stråk) saknas som uppslagsord i *Nationalencyklopedin*. Svenska Akademien (Stråk 1993) har belägg för att ordet stråk kan användas "om sammanhängande o. långsträckt, ensartat parti l. bälte l. lager l. skikt o. d".

I *Grönstruktur i Skåne – Strategier för en utvecklad grön struktur* (Region Skåne 2012) uppges att stråk vanligen avser "[n]ågot långsträckt som ofta avser fysiska företeelser i landskapet" och i grönstruktursammanhang "i huvudsak sammanhängande naturföreteelser, eller funktioner som grönstråk, cykelstråk och vandringsstråk" (s 81).

Grönstråk kan ha många funktioner, exempelvis kan de kombinera grönska med vatten, gång- och cykelvägar (Tjallingii 2005a) eller utgöra en strategi för att koppla samman grönområden och verka för en sammanhängande grönstruktur med förbättrad närbarhet till gröna värden som resultat (Helsingborgs stad 2012a).

Lindholm (2004, s 48) menar att en betydelseglidning har gjort att begreppet kan syfta både på någonting som är "byggt med växter" och på en "miljöberikande struktur" (som t ex förbinder två gröna platser) varför ett grönstråk i sig självt inte nödvändigtvis behöver vara grönt.

Park

Lövie (2003, Artikel II) poängterar att våra föreställningar om vad som är park förändras med tiden, varför det är svårt att definiera vad som är att betrakta som park och inte.

Det äldsta kända verk i vilket en offentlig park definieras är "Theorie der Gartenkunst"

(Hirschfield 1779-85, se Jørgensen 2005) i vilket den funktionella aspekten hos parken betonas: Parken är öppen för allmänheten och gestaltad för att möta människors sociala behov och ge utrymme för deras utomhusaktiviteter. Vidare framhålls parkens betydelse för rekreation och som tillflyktsort från en stressig urban miljö. Parken uppges även ha sociala värden: Människor från skilda klasser kan här närma sig varandra och därmed få en både mer respektfull och vänskaplig attityd till varandra.

År 1858 vann Frederick Law Olmsted och Calvert Vaux tävlingen om gestaltningsuppdraget för Central Park i New York, vilket resulterade i ett stort genombrott för utvecklingen av publika parker över hela världen (Jørgensen 2005).

Nationalencyklopedin (Park 2012) definierar park som:

större trädgårdsanläggning där gräs-, blomster-, busk- och trädplanteringar genomkorsas av ett system av promenadvägar och där kanaler och dammar tillsammans med skulpturer, fontäner, paviljonger samt andra mindre byggnadsverk ofta ingår. Ursprungligen var parken ett inhägnat, tuktat naturområde för prydnad och rekreation i direkt anslutning till den egentliga trädgården. Numera har benämningen även en vidare användning i betydelsen offentligt grönområde tillsammans med förled som natur-, landskaps-, stads-, nöjes- etc. Också sammansättningar med betydelsen område, som kronopark och nationalpark, är vanliga.

Park är även en planjuridisk term som i detaljplaner reglerar användning av allmän plats. Med park avses här "ett grönområde som åtminstone till viss del är anlagd och kräver skötsel. [...] Till park hör också gång- och cykelvägar, planteringar, mindre lekplatser,

bollplaner och scener, kiosker med mera" (Boverket 2012e).

I skötselsammanhang kan man tala om parkmark som de grönytor som kommunens parkförvaltning sköter; park får då en vidare betydelse (t ex kan naturlika planteringar samt impediment och andra restytor även ingå).

I mer generella sammanhang används park i denna uppsats om grönområden som ger ett intryck av att vara skötta. Ofta finns här sittplatser och en klippt gräsmatta vilket möjliggör spel, lek och möten.

Natur

Natur är ett begrepp med många betydelser som dessutom förändrats över tid. "Den vanligaste nutida betydelsen av ordet natur – den av människor (relativt) opåverkade yttre naturmiljön – är av ganska sent datum", skriver *Nationalencyklopedin* (Natur 2012). Vidare konstateras bl a att:

I konsten märks naturlandskap helt utan människor sällan före 1800-talet. I R.W. Emersons essä "Nature" (1836) är naturen skön och sublim, men människan står utanför den. Under 1800- och 1900-talen tilltar intresset för naturen som rekreativskälla, sannolikt som en konsekvens av att de mänskliga ingripandena i omgivningen blivit alltmer omfattande. Under senare delen av 1900-talet har ordet miljö och dess avledningar i ökande utsträckning kommit att överta vissa av naturbegreppets betydelser, särskilt dem som är knutna till naturens nedsmutsning och degradation, vilket gjort att ordet natur fått allt starkare övertoner av vildmark och renhet.

Berglund (1996, se Lövie 2001) utgår från det

obebyggda i staden och påpekar att människor i allmänhet kallar parker och trädgårdar för natur. Denna syn på natur som begrepp skiljer sig från det som många planerare och forskare kallar för natur, och som betecknar något orört, konstaterar Lövré (2001).

Lövré (2003) påpekar att begreppen "natur", "naturområde" och "naturpark" uppfattas olika i Danmark och Sydsverige jämfört med i övriga Sverige och att de två senare benämningarna pekar ut objekt som i regel kan avgränsas, medan natur är mer abstrakt.

Natur är också en planjuridisk term som i detaljplaner reglerar användning av allmän plats. Natur avser här "icke anlagda friväxande grönområden som inte sköts mer än enligt skötselplan eller genom viss städning" (Boverket 2012f). Exempel på detaljplanlagd natur är mindre skogsområden mellan bostadsområden som kan fungera som bostadsnära natur, eller stråk som kan fungera som skydd för bebyggelse eller släpp ut i större naturområden. Natur uppges även kunna inrymma dagvattenanläggningar i form av t ex våtmarker eller dammar, och i mindre utsträckning även parkanläggningar såsom motionsslingor. (Boverket 2012f)

I uppsatsen ska ordet *naturområde* generellt förstås som ett tydligt avgränsat grönområde med ingen eller begränsad skötsel och en karaktär som förmedlar upplevelsen av att vegetationen inte är anlagd eller tillrättalagd. Ordet *natur* ska förstås som mer övergripande och syftande på all sorts natur, även objekt och mindre ytor, såväl i som utanför staden.

Distinktionen som görs mellan park och natur är viktig för att betona att parker och natur har olika funktioner och värden. Min utgångspunkt är att dessa typer av grönska inte ersätter varandra, utan kompletterar varandra.

KAPITEL I

Hur talas det om grönstruktur och varför?

Mot vilken bakgrund har grönstrukturbegreppet vuxit fram i Sverige? Hur, när och varför började man planera för grönska? Inledningsvis ges i detta kapitel en tillbakablick på förhållningssätt som påverkat hur stadsgrönskan tagit sig uttryck i Sverige och i omvärlden från 1800-talet och fram till idag.

Tyngdpunkten i det här kapitlet ligger emellertid på beskrivningen av grönstrukturbegreppet utifrån svenska och europeiska perspektiv. De aspekter som åskådliggörs ger en bild av dels vilka fysiska element som anses ingå i grönstrukturen, dels vilka värden och funktioner som grönstrukturen tillskrivs.

Åsikterna om grönstrukturen är många och går inte alltid ihop: Bör grönstrukturen betraktas som en separerad eller integrerad struktur? Är den ens i egentlig mening en struktur? Och går det att definiera grönstrukturen spatialt utan att beskriva vad den inte är?

Kapitlet avslutas med reflektioner över vad olika synsätt innebär för grönstrukturen som begrepp, samt vilka förtjänster och problem som detta medför.

OM GRÖNPLANERINGENS FRAMVÄXT OCH SYNEN PÅ GRÖNSKAN

Internationella strömningar

Stadsgrönskan som självständigt stadsbyggnadselement har sin grund i den historiska utvecklingen, och det är genom att teckna denna utveckling som de idéer och drivkrafter som lett fram till dagens grönområden och strukturer kommer fram. För att kunna förstå den grönstruktur vi har idag måste vi förflytta oss ungefär 200 år tillbaka, till tiden då den moderna staden började byggas, föreslår landskapsarkitekterna Eivor Bucht och Bengt Persson (1994) i ett utdrag ur dåvarande PBL-utredningen.

Eftersom grönplaneringens utveckling i Sverige inte skett isolerad från omvärlden, är det nödvändigt att först få ett begrepp om synen på grönskan i ett internationellt perspektiv. En sådan bakgrund ger landskapsarkitekt Elisabeth Lundgren Alm (1996) i sin licentiatavhandling om stadsgrönskans utveckling till självständigt stadsbyggnadselement. Lundgren Alm lyfter här fram fem strömningar som varit särskilt betydelsefulla för stadsgrönskans utveckling: Den första är *City beautiful-rörelsen*. Under 1800-talet hade över 15 miljoner européer utvandrat till USA för att pröva lyckan, däribland många svenskar. Vid slutet av detta sekel var USA en nation präglad av sociala spänningar och politisk oro. Dåliga boendeförhållanden, om än bättre än i Europa, gav upphov till förslag på förbättringar av stadsbornas levnadsvillkor. I syfte att integrera stadens många immigranter sökte City beautiful-rörelsen förbättra stadsmiljön genom att skapa parker, lekplatser och så småningom – på initiativ av Frederick Law Olmsted – planera för ett sammanhållet system av grönytor (t ex i Chicago och i Boston). City beautiful-rörelsen inspirerade även britten Ebenezer Howard till idén om

trädgårdsstaden som den idealiska platsen att leva på.

Nästa viktiga strömning kallar Lundgren Alm (1996) för *den monumentala stadsplaneringstraditionen*, vilket mot slutet av 1800-talet blev ett sätt att hantera befolkningsökning i äldre europeiska städer: Rivningarna av gamla befästningsanläggningar möjliggjorde nya ytor att bygga på inom staden, varpå moderna, monumentala byggnader kunde uppföras längs ett system av boulevarder – t ex i Wien enligt en plan från 1859; i Paris av Haussmann; och i Barcelona av Cerdá. Det gröna ansågs i dessa fall vara ett medel för att binda ihop den ursprungliga staden med nya områden, och grönskan betraktades som integrerad i stadsbyggandet.

Ytterligare en strömning som Lundgren Alm (1996) lyfter fram – *visionen om den regionalistiska stadsutvecklingen* – kan härledas till Storbritannien och 1900-talets början, då den skotske biologen Patrick Geddes under mottot “survey before plan” (s 10) framförde idéer om en stadsutveckling som skulle baseras på planering med utgångspunkt i regionala förutsättningar. 1944 års Greater London Plan, ritad av Patrick Abercrombie, är ett exempel på hur dessa idéer utvecklades och implementerades i form av jämnt fördelade, nya grannskap kring stadskärnan, med gröna bälten som strukturerande element däremellan.

En fjärde strömning utgör *le Corbusiers visioner*. Den schweiziske arkitektens modernistiska idéer under 1900-talet gick bl a ut på att glesa ut stadens centrum i horisontell riktning och ge rum för “hus i park” genom att istället öka stadens täthet vertikalt – med andra ord genom att bygga på höjden. För att kunna åstadkomma vidsträckta grönområden obrutna av trafikleder förordade le Corbusier stora, planskilda

trafiksystem genom städernas centrala delar. I motsats till Haussmann och Cerdá anammade le Corbusier således ett ideal där stadsgrönskan tilldelades en självständig roll som stadsbyggnadselement. I Sverige gjorde le Corbusiers tankar avtryck i 1960-talets miljonprogramsområden, där det gröna mellan husen har tagit fasta på en större idé, “till förfång för detaljrikedom och nyanser” (s 13), konstaterar Lundgren Alm (1996).

En femte strömning – *den ekologiska staden* – härrör från landskapsekologin och 1900-talets senare del. Landskapsekologin framhåller att alla landskap delar en gemensam uppbyggnad, och fokuserar främst på landskap som är påverkade av mänsklig omvandling. Vidare betonas ekologiska samband och grönskans självständiga roll i staden.

Grönplanering i Sverige under 1800-talet och fram till idag

I början av 1800-talet bodde nio av tio svenskar på landet, men denna befolkningsfördelning skulle snart vara ett minne blott. Industrialiseringen i Europa ledde till en massiv urbanisering som resulterade i ett stort behov av nya bostäder utanför stadskärnorna. Samtidigt förändrade fabriken städernas karaktär vilket ledde till att gamla stadsbyggnadsmönster övergavs.

Detta fick även konsekvenser för grönskan. Bucht och Persson (1994) fäster uppmärksamhet på att det var i början av 1800-talet som befästningsvallar i städer som Göteborg, Malmö och Lund raserades för att istället bilda “promenadplatser” för allmänheten,

något som idag sätter sina spår i form av grönbälten med stora värden. Det var också under den här tiden som kyrkogårdar, vilka tidigare varit kala och i regel illa sedda platser, förvandlades till de gröna "kyrkogårdsträdgårdar" som de ofta utgör idag. På 1870-talet började våra stads- och järnvägsparker anläggas, i syfte att medge promenader och tillföra staden estetik, men även kompensera för dåliga bostadsförhållanden och förhindra spridning av sot från ånglok. (Bucht & Persson 1994)

År 1874 tillkom i Sverige en byggnadsstadga med bestämmelser och rekommendationer om bl a esplanader och planteringar, men eftersom markspekulationen i praktiken styrde byggandet efterlevdes stadgan dåligt. Riksdagsmannen Sam Clason framhöll år 1907 behovet av öppna platser som kunde fungera som "lungor" i en stad där sociala, ekonomiska och hygieniska missförhållanden fått fäste (Lundgren Alm 1996). Föreställningen att det gröna kunde råda bot på sociala missförhållanden tangerar såväl Howards idé om trädgårdsstaden som den österrikiske arkitekten Camillo Sittes tänkande, poängterar Lundgren Alm (1996).

Sitte skiljde mellan det "dekorativa gröna" som fyller en särskild funktion, och "sanitär grönska" som syftar till att uppnå till exempel skydd från vindar, svalka och bullerfria miljöer. Dessa idéer togs år 1909 upp av stadsplanerare Albert Lilienberg som även framhöll det grönas betydelse som länk till historien och som klimatförbättrande åtgärd. 1913 byggdes Landala egnahem, Göteborgs första trädgårdsförstad, planlagd av Lilienberg. Området var rikt på grönska, både privat och allmän, samt hade en social målsättning: De olika bostadstyperna i området skulle vända sig till olika

samhällsgrupper. (Lundgren Alm 1996)

Urbaniseringen under industrialismen ledde till genomgripande förändringar i stadens sociala skiktning. Efter en tid av stor bostadsbrist i Sverige med trängsel, brist på frisk luft, ljus och grönska kom på 1930-talet med funktionalismens planering i stadsdelsskala ett nytt synsätt på grönskan. Från att i städerna ha varit ett strukturbildande element kom grönskan att relateras mer till bostadsområdena. Parkerna gick från att vara finrum med promenadytor i välbärgade stadsdelar till att anläggas även i enklare kvarter och bli platser för alla. Eftersom ekonomiskt svagare grupper var trångbodda ansåg man att de allmänna parkerna skulle bli "folkets vardagsrum". Lundgren Alm (1996) påpekar att grönskan hade olika funktioner för olika samhällsgrupper: För borgarklassen var stadsnaturen en kuliss, en plats för nöjen och kulturella intressen. Rekreation fick man i regel genom resor till kust och fjäll, alltså utanför staden. För arbetarklassen innebar gröna miljöer en plats för både husbehovsodling och sociala aktiviteter som utflykter och kalas, med andra ord både kultur och funktion. Lundgren Alm (1996) ser en stark koppling mellan de sociala och hälsomässiga aspekterna hos grönskan, och idén om en välfärdsstat, där stadsplanerare och politiker på 1940-talet strävade efter att alla stadens invånare skulle få tillgång till en god närmiljö.

Grönskans olika roller i staden befestades av Stockholms stadsträdgårdsmästare Holger Blom som i sitt "parkprogram" på 40-talet (se Lundgren Alm 1996, s 18) skriver: "Parken luckrar staden", och den är "ett nät genom staden". Blom menade vidare att parker släpper in ljus och luft, utgör skyddsbälten för brand och bomber, avgränsar stadsdelar och ger

dem individuell karaktär, ger plats för rekreation och friluftsliv, lek, idrott och promenader, fungerar som viloplats och som samlingsplats som skänker gemenskap i stadens allmänningar (för gudstjänster, musik, demonstrationer, fester och dans), samt bevarar natur och kultur.

Före år 1930 hade naturmarken blivit över mer slumpmässigt, men nu togs naturmarken tillvara medvetet. Många svenska städer har vuxit fram i anslutning till vatten, och under 1930- och 40-talet gjorde städer som Stockholm och Malmö stora satsningar på att öka vattentillgängligheten. Åar, älvar och sjöar inlemmades i stadens grönstruktur. (Bucht & Persson 1994; Lundgren Alm 1996)

I 30-, 40- och 50-talets bostadsområden kännetecknades grönskan av omsorg om små detaljer med en samtidig hänsyn till helheten (Lundgren Alm 1996).

Mot slutet av 1950-talet ökade städernas tillväxttakt till förmån för ett mer storskaligt byggande där mycket av den befintliga naturen inte längre fick plats. Tidigare hade ett hantverksmässigt byggande möjliggjort sparande av naturmark ända in till husfasaden, men ny exploateringsteknik (bl a schaktning, dränering och tillförsel av matjord) i kombination med ambitionen att skapa enhetliga förhållanden i parker och andra grönområden, innebar från 50-talets slut stora förändringar i befintlig terräng – ofta med utjämnade mark- och vattenförhållanden samt ensidig växtlighet som följd. (Bucht & Persson 1994)

Under 60- och 70-talet anlades således grönytor som uppvisade liten variation och gavs betydligt mindre omsorg. På 70-talet upprustades vissa av dessa miljöer genom statliga satsningar. (Bucht & Persson 1994;

Lundgren Alm 1996)

Den snabba utbyggnaden av trafikleder och industriområden som följde under efterkrigstiden kom att minska vattenkontakten i många städer. Under samma period fick boulevarder och förträdgårdar, som tidigare skapat en grön och lummig stadsbild, ge vika för biltrafik och parkeringar. (Bucht & Persson 1994)

Som en reaktion på den ökande bilismen fick anvisningar för utformning av utemiljöer för lek, rekreation och motion ett genomslag på 1970-talet, och satsningar på motionsanläggningar gjordes på 70- och 80-talet i flera kommuner.

Under 60- och 70-talet ökade andelen friytor i staden. Detta kan ses som ett resultat av införandet av normer för olika funktioner hos friytor¹, men berodde även på att många "mellanrum" tillkom – arealer som varken upplåtits för mänskliga behov eller naturskydd, utan som var ett resultat av trafikplaneringens krav på separering och avstånd mellan trafikleder och bebyggelse. (Bucht & Persson 1994)

När städerna växte och breddade ut sig blev grönbältesplanering ett sätt att hantera bilismens stora landanspråk. Grönbältet kan ses som en fond av grönska som begränsar stadens utbredning och på så sätt utgör ett viktigt strukturerande element, samtidigt som det också tillskrivs en rekreativ

funktion². Radiella grönstråk eller gröna kilar³ leder ut mot grönbältet för att möjliggöra förflyttning dit till fots, med cykel, buss eller bil. När staden fortsätter att expandera kan de gröna bältena komma i konflikt med stadsutvecklingen. Satellitstäder på pendlingsavstånd är då en lösning; att överge planeringsprincipen och integrera grönbältet i staden är en annan. Konceptet med grönbälten har i Sverige tillämpats i Stockholm, men också i våra grannhuvudstäder Köpenhamn och Oslo. (Jørgensen 2005)

Under perioden 1970–1995 minskade andelen obebyggd mark i tätorter i Sverige från 44 % till 37 % (SCB 1998). Den stora minskningen skedde från 70-talets slut och framåt, som ett resultat av att man i högre grad började förtäta staden istället för att bygga på "jungfrulig" mark i dess utkanter. På vissa håll bebyggdes mer än en femtedel av den obebyggda ytan. Sammantaget resulterade detta i dels mindre områden, dels mer fragmentiserad grönska.

2 I *Garden Cities of To-morrow* presenterar Ebeneser Howard (1902, se Jørgensen 2005) sina idéer om trädgårdsstaden, runt vilken ett grönbälte skapas i syfte att förse staden med en grön miljö och förhindra att den breder ut sig. Jørgensen (2005) påpekar att konceptet natur i grönbältesfilosofin får en mer funktionell och teknisk innebörd än i äldre idéer om naturens goda influenser. *Nationalencyklopedin* (Grönområde 2012) uppger att ett "[l]ängre sammanhängande grönområde kallas ibland grönbälte".

3 Gröna kilar kan fungera som radiella stråk från staden ut till större grönområde eller grönbälte; vidare sammanbinder de rekreationsområden i staden och säkerställer ordentlig luftventilation (Szulcewska & Kaliszek 2005). Tjallingii (2005a) uppger att gröna kilar ger människor möjlighet att kombinera närheten till stadens utbud med att bo nära urbana och regionala grönytor. Köpenhamns stadsplan, "fingerplanen", bygger på ett koncept som avbildar staden som en hand med gröna kilar mellan fingrarna.

I samma veva upphörde grönskan att fungera som stadsbyggnadselement för att istället mer fungera som dekoration, menar Lundgren Alm (1996). Istället för traditionella parkplanteringar anlades naturlika planteringar och miljöpedagogiken växte fram, noterar Bucht och Persson (1994).

Först på 90-talet – genom FN:s fokus på frågor rörande resurshushållning under Rio-konferensen 1992 – uppmärksammades stadsgrönskans funktion som ekologiskt betydelsefull, och biologisk mångfald tillkom som argument för planering av gröna bälten och kilar. Det var också under detta årtionde som grönstrukturbegreppet officiellt lanserades i Sverige, vilket jag återkommer till i nästa avsnitt. (Bucht & Persson 1994; Lundgren Alm 1996)

Stadsgrönskans utveckling i Sverige sett ur dagens perspektiv

Så här långt kan vi konstatera att grönskan genom historien har setts som lösning på många olika problem och därmed tillskrivits en rad betydelser: Den har betraktats som ett strukturbildande element som använts både i regional planering – där grönbälten medverkat till att begränsa stadens utbredning, värnat friluftsområden, och tillsammans med gröna stråk och kilar idag främjar biologisk mångfald – samt i stadsplaneringen, där grönskan utgjort skyddsbälten mot brand och bomber, avgränsat stadsdelar och gett dem individuell karaktär. Vidare har grönskan ansetts ha en dekorativ funktion som kuliss och finrum för överklassens nöjen; den har tillskrivits en social roll som plats för arbetarklassens behov av

1 Text Svensk Byggnorm 1975 som fokuserade på barns behov av lekplatser samt tillräckligt stora och tillgängliga områden för friluftsliv (Bucht & Persson 1994).

aktiviteter och odling för husbehov; och som "folkets vardagsrum" har grönskans sociala och rekreativa funktioner betonats: parker har anlagts för att medge promenader, utflykter, lek, idrott, rekreation och vila samt för att fungera som samlingsplats för såväl möten och demonstrationer som fest och dans; vikten av den sanitära grönskan som ansågs motverka hygieniska missförhållanden har påtalats: grönskan har beskrivits som stadens "lungor" – den förbättrar klimatet, släpper in frisk luft och ljus, ger svalka, skydd från hårda vindar, och erbjuder bullerfria miljöer; och dessutom har grönskan genom beskrivningen "som länk till historien" tilldelats en kulturell betydelse.

Vi kan också notera att stadsgrönskans utveckling har styrts av flera faktorer: synen på grönskans betydelse, andra stadsplaneringsideal, rådande behov, och geografiska förutsättningar. Vårt att tillägga i detta sammanhang är att stadsgrönskans utformning inte alltid har varit medveten utan också styrts av tillfälligheter, vilket påpekas av Lundgren Alm (1996) – längs vägar, järnvägar och andra gränssytor med oklar ansvarsfördelning, runt vattendrag där stränderna sällan reglerats i detaljplan, liksom i nedlagda verksamhetsområden och på marker som ägts av kyrkan eller kronan har spontant utvecklade grönska tillkommit och ibland även fungerat som rekreationsområden för befolkningen, t ex på 1860-talet i Stockholm då det bara fanns ett fåtal centralt belägna offentliga parker i staden.

Vidare kan vi konstatera att stadsgrönskans ställning skiftat över tid. Vissa årtionden har den ökat för att under senare decennier minska, i synnerhet under 1980-talet och första halvan av 90-talet. Jämförbar statistik för perioden från 1995 och fram till idag

saknas; statistik från SCB (2010a) visar emellertid att andelen vegetation under åren 2000–2005 har minskat inom samtliga av Sveriges tio största tätorter. Vidare visar det norska exemplet i inledningen av denna uppsats att stadsgrönskan i Oslo-regionen har fått stå tillbaka in på 2000-talet (Næss, Næss & Strand 2009). Att det idag råder ett hårt exploateringstryck på stadens grönytor kan nog de flesta enas om. Detta väcker förstås frågan om grönstrukturbegreppets genomslag på 1990-talet hittills har haft någon större effekt – åtminstone ifråga om att värna stadens grönområden.

Att arealen grönyta i staden har minskat under de senaste decennierna, och att de blivit mindre varierade och mer innehållslösa vittnar om att det inte längre finns ett starkt stöd för funktionalismens uppfattning att parkerna ska vara "folkets vardagsrum", och det avslöjar också att grönyterna generellt knappast längre ses som ett stadsbyggnadselement.

Ändå är det möjligt att se att en betydande del av de funktioner och värden som tillskrivits grönskan under de senaste två hundra åren framhålls även idag, vilket framgår i nästa avsnitt som handlar om grönstrukturbegreppets framväxt och betydelse.

GRÖNSTRUKTUR SOM BEGREPP

Introduktion

I Boverkets skrift *Grönstruktur i landets kommuner* (2012a) kan man läsa att grönstrukturbegreppet kom till i Sverige genom samhällsplaneringens utveckling. Mot slutet av 1960-talet började stadsgrönskan ses som ett sammanhängande mönster, och den planerade grönskan gick då “från att bestå av isolerade företeelser i städerna, huvudsakligen representerade av en stadspark och enskilda trädgårdar, till att bli ett grönt nätverk, en grönstruktur” (Boverket 2012a, s 7).

Som begrepp började grönstruktur förekomma i grönplaner i Sverige under 1980-talet, men dök upp på central nivå först år 1992 i Boverkets rapport *Storstadsuppdraget*. Delbetänkandet SOU 1994:36 om miljö och fysisk planering, som togs fram under utredningen av plan- och bygglagen följande år, är sannolikt det dokument som har varit allra viktigast för grönstrukturbegreppets spridning, menar landskapsarkitekt Karl Lövré (2003). Underlaget, som skrevs av landskapsarkitekterna Eivor Bucht och Bengt Persson, publicerades dels som bilaga i delbetänkandet, dels i bokform med titeln *Grönstruktur i städer och tätorter* (1994). I rapportens inledning hävdar Bucht och Persson (1994) att tjugo års stadsbyggande, präglad av förtätning och utbyggnad av infrastruktur, har resulterat i att grönstrukturen fått “stryka på foten”. Detta blir ett viktigt argument för att motivera rapportens innehåll, där grönstrukturbegreppet definieras och dess funktioner sammanställs.

År 2012 saknas ännu grönstruktur som uppslagsord i såväl *Nationalencyklopedin* som *Svenska Akademiens ordlista*. Detta kan, enligt min tolkning, tyda på både att begreppet saknar en allmän definition, och att det inte

används i tillräckligt bred utsträckning.⁴

Att döma av de litteraturstudier och efterforskningar i databaser som jag har gjort förefaller grönstrukturbegreppet idag vara etablerat inom skandinavisk forskning. Som jag noterade i inledningen av uppsatsen etablerades begreppet i Norge relativt tidigt, vilket även Lövré (2003) konstaterar. I övriga Europa är grönstrukturbegreppet mindre vanligt, men tas upp i t ex *COST Action C11 – Green structure and urban planning*⁵ (Werquin et al 2005), där Bernard Duhem⁶ (2005) påpekar att begreppet inte finns översatt till alla språk. Landskapsarkitekt Gunilla Lindholm (2002) noterar att man i Europa istället för grönstruktur ofta använder synonymerna “urban greening” och “urban forestry”. I amerikansk forskning talar man inte om grönstruktur, utan istället desto mer om “greenways” (Lindholm 2004) vilket, menar jag, möjligen kan jämföras med Olmsteds idéer om *parkstråk*⁷.

4 SAOL utger sig för att vara en ordlista över samtidsspråket som baserar sitt urval av ord bl a på hur frekvent ett ord används i allmänna texter.

5 COST, som står för European Cooperation in the field of scientific and technical research, är Europas äldsta mellanstatliga nätverk för forskningssamarbeten. COST Action C11 påbörjades år 2000 och engagerade cirka 40 delegater i 15 europeiska länder under en fyraårsperiod. (Werquin et al 2005)

6 Duhem är ingenjör verksam vid franska departementet för offentliga arbeten (“French ministry for Public Works”).

7 År 1868 blev Olmsted och Vaux tillfrågade att göra ett parkförslag för Buffalo, vilket resulterade i ett system av parker förbundna med parkstråk (“parkways”). Dessa parkstråk beskrevs av Olmsted som breda, trädplanterade genomfartsgator, gestaltade med beaktande av såväl rekreation som vanlig trafik. Parkvägarna, som kunde vara upp till 70 meter breda, fungerade som förlängningar av parkerna och var försedda med separata filer för olika trafiktyper och rörelseriktningar. (Jørgensen 2005)

Sättet på vilket det talas om grönstruktur i olika sammanhang är långtifrån entydigt. Uppfattningarna skiljer sig både internationellt och inom Sverige. Vissa synsätt delas visserligen av en majoritet, medan andra står i direkt konflikt med varandra. Detta avsnitt har som målsättning att blottlägga de värdesammanhang som grönstrukturbegreppet ingår i. Jag kommer i huvudsak att återge svenska perspektiv genom Bucht och Persson (1994), Lundgren Alm (1996) och Lövré (2001, 2003), medan ett europeiskt perspektiv kommer till uttryck genom referenser till artiklar i Werquin et al (2005).

Av pedagogiska skäl har jag tagit mig friheten att dela upp de olika forskarnas synsätt i ett antal aspekter som redovisas tematiskt. Avsnittet tar utgångspunkt i Bucht och Perssons (1994) spatiala begreppsdefinition och beskriver därefter olika synsätt och alternativa definitioner av grönstrukturbegreppet. Detta leder fram till en analys i syfte att blottlägga styrkor och svagheter hos grönstrukturbegreppet, visa på likheter, diskrepanser och rena motsägelser i begreppsförståelsen, samt både vidga och avgränsa begreppet.

Spatial aspekt

Bucht och Persson (1994) ger exempel på hur grönska, mark och vatten utgör ett system med ett stort antal viktiga funktioner i tätorterna – t ex avseende biologisk mångfald, klimatförbättring, rekreation och friluftsliv, hälsa och pedagogik, och kulturhistoriska värden. De konstaterar vidare att begreppsbildningen för detta system är outvecklad. De ofta tillämpade

termerna *grönområden* och *parker* anses vara missvisande eftersom de leder tankarna mot större områden, oftast i kommunal regi. Bucht och Persson poängterar att grönytor för t ex infiltration, eller för flora och fauna, inte är begränsade till kommunal mark utan likafullt utgörs av privata trädgårdar, bostadsgårdar och kyrkogårdar. Begreppet grönstruktur lanseras som “ett samlingsbegrepp som innefattar allt grönt och all obebyggd mark i städerna och i deras omgivning” (s 8). Det rymmer inte bara allt växande ovan mark, utan också marken och markprofilen, dess hydrologiska system, samt alla vattenområden. Vidare begränsar sig grönstrukturen spatialt till att omfatta det som finns innanför stadsranden samt i det närmaste omlandet: tätortsranden, gröna korridorer ut i landskapet, jordbruks-, skogs- och övriga naturområden.

Det har redan framgått att parker, trädgårdar, bostadsgårdar, begravningsplatser, skogsområden och åkermark tillhör grönstrukturen. Fler exempel som Bucht och Persson (1994) pekar ut är koloniområden, alléer och vägrenar.

Bucht och Perssons definition kan jämföras med SOU 1994:36 där grönstruktur definieras som “i och i anslutning till tätorter avses all mark som inte är bebyggd eller hårdgjord” (s 91). Jag konstaterar att båda definitionerna beskriver grönstrukturen som någonting obebyggt, men att den senare formuleringen tydligare öppnar upp för att även mark som inte är grön kan betraktas som grönstruktur, förutsatt att den inte är hårdgjord.

I studien *Grönstrukturens betydelse för användningen* menar landskapsarkitekterna Ann-Margreth Berggren-Bärring och Patrik Grahn (1995) att även skolgårdar, torg och gågator ska räknas till grönstrukturen.

Lövré (2001) påpekar att det här inte längre är fråga om obebyggd och icke hårdgjord mark, utan snarare handlar om vad som är offentlig mark.

Även Richard Stiles⁸ (2005) beskriver torg som del av grönstrukturen.

Från ett europeiskt perspektiv skiljer sig den spatiala definitionen inte nämnvärt från den som Bucht och Persson ger uttryck för. Ewa Kaliszuk och Barbara Szulczewska⁹ (2005) sammanfattar i *COST Action C11 – Green structure and urban planning* en rad forskares enade uppfattning att grönstrukturen rent spatialt omfattar all mark i det urbana landskapet som inte är täckt eller förseglad, t ex parker, lekplatser, idrottsområden, koloniområden, privata trädgårdar, grönytor på industrimark, liksom grönska längs gator, vägar och järnvägsspår. Kaliszuk och Szulczewska betonar att begreppet grönstruktur dock inte är formellt vedertaget i något land. Eftersom begreppet saknar utbredd användning är det också svårt att definiera, konstaterar de. COST C11:s deltagare förstår begreppet något olika, men har enats om att grönstruktur ska förstås och definieras genom ett antal aspekter, varav den spatiala bara är *en* av dessa.

Mångfunktionell aspekt

Grönstrukturens mångfunktionalitet har ända sedan början av forskningsprojektet COST C11 varit

dess mest uppenbara aspekt, menar Kaliszuk och Szulczewska (2005). De delar in grönstrukturens funktioner i *ekologiska*, *sociala* och *strukturella* aspekter – vilka vi snart ska återkomma till.

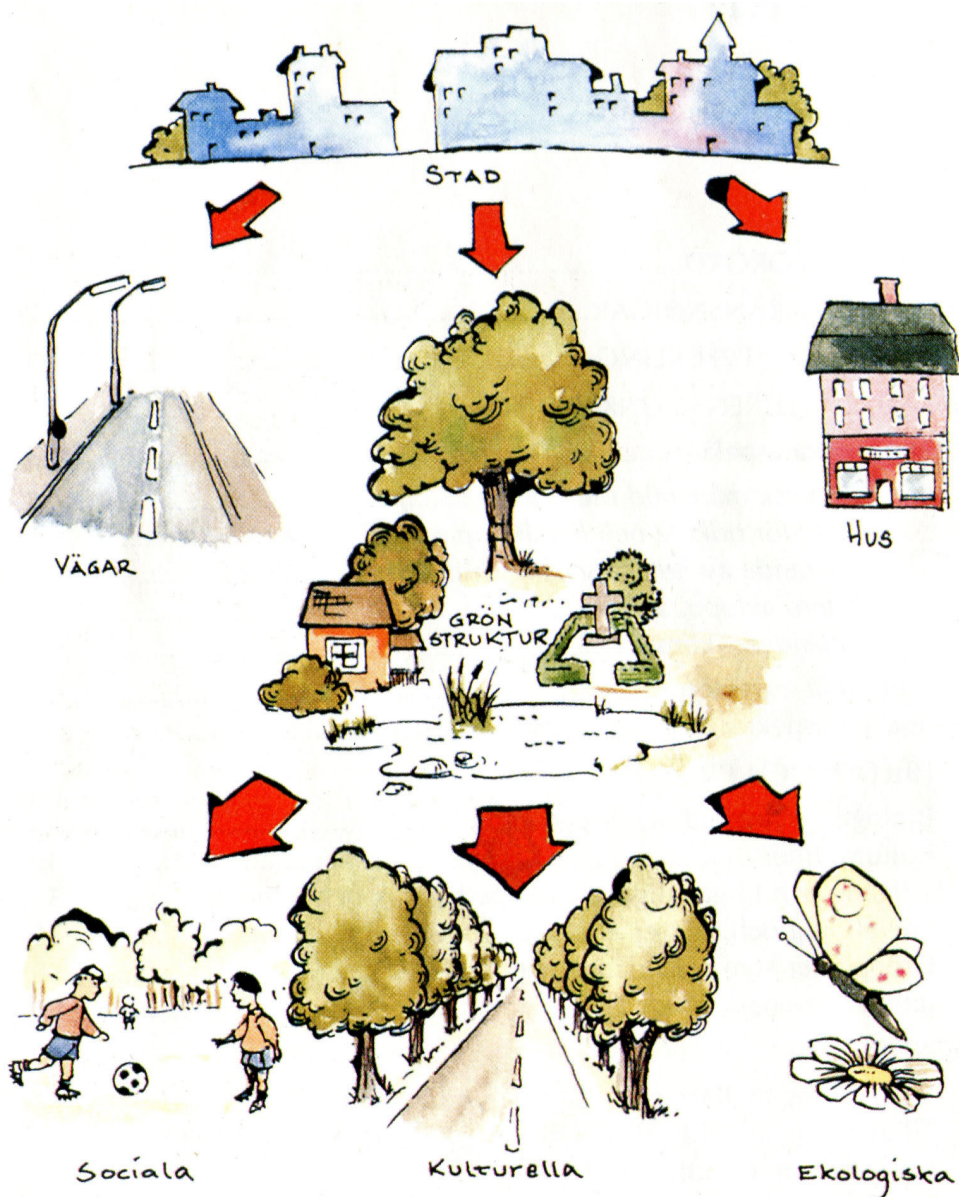
Även Bucht och Persson (1994) betonar grönstrukturens mångfunktionalitet. I summeringen av dess funktioner utgår de, i likhet med Kaliszuk och Szulczewska, från aspekterna ekologisk och social, men istället för den strukturella aspekten framhäver de en *kulturell* aspekt (se [figur 1.1](#) på nästa uppslag).

Ekologisk aspekt

Fram till mitten på 1990-talet har grönstrukturens ekologiska aspekter varit relativt okända, uppger Bucht och Persson (1994) vilket får motivera varför denna aspekt ges särskilt utrymme i rapporten. “Grönstrukturens ekologiska funktioner är betingade av hela systemet av växter, djur, mark, vatten, klimat och mänsklig påverkan”, skriver Bucht och Persson (1994, s 23). Med hänvisning till SOU 1992:42 konstaterar de att den tekniska infrastrukturen ger upphov till många av tätorternas miljöproblem som t ex avfall, buller, luft- och vattenföroreningar. Här kan grönstrukturens ekologiska funktioner medverka till mer miljövänliga lösningar ifråga om hantering av dagvatten (infiltration, fördröjning och rening), avlopp och biologiskt avfall, samt förbättring av luftkvalitet och klimat (mildrar immissionsbelastningarna i tätorten; minskar stoftspridning; träd ventilerar, ger lä

⁸ Richard Stiles är professor vid avdelningen för landskapsarkitektur, på Technische Universität Wien, Österrike.

⁹ Kaliszuk är landskapsarkitekt och Szulczewska arkitekt vid fakulteten för hortikultur och landskapsarkitektur, på Warszawa lantbruksuniversitet.

Figur 1.1. En stad består av hus, vägar och grönstruktur. Grönstrukturens betydelse kan i sin tur sammanfattas i de tre aspekterna social, kulturell och ekologisk. (Illustration: Kalle Forss. Ur Bucht & Persson 1994, s 6)

och skugga). Stadsgrönskan bidrar även till att minska upplevt buller¹⁰.

Kaliszuk och Szulczewska (2005) framhåller i stort sett samma funktioner som Bucht och Persson: Grönstrukturen påverkar den urbana hydrologin, liksom luftkvaliteten och stadens lokalklimat, och genom att den fungerar som habitat för flora och fauna gynnas biologisk mångfald.

Att åstadkomma rikast möjliga växt- och djurliv och största möjliga variation mellan biotoper är enligt Bucht och Persson (1994) den viktigaste aspekten när det kommer till grönstrukturens betydelse för biologisk mångfald – inte minst då detta för människor kan ge berikade upplevelser i vardagen. Bucht och Persson påpekar vidare att tätortens biotoper skiljer sig från de "naturliga". De förra är till stor del störda av slitage och ger andra förutsättningar än på landsbygden.

Jiri Bendl¹¹ (2005) är inne på samma linje: Han poängterar att det i form av föroreningar i luft, vatten, jord och sediment finns många nackdelar för djur och växtlighet i staden. Bendl räknar upp en lång lista över skadliga ämnen, däribland bensen, polycykliska aromatiska kolväten, halogenkolväten, polyklorerade bifenyl, tungmetaller, kväveoxider, svaveloxider, marknära ozon och surt regn, varpå han även uppmärksammar buller samt fragmenteringen av gröna strukturer. Å andra sidan, poängterar Bendl, är

10 Huruvida vegetation också rent faktiskt kan dämpa buller är omtvistat. Bucht och Persson (1994) uppger att en grönyta minskar bullerreflexionen i förhållande till en hårdgjord yta, vilket ger ett kortare spridningsavstånd och således en sammanlagt förbättrad ljudbild.

11 Bendl är verksam vid Tjeckiska republikens miljödepartement, i Prag.

nämnda föroreningar även skadliga för människans hälsa, varför de måste undvikas. Innovationer, miljöteknologi och lagar fokuserar redan på att förbättra livskvaliteten i staden. Faktum är att städernas gröna strukturer redan främjar vissa arter. En stor fördel är att här saknas jordbruk, där pesticider, herbicider och andra bekämpningsmedel används i stor skala. I staden finns dessutom glömda områden och industrimark som inte längre används. Ytterligare en fördel, menar Bendt, är att jakt inte bedrivs i staden.

Sybrand Tjallingii¹² (2005a) poängterar att många europeiska städer har högre biologisk mångfald än omgivande landsbygd. Det gäller inte enbart städer som omges av jordbruksmark, utan även andra städer som t ex Helsingfors. Grönstrukturen skyddar, förbättrar och skapar ekologiska korridorer som ger växter och djur möjlighet att röra sig mellan habitatområden, vilket ger bättre överlevnadsmöjligheter för sårbara populationer. Detta förutsätter dock att det finns en mångfald av grönytor med olika beskaffenhet.

Kulturell aspekt

De tre aspekterna ekologisk, kulturell och social hänger ihop, menar Bucht och Persson (1994): T ex är bevarandet av biologisk mångfald och ett variationsrikt landskap viktigt även för kulturmiljövården. I Sverige, påpekar Bucht och Persson, formas städernas unicitet och estetik i samspelet mellan bebyggelse och natur. Parker, trädgårdar, kyrkogårdar, alléer och friluftsområden är viktiga delar i stadens kulturella

12 Tjallingii är verksam vid Tekniska universitetet i Delft, Holland.

helhet.

Grönstrukturen i stadens kulturlandskap skiljer sig från den i ett ruralt kulturlandskap, menar Bucht och Persson vidare. Medan stadens kulturlandskap består av parker, trädgårdar och kyrkogårdar, omfattas det rurala kulturlandskapet av hagmark, ängar, åkrar, åkerholmar, vall och betesmark.

Möjligen är det dessa skillnader som Tjallingii (2005a) har i åtanke när han hävdar att urbaniseringen ger upphov till invånare som längtar efter grönytor och efter en regional identitet – en kvalitet som är förbunden med det urbana landskapets ekologi och kulturella historia. Grönstrukturen synliggör vårt natur- och kulturarv, menar Tjallingii (2005a).

Lövré (2003) betonar i sin doktorsavhandling ett kulturellt perspektiv på grönstrukturen. Den är ett viktigt stadsbyggnadselement som "utgör en historisk spegel av stadsutvecklingen" menar Lövré (2003, s 27) som till de kulturella aspekterna hänför gestaltning, karaktär och upplevelse.

Kaliszuk och Szulczewska (2005) summerar grönstrukturens kulturella aspekter som historia, identitet och grönska som gestaltningselement.

Social aspekt

Grönstrukturen tillgodoser människors behov av att kunna leka, promenera, cykla, motionera, spela boll, åka skidor, odla, plocka bär och svamp, fiska, uppleva natur, vistas i en rekreativ miljö, träffa andra människor, eller bara sitta och titta på folk, menar Bucht och Persson (1994). De anser vidare att som följd av att majoriteten av Sveriges befolkning

spenderar huvuddelen av sin fritid i eller i direkt anslutning till tätorten, är tätortens grönstruktur viktigare än utanförliggande friluftsområden. För att medge upplevelser av växter och djur, avkoppling, fascination och pedagogik betonas därför vikten av en hög biologisk mångfald i tätortens parker, trädgårdar och begravningsplatser.

Kaliszuk och Szulczewska (2005) lyfter fram rekreation, hälsa, fritid och pedagogik som viktiga sociala aspekter som främjas av grönstrukturen. Genom att påpeka att idrott och rekreation kan bidra till kommunikationssystemet för gång och cykling sammanför de samtidigt delar av den sociala aspekten med en strukturell aspekt. Så gör även flera av de andra artikelförfattarna i COST C11, däribland Tjallingii (2005a) som menar att gångstråk och cykelvägar med fördel kan kombineras med gröna eller blå korridorer.

Strukturell aspekt

Nationalencyklopedin (Struktur 2013) beskriver ordet struktur som "i allmän bemärkelse de inbördes relationer och sammanhang som råder mellan delarna i en helhet, med andra ord det sätt på vilket en helhet är uppbyggd av sina element."

Att grönstrukturen har en strukturell aspekt kan tyckas självklart eftersom det indikeras av ordets sammansättning: *grön* + *struktur*. Åsikterna om vad för typ av struktur det rör sig om, och huruvida detta är en lyckad beskrivning eller inte, går emellertid isär.

Kaliszuk och Szulczewska (2005) fäster uppmärksamhet på att det i Europa cirkulerar många olika begrepp för att definiera de delar av

stadsrummet som är i huvudsak täckta av vegetation och som övervägande utför rekreativa funktioner. Följande begrepp räknas upp: "green space" (grönyta), "open space" (friyta¹³), "green open space" (grön friyta), "pattern of green areas" (mönster av grönområden), "framework of green areas" (ramverk av grönområden), "green infrastructure" (grön infrastruktur), "system of green areas" (system av grönområden). Nämda begrepp speglar utvecklingen avseende hur man förstått rollen hos dessa typer av områden i städerna, menar Kaliszuk och Szulczewska. Idén om grönstrukturen som ett system är dominerande i dagens planeringspraxis, och har blivit utgångspunkt när planer utarbetas. Begreppen system, ramverk och mönster används för att befästa vikten av detta synsätt.

COST C11-gruppen beslutade sig för begreppet grönstruktur i syfte att uttrycka ett budskap, tillkännager Kaliszuk och Szulczewska (2005): Grönytor ska utvecklas till att forma en struktur som penetrerar staden och som utför många olika funktioner, vilket kan liknas med den tekniska infrastrukturens uppgifter. Summan av vegetation, otäckt jord och öppna vattenytor i urbana områden ska behandlas som ett system, eftersom det som sådant kan prestera ytterligare funktioner utöver de

13 Ordet friyta förefaller inte längre vara så vanligt i moderna, svenska texter. *Nationalencyklopedin* (Friyta 2012) beskriver ordet som "markområde avsett för lek och utevistelse i anslutning till en byggnad eller en anläggning. En friyta får enligt plan- och bygglagen inte tas i anspråk för byggnader eller t.ex. parkering. Ytan ovanpå en överbyggd gård kan också betraktas som friyta." Stockholms stad (2002) använder friyta i betydelsen "obebyggt mark- och vattenområde, som inte används för transport- eller terminaländamål."

som separata ytor kan.

En grön struktur är alltså enligt COST C11-gruppen någonting mer än bara summan av sina delar: den är ett spatialt nätverk, ett objekt, som förbinder friytor, trädgårdar, parker, idrottsområden och koloniområden inom staden med skogar, vattendrag och översvåmningsområden i stadens omland. Den bildar ett mönster som kan forma det urbana landskapet, t ex genom gröna fingrar. En grön struktur handlar också om grönstråkens roll för fotgängare och cyklister, och om betydelsen av spridningskorridorer¹⁴ (Werquin et al 2005).

Vi kan så här långt konstatera att ordet struktur kan uttryckas på flera sätt. Även grönbälten (Kaliszuk & Szulczewska 2005) samt gröna stråk och kilar, fäster uppmärksamhet på strategier som berör grönstrukturens strukturella egenskaper.

Den strukturella aspekten kommer således till uttryck när Bendl (2005) konstaterar att motorburna transporter i EU-länderna är en av de mest problematiska frågorna från ekonomisk, hälso- och miljömässig synpunkt, och att en lösning vore att förbättra stadens promenadstråk och skapa täta nätverk för fotgängare och cyklister på betryggande avstånd från farlig trafik, buller och avgaser.

Likaledes är det grönstrukturens strukturella aspekt som åsyftas när Bettina Oppermann och Carolyn

14 Begreppet spridningskorridor kan likställas med ekologisk korridor, dvs ett grönt stråk främst avsett för att underlätta spridning för djur och växter, i syfte att stärka den biologiska mångfalden. Lindholm (2004) noterar att begreppet ekologisk korridor har använts för att implicera att naturen och landsbygden "rinner in" i staden.

Harrison¹⁵ (2005) förklarar att grönstrukturen består av olika element som bildar ett mönster i det urbana landskapet, en infrastruktur som ifall den fragmenteras leder till ekologiska och sociala funktioner som inte kan prestera optimalt, samt områden som i sin enskildhet inte upplevs ha något värde för invånare eller politiker.

När Duhem (2005) menar att vi behöver överväga de gröna aspekterna av planering som ett nätverk av gröna element, som en fysisk infrastruktur för vattenhantering, biologisk mångfald och stadens mikroklimat, och som social infrastruktur för fritid, avkoppling, interaktion och andra sociala aktiviteter, är det åter den strukturella aspekten som framhålls. Detta synsätt förklarar även varför Duhem (2005) anser att grönstruktur inte är ekvivalent med grönområden.

Tjallingii (2005a) menar att vi bör se den gröna strukturen som en ryggrad, eller en ram, snarare än ett fyllnadsmaterial. Osäkerhet om framtiden för jordbruket eller om marknaden för industri och bostadsbyggande leder till flexibla planer, poängterar Tjallingii, varpå han föreslår att grönstrukturen kan tjäna som en hållbar spatial och ekologisk ram för flexibla ifyllnadsalternativ.

Bucht och Persson (1994) påtalar vikten av att betona helheten och sambanden hos grönstrukturen. När de beskriver grönstrukturen som ett system och avfärdar *park* och *grönområde* som otillräckliga ord för att beskriva detta, är det för att de – liksom Duhem (2005) – föreställer sig en sammanhängande grön struktur. Bucht och Persson understryker visserligen att tätorters omgivningar skiljer sig åt varför

15 Oppermann är landskapsarkitekt verksam vid universitetet i Hannover, Tyskland; Harrison är verksam vid University College London.

förutsättningarna för en sådan struktur varierar. Denna lokala aspekt medför, menar de, att avgränsningen av grönstrukturen måste göras med utgångspunkt från situationen i respektive ort.

Lövré (2001) ställer sig kritisk till det strukturella synsättet på grönstrukturen. Han noterar att när grönstrukturbegreppet introducerades var syftet dels att skapa ett samlingsbegrepp för stadens gröna områden, dels att framhäva ett strukturellt perspektiv på stadens gröna miljöer. Grönstrukturen skulle överbrygga de administrativa gränserna, vilket t ex underlättade analyser av biologisk mångfald, men istället har grönstrukturen kommit att omfatta endast vissa typer av gröna element i staden. Detta, hävdar Lövré (2001), medför att begreppets innebörd inte skiljer sig nämnvärt från andra begrepp såsom "stadens natur"¹⁶ och stadsgrönska.

Separerad struktur eller integrerat stadsbyggnadselement? Figur eller bakgrund?

"Gemensamt för det gröna är i stort sett bara att det är grönt", skriver Lövré (2003, s 9). I likhet med Bucht och Perssons (1994) spatiala begreppsdefinition betonar Lövré hela spektret från privata trädgårdar till offentliga parker, begravningsplatser, odlingslotter, rekreatiomsområden etc. Det gröna består av karaktärer som väsentligt skiljer sig från varandra och används på

16 Landskapsarkitekt Ulla Berglund, föreslår i sin doktorsavhandling (1996, se Lövré 2001) att begreppet grönstruktur ska ersättas med "stadens natur", vilket hon menar bättre överensstämmer med allmänhetens språkbruk. Användningen av begreppet "stadens natur" kan även jämföras med formuleringen "bostadsnära natur" som återfinns i Boverket (2007).

olika sätt, poängterar Lövré och hävdar att bilden av det gröna behöver nyanseras: Synen på grönområden som "oobebyggda", avskilda delar av staden ger det gröna en oklar identitet och passiv roll i stadsbyggandet som riskerar att öka exploateringen av grönområden i staden. För att motverka detta behövs en integrativ syn på grönstrukturen samtidigt som *gröna koncept*¹⁷ kan bidra till att lyfta fram identitetsskapande element.

Lövré (2003) menar att grönstruktur "utgör sammanhanget och relationerna mellan valda typer av gröna objekt och områden" (s 17), t ex distributionen av trädgårdar i en stad. Grönstruktur ska alltså enligt Lövré inte ses som ett objekt bestående av mer eller mindre sammanbundna delar. Lövré menar att Bucht och Perssons (1994, s 6) figur av grönstrukturen (se s 32, figur 1.1) förstärker bilden av planering för grönstruktur och dess funktioner som en separerad aspekt. Lövré konstaterar att de sociala, kulturella och ekologiska värdena hos grönstrukturen i Bucht och Perssons figur behandlas först efter att grönstrukturen har skilts från hus och vägar. Ett sådant synsätt ställer stadens grönska i opposition till staden i övrigt: Det talar om vad grönstruktur *inte* är. Således motverkar det en integrering av grönskan i stadsbyggandet, och i förlängningen kan detta försvåra övergången till en hållbar stadsutveckling baserad på en helhetssyn, resonerar Lövré. Han menar vidare att om de tre aspekterna social, kulturell och ekologisk istället utgör utgångspunkt kan de analyseras och beskrivas utifrån rollerna som de olika stadselementen spelar när de

17 Med gröna koncept avser Lövré (2003) grönområden som det finns en allmänt förankrad uppfattning om, exempelvis park, trädgård, naturområde – vilket inte ska sammanblandas med stadsbyggnadskoncept som t ex trädgårdsstad och hus i park.

gröna områdena studeras, vilket skulle ge ett mer integrativt perspektiv på grönstrukturen.

Tidigare svensk forskning är inne på liknande tankar: Fallstudier av Lundgren Alm (1996) tyder på att grönstrukturbegreppet inte gagnar synen på stadsgrönskan som integrerat system i staden. Lundgren Alm befärar att separata grönstrukturplaner kan medverka till isolering och sektorisering lika väl som till utvecklande diskussioner om det grönas roll i staden i stort. Därmed riskerar den helhetssyn som är nödvändig för en bärkraftig stadsutveckling att förhindras.

Vidare anser Lundgren Alm (1996) att grönstrukturbegreppets tillkomst kan betraktas som en logisk följd av det moderna stadsbyggandets historiska utveckling och som ett resultat av en ökad professionalisering och specialisering av kunskaperna om urban grönplanering. Att isolera samhällsproblem från varandra och sektorsvis försöka finna lösningar är typiskt för 1900-talets sätt att hantera samhällsproblem, menar hon, varpå hon konstaterar att 1990-talets stadsutveckling misslyckats med att vara hållbar, ur såväl social som ekonomisk, kulturell och ekologisk synvinkel. Lundgren Alm fäster även uppmärksamhet på den etymologiska betydelsen hos ordet *struktur*, som innebär både en inre ordning och en yttre relation till omgivningen. Detta medför att ordet grönstruktur fjärrar grönskan från stadsbygden som helhet, samtidigt som det skapar en illusorisk bild av att delarna i grönstrukturen är uppbyggda på ett generellt sätt, hävdar hon. Lundgren Alm (1996) ställer sitt hopp till nya begrepp och arbetsmetoder för stadsutvecklingen, och i ett försök att kringgå ordet struktur föreslår hon att vi istället ska tala om "stadens

gröna ordning”, där det gröna åter behandlas som ett integrerat system i staden.

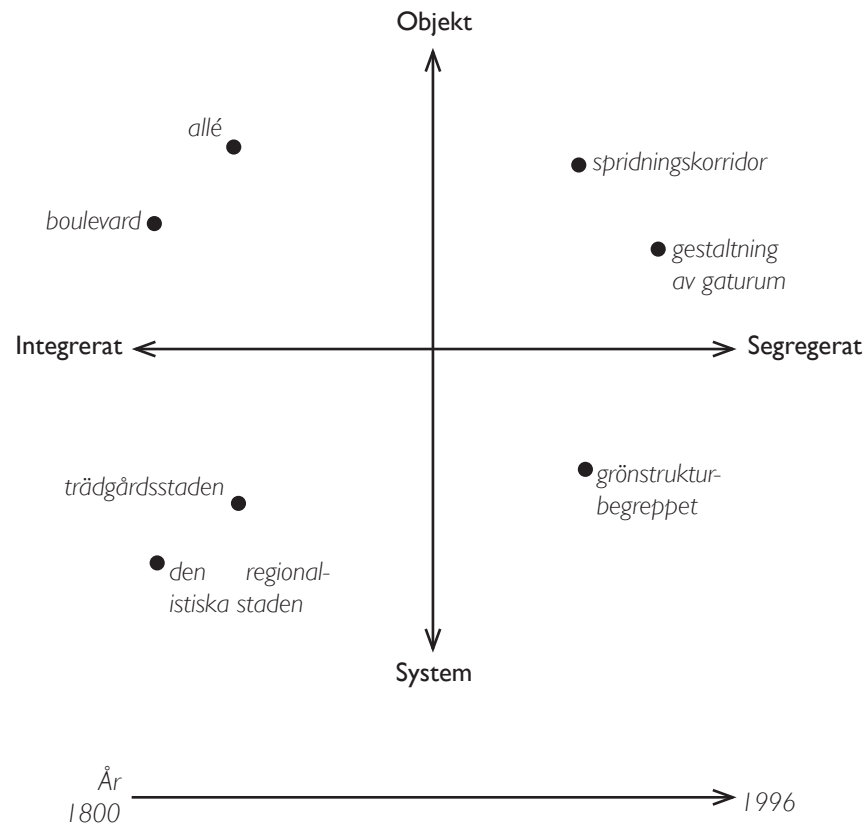
Lövré (2003) uppmärksammar att olika gestaltningstraditioner har gett upphov till olika syn på park och natur: I Danmark och södra Sverige, där tätorter i regel omges av ett hårt exploaterat jordbrukslandskap, är både parker och kvarlämnad natur tydligt avgränsade. Såväl park som natur betraktas här som figurer (eller “patches”) medan åkermarken utgör bakgrund (eller “matrix”)¹⁸. I övriga Sverige, som i betydligt högre grad är beskogad, uppfattas naturen emellertid som bakgrund. På samma sätt, menar Lövré (2001), innebär ett separerande förhållningssätt till grönstrukturen att den lätt ses som bakgrund till bebyggelsen istället för som en del av den.

Att se stadens grönstruktur som bakgrund är problematiskt eftersom det ofrånkomligen leder till synen på grönstruktur som något som späder ut staden, konstaterar Lövré (2003). Detta gör grönstrukturen sårbar och ständigt intressant för exploatering. Om man däremot betonar det gröna som koncept, föreslår Lövré, framstår grönområdena som figurer, och därmed som stadsbyggnadselement som kan likställas med andra urbana företeelser såsom gator och hus – som förtätar istället för glesar ut staden.

Ett integrerat förhållningssätt, menar Lövré (2001), lyfter istället fram grönstrukturen just som *stadsbyggnadselement*. På så vis framhålls dess varierande egenskaper, vilket också gör att grönstrukturen i högre grad framstår som heterogen.

Frågan om huruvida gränserna mellan bebyggelse

18 “Matrix” och “patch” är landskapsekologiska termer som beskrivs ingående i Forman och Godron (1986).

Figur 1.2. Efter Lundgren Alm (1996, s 60). “Polar mellan vilka synen på och behandlingen av stadsgrönskan varierat under den moderna stadens historia” (s 60).

och grönska bör lösas upp eller inte genererar olika svar beroende på vem man frågar. Tjallingii (2005b) konstaterar att åsikterna hos deltagarna i COST C11 här skiljer sig åt. Att lagstadgade begränsningar av den urbana tillväxten behövs höll emellertid många med om: Tydliga och bindande gränser utträdde på en karta kan vara det mest effektiva sättet för att förhindra att staden breder ut sig för mycket. Somliga hävdade

att för att etablera en sådan formell gräns är visuella gränser viktiga, och likaså för att upprätthålla gränsen mellan bebyggelse och grönska. Visuella gränser gör grönstrukturen tydlig som kvalitet i stadslandskapet menade dessa. I denna kontext blir grönstrukturplanens betydelse uppenbar, menar Tjallingii, då den kan vara vägledande i beslutsprocessen om var staden får tillväxa och inte.

Stiles (2005) anser att den strukturella grönytan är en nyckelkomponent (även om han samtidigt betonar att fokus inte kan vara på enbart struktur) i det övergripande ramverket av friytor i staden, vilket kan ses som en bakgrund som både separerar och sammanbinder. Detta synsätt kan jämföras med Fritz Schumacher¹⁹ som med sitt "System der Grünanlagen" på 1920-talet definierar grönskans stadsbyggnadsuppgift som sammanbindande respektive åtskiljande (Lundgren Alm 1996).

Kestutis Zaleckis²⁰ (2005) hävdar att grönstrukturens förmåga att separera hör till dess förtjänster: I enlighet med Kevin Lynchs (1960) definitioner kan bilden av staden inte skapas om den urbana miljön inte är läsbar, varpå staden inte heller kan uppfattas konceptuellt. Zaleckis (2005) menar att miljöpsykologin hjälper oss att förstå att hela staden borde utformas som den föredragna miljön, och inte bara lokala platser. Den föredragna stadsmiljön skapas genom att formge den mentala bilden av en stad²¹, där Lynchs (1960) kriterier "no visual stress production", "legibility", "coherence", "complexity" och "mysteriousness"²² kan tillämpas

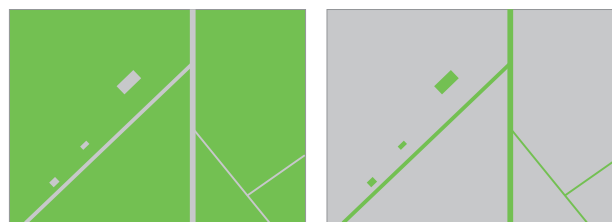
19 Schumacher var planförfattare till staden Kölns generalplan på 1920-talet (Lundgren Alm 1996).

20 Zaleckis är arkitekt, ingenjör och fil.dr. vid institutet för arkitektur och konstruktion i Litauen.

21 Denna allmänna mentala bild av staden beskrivs av Lynch i *Image of the city* (1960).

22 Dessa kriterier kan kortfattat beskrivas enligt följande: "No visual stress production" avser en visuellt uppfattad rymd som varken får vara för varierande eller för monoton. Denna funktion motsvarar en visuellt uppfattad miljö och ska inte tillämpas på bilden av staden. "Legibility" (läsbarhet) innebär att kunna utforska en miljö utan att gå vilse. "Coherence" (koherens) syftar på känslan av att alla delar av den upplevda miljön utgör en helhet,

för värdering och skapande av föredragna urbana miljöer, menar Zaleckis. Genom att separera områden i stadsbilden skapar grönstrukturen sammanhang; genom åtskiljandet skapar den samtidigt områdena. Vidare anser Zaleckis att grönbälten ger stadsbilden kontinuitet, att gröna stadsdelar ökar komplexiteten och mystiken i stadsbilden, och att grönstrukturen som bakgrund till landmärken förbättrar miljöns läsbarhet och ökar stadsbildens koherens.

Figur 1.3. Efter Lindholm (2012, s 6). Bilden till vänster föreställer ett grönt, ruralt landskap där linjer och objekt representerar vägar och byggnader. Den högra bilden beskriver ett urbant landskap där linjer och objekt utgör parker och trädtrader. Lindholm använder sin figur för att diskutera begreppet "landskap" – jag menar att den lika väl kan användas för att fundera över hur vi ser på grönstruktur i förhållande till bebyggelse: Figur eller bakgrund? Vad utgör stomme och vad utgör fyllnadsmaterial? Är det olika på landet och i staden?

och har tre kännetecken: bildens kontinuitet, tydlig separation av bildens delar, samt hierarki. "Complexity" (komplexitet) uppnås när miljön har ett innehåll som är tillräckligt varierat för att den ska upplevas värd att lära känna. "Mysteriousness" (mystik) handlar om möjligheten att erhålla mer information om miljön, dvs möjligheten att upptäcka någonting nytt, och att en sorts oförutsägbart finns representerad.

Sammanbundna objekt eller morfologisk struktur?

Lövré (2003) skiljer mellan det som han valt att kalla ett *sammanbindande objektperspektiv* på grönstruktur och ett *morfologiskt strukturperspektiv*. Det sammanbindande objektperspektivet betonar "de interna fysiska och funktionella sambanden mellan gröna områden" (s 24), vilket är vanligt i kommunala grönplaner²³. Lövré vänder sig mot synen på grönstruktur som ett fysiskt sammanhängande system eftersom en sådan uppfattning bidrar till att separera grönstrukturen från staden. Särskilt problematiskt blir det, menar Lövré, när det gröna systemet beskrivs som en förlängning, eller del, av stadens omland, något som gör det tveksamt om grönstrukturen ens kan betraktas som stadsbyggnadselement. Skillnaden mellan urban och rural grönska bör tydligt framgå, vilket inte är fallet när man talar om "all obebyggd mark".

Lövré (2003) förespråkar istället ett morfologiskt strukturperspektiv, vilket medför att grönstrukturen ses som "ett intrikat mönster vilket för varje urban enhet skapar en specifik identitet, oavsett om de gröna områdena hänger samman eller inte" (s 24). Ett sådant perspektiv, menar Lövré, har fördelen att varje stadsdel kan identifieras utifrån sin specifika grönstruktur, och det innebär att fokuseringen på kvantitet (eller brist och tillgång) på grönområden minskar, för att istället handla mer om kvalitet. Lundgren Alms (1996) begrepp "stadens gröna ordning" kan enligt Lövré tolkas som ett morfologiskt betraktelsesätt. Även Berggren-Bärring och Grahn (1995) kopplar ett

23 Exempel på ett sådant synsätt återfinns, enligt Lövré (2003), bl a i 1993 års grönplaner för Linköping, där grönstruktur likställs med ett grönt nätverk, respektive Göteborg, där grönstrukturen uppges vara en del av infrastrukturen.

morfologiskt perspektiv till grönstrukturbegreppet när de undersöker förhållandet mellan parkutnyttjande och parkers storlek och form, anser Lövré (2003): Grönstrukturbegreppet utvidgas här till att omfatta inte bara mönstret av grönområden i en stad utan även grönstruktur som kvalitet genom att betona utbudet av grönområden inom en tätort – deras sammanlagda yta, antal, läge, storleksfördelning och upplevelsevärden.

Grönstruktur som idé, kvalitet och handling

Kaliszuk och Szulczewska (2005) betonar att grönstrukturen inte enbart ska förstås utifrån dess funktioner, utan också som *idé*, som *kvalitet* och som *handling*.

Idé. Idémässigt, anser Kaliszuk och Szulczewska, är grönstrukturen ett koncept för att ange grönområdets läge i landskapet; vidare är den ett planeringskoncept som syftar till att bättre integrera gröna frågor i stadsplanering för markanvändning och urban design; likaledes är den ett potentiellt verktyg för planering och skötsel i verkan för en strukturell roll hos stadens grönområden. I denna kontext ska aspekterna spatial samt ekologisk, kulturell och social övervägas, menar Kaliszuk och Szulczewska.

Kvalitet. Kvalitetsaspekten understryker målsättningen att förbättra miljöns och grönytornas kvalitet – de måste tillfredsställa behoven hos det urbana samhället, som består av individer med olika livsstilar och valmöjligheter. Lyckas man med detta kan grönstrukturen bidra till rika miljöer med höga estetiska kvaliteter, hävdar Kaliszuk och Szulczewska.

Handling. Grönstruktur som handling inbegriper all den aktivitet som behövs för att kunna skapa förutsättningar för grönområden som bidrar till att öka stadens kvalitet. Kaliszuk och Szulczewska framhåller vikten av att beakta tiden som faktor vid både utveckling och bevarande av grönstruktur. De påpekar att en “mogen” grönstruktur som fyller sin förväntade funktion tar tid att åstadkomma; samtidigt kan grönytor till följd av förtätningstryck försvinna mycket fort, vilket kräver en tydlig planeringspolicy som beaktar städer och regioner i sin helhet. Detta aktualiserar en övergripande skala, men Kaliszuk och Szulczewska betonar att grönstrukturplanering inbegriper alla skalnivåer och även måste behandlas i den lokala skalan.

Lindholm (2002) uppmärksammar på att grönstruktur kan förstås antingen som ett koncept som omfattar en samling fysiska objekt, eller utifrån det sätt enligt vilka dessa områden passar in i den urbana väven och relaterar till andra stadselement. Medan det första synsättet fokuserar på fysiska kvaliteter hos enskilda objekt (dvs resultatet av grönstrukturen) fokuserar det senare istället på fysiska och funktionella relationer (eller *hur* strukturen hänger ihop). Lindholm fäster uppmärksamhet på att det senare synsättet lyfter fram *struktur* som en aktiv handling eller process, en idé som resulterar i grönstruktur.

REFLEKTIONER ÖVER SYNEN PÅ GRÖNSTRUKTUR – PROBLEM OCH MÖJLIGHETER

Så här långt kan vi konstatera att det finns flera sätt att se på grönstruktur. De aspekter som urskiljs ger svar på två sorts frågor: dels vilka element som ingår i grönstrukturen (*spatial och tematisk avgränsning*), dels vilka funktioner och värden som grönstrukturen besitter. Vid en jämförelse av aspekterna går det att konstatera att de kompletterar varandra, och att de ibland flyter in i varandra.

När olika forskares synsätt ställs mot varandra blir det emellertid, som vi har kunnat se, tydligt att synen på dessa aspekter i vissa avseenden skiljer sig väsentligt åt. Om man kan hävda att relativ enighet råder om vilka aspekter som kan tillskrivas grönstrukturen, är förhållandet det motsatta med forskarnas syn på hur dessa aspekter, och därigenom grönstrukturbegreppet, bör tolkas.

Spatial aspekt – begrepp utan minsta gemensam nämnare

Låt oss börja med den spatiala aspekten av grönstrukturbegreppet. Vad denna ger uttryck för verkar de flesta vara relativt överens om: Grönstrukturen omfattar enkelt sagt all mark i staden som är grön eller obebyggd, oavsett storlek och ägare. Det rör sig med andra ord om parker, trädgårdar, bostadsgårdar, begravningsplatser, koloniområden, idrottsområden, lekplatser, grönska längs gator och vägar, grönytor på industrimark, jordbruksmark, mark som inte längre brukas, vattenområden, skogsområden och övrig naturmark, men enligt vissa också om skolgårdar, torg och gåtor.

Lövré (2001) bedömer att i Sverige tar de flesta utgångspunkt i SOU 1994:36 – d v s att grönstruktur inbegriper all icke hårdgjord, obebyggd mark (jfr Bucht & Persson 1994, s 8: “allt grönt och all obebyggd mark”). Denna definition är, som vi snart kommer att se, inte helt bekymmersfri. Ur det synsätt på grönstruktur som SOU 1994:36 och svenska forskare ger uttryck för härleder Lövré (2001) två spatiala identiteter, “det obebyggda” respektive “gröna koncept”, vilket avslöjar en viss motsägelsefullhet hos definitionen av grönstrukturbegreppet. *Gröna koncept* ska enligt Lövré förstås som “kulturellt formulerade objekt, ytor och områden i staden, ofta präglade av mer eller mindre hävdad och gestaltad vegetation” (s 56). Många gånger har dessa ett namn och en avgränsning. De har tillkommit i samband med stadsutvecklingen och har en tydlig relation till andra stadselement. Exempel på gröna koncept är trädgårdar, parker, kyrkogårdar, natur- och friluftsområden. *Det obebyggda* kopplar Lövré samman med det oexploaterade, det jungfruliga, något som gör att det gröna ses snarare som en del av det landskap som omger staden än som en del av den. Lövré noterar att de två spatiala identiteterna överlappar varandra, men samtidigt inte kan ersätta varandra helt och hållet. I vissa fall motsäger de till och med varandra: Medan *det obebyggda* snarast separerar de gröna områdena från staden, visar *gröna koncept* på grönskans koppling till andra stadselement. Vidare inkluderar *det obebyggda* inte hårdgjorda gång- och cykelvägar eller mindre byggnader som ibland ingår i stadens gröna områden; och mellan parker, prydnadsrabatter, ruderatmark²⁴

²⁴ Ruderatmark beskrivs av *Nationalencyklopedin* (Ruderatmark 2012) som “skräpmark, mark i närheten av bebyggelse, t.ex.

och impediment²⁵ görs ingen skillnad. Identiteten *gröna koncept* rymmer å andra sidan inte ruderatmark, impediment och övrig vegetation som inte motsvarar människors föreställning om gröna områden. Lövré (2001) medger sålunda att dessa identiteter inte är fullkomliga, men att de tillsammans kan “täcka in en helhet vars minsta gemensamma nämnare återstår att formuleras” (s 57).

Även om Lövré lyckas täcka in helheten av grönstrukturen utifrån hur begreppet beskrivs i SOU 1994:36 så finns det element som uttryckligen anses tillhöra grönstrukturen men som endast med tveksamhet, och i vissa fall inte alls, kan sägas vara inkluderade i formuleringen i SOU 1994:36. Lundgren Alm (1996) påpekar att grönstrukturbegreppet betonar ytor i staden som konventionellt betraktas som gröna – parker, planteringar och trädgårdar – men att det inte lämnar något svar på hur man ska förhålla sig till andra stadselement som t ex vegetationsklädda husväggar och gröna tak.

För att fortsätta på detta spår menar jag att det inte heller är helt tydligt vilka de *icke hårdgjorda* och *obebyggda* ytor är, som ska betraktas som delar av grönstrukturen. Enligt SCB (2010a) är hårdgjorda ytor “byggnaders tak, parkeringsplatser, gator och vägar, järnvägar, gångvägar, cisterner och dylikt, allt inom tätort som

avstjälpningsplatser, gator, hamnar, bangårdar och ladugårdsbackar, vilka är rika på i första hand kväveföreningar.”

²⁵ *Nationalencyklopedin* (Impediment 2012) beskriver impediment som “ofta bergig eller starkt stenbunden mark som inte på ett ekonomiskt sätt går att använda för jordbruks-, trädgårds- eller skogsproduktion”. Inom stadsplanering används begreppet i vidare betydelse för överblivna ytor efter byggnation, och ibland förekommer det i sammansättningar som t ex trafikimpediment (mitt tillägg).

inte betraktas som grönyta”. En grusplan kan nog anses motsvara definitionen i SOU 1994:36, men en grusad gångväg är därmed mer tveksam. Vilken betydelse har objektets form, och sättet på vilket det används? Ta till exempel skolgårdar, som av Berggren-Bärring och Grahn (1995) räknas till grönstrukturen – att skolan är bebyggd vet vi, men hur förhåller det sig egentligen med skolgården? Om vi utgår från att den är obebyggd råder det knappast några tvivel om att en lummig skolgård rymms inom definitionen. En hårdgjord skolgård, däremot, kan under rådande premisser aldrig vara en del av grönstrukturen.

Ett annat stadselement i gråzonen är lekplatsen. Av bl a Kaliszuk och Szulczewska (2005) räknas den upp som en självklar del av grönstrukturen – samtidigt är det idag inte ovanligt att en urbant belägen lekplats ligger omgärdad av hårdgjorda ytor och har gummiassfalt (istället för gräs eller sand) som underlag. En sådan lekplats saknar grönska och om den ska betraktas som icke hårdgjord eller inte är därmed inte helt enkelt att avgöra. För att kunna rymmas inom den rådande definitionen måste lekplatsen hur som helst även anses vara obebyggd, något som är fallet enbart under förutsättning att vi sätter likhetstecken mellan *bebyggd* och mark som det står byggnader på. Enligt plan- och bygglagen ska ordet *bebygga* just förstås som “att förse ett område med ett eller flera byggnadsverk” (Boverket 2012d), vilket även överensstämmer med *Nationalencyklopedins* definition (Bebygga 2013), men andra källor gör däremot gällande att bebyggd kan ha en utvidgad betydelse och syfta på tomt kring byggnad, eller på parker, golfbanor

m fl anläggningar²⁶. Bebygga kan vidare jämföras med det snarlika ordet *bygga* som enligt *Nationalencyklopedin* (Bygga 2013) innebär att “framställa (komplicerat föremål) genom att sammanfoga delar främst med avs. på (del av) hus, men äv. fartyg, fordon etc.”, men också “BET.NYANSER: a) utvidgat med avs. på större konstruktion el. anläggning: ~ en ny motorväg; ~ en ny stad i öknen”. Utifrån denna definition kan man således hävda att både vägar och hus *byggs*. Bygga kan i sin tur jämföras med ordet *anlägga*, som i *Nationalencyklopedin* (Anlägga 2013) tillskrivs betydelsen att “skapa (ngt) från grunden[,] ofta ngt som kräver omfattande byggnadsarbeten e.d.”. Frågan är om lekplatser *byggs* eller *anläggs*, och om detta alls gör någon skillnad för om de anses utgöra bebyggd mark.

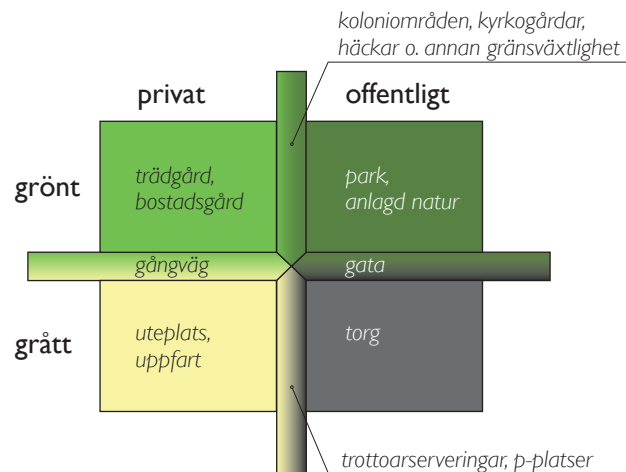
Samma frågeställning om bebyggd–obebyggd hamnar vi sannolikt i om vi tar en skejtpark eller en parkourbana. Även om dessa skulle anses obebyggda är de dock likafullt hårdgjorda och inkluderas således inte av definitionen i SOU 1994:36 – däremot inbegrips de av Bucht och Perssons (1994, s 8) definition av grönstrukturen.

26 T ex definierar Skogsstyrelsen (2013b) bebyggd mark enligt följande: “Till bebyggd mark räknas tätort – inklusive parker, industriområde, mark i anslutning till militära anläggningar (vanligen inhägnade), skjutbanor, golfbanor, idrottsanläggningar inklusive slalom- och skidåkning men exklusive elljusspår (väg), anläggning för friluftsbad, flygfält, tomt, trädgårdsanläggningar, fröplantager och plantskolor. Observera att till bebyggd mark räknas även andra ägoslag, dock inte skogsområden (såvida de inte uppfyller kriteriet för park) och vatten, om de ligger inom ovan nämnda typer av mark. Områden intill bebyggelse där åtgärder vidtagits för att förhindra uppkomst av trädvegetation förs också till bebyggd mark.” Inom kommunal planering kan bebyggd avse den tomt som läggs ut kring en byggnad (Huddinge kommun 2008, s 24; Täby kommun 2010, s 2).

Ett annat exempel som rör sig i gränslandet handlar om idrottsområden, som enligt deltagarna i COST C11 anses vara del av grönstrukturen (Kaliszuk & Szulczewska 2005). Avser detta även konstgräsplaner? Om konstgräs är en del av grönstrukturen, hur ska vi i så fall förhålla oss till förekomsten av detta i vägrondeller och refuger?

Jag kan konstatera att grönstrukturen som spatial definition förefaller oproblematiske så länge det handlar om gröna *ytor* (med undantag för gröna tak och väggar som faller utanför SOU 1994:36), men i andra fall blir kriterierna “icke hårdgjord” och “obebyggd mark” med ens luddigare. Även vad beträffar gröna *objekt* visar sig det sig vara inte helt enkelt att avgöra vad som är grönstruktur och inte – ta till exempel ett par solitära träd i en för övrigt hårdgjord yta: Är det enbart träden, träden tillsammans med hela ytan, eller ingetdera som utgör grönstrukturen? Hur stor del av en yta behöver vara grön för att räknas? Beror det kanske av sammanhanget, vad angränsande ytor har för karaktär? Torget – med andra ord en hårdgjord yta – anses av t ex Berggren-Bärring & Grahn (1995) och Stiles (2005) tillhöra grönstrukturen. Gäller det alla torg? Gör det någon skillnad om det mitt på torget står en fontän med porlande vatten, eller om torgets ena sida kantas av en trädrad?

Att vissa ytor är *både* gröna *och* grå görs tydligt i ett diagram av Lindholm (2004, s 48) som syftar till att likställa grönt och grått, samt privat och offentligt (se figur 1.4).

Figur 1.4. Efter Lindholm (2004, s 48). Grönstrukturen består av ytor som är grå eller gröna, privata eller offentliga, och ibland både och.

Motstridiga begrepp

Den största motsättningen mellan synsätten på grönstrukturbegreppet, vilket blev tydligt redan i det förra avsnittet, förefaller handla om den strukturella aspekten: Bucht och Persson (1994) m fl verkar ta för givet att det rör sig om en sammanhängande grön struktur, medan t ex Lövré (2001, 2003) hävdar att ett sådant synsätt är förkastligt då det medverkar till en struktur som är separerad från staden i övrigt. Är det möjligt för något som betraktas som en struktur att samtidigt vara ett stadsbyggnadselement? frågar Lövré (2001). Sedan finns det somliga, t ex Lundgren Alm (1996), som går så långt att de inte ens vill kalla grönstrukturen för någonting som innehåller ordet struktur. För egen del vill jag, diplomatiskt nog, framhålla att alla tre har sina poänger, vilket jag ska utveckla i följande delavsnitt.

Den spatialt förbundna grönskan – nåbar, mångfunktionell?

Jag delar uppfattningen hos Lövré (2001, 2003) m fl att om man vill värna grönstrukturen så är det troligen föga framgångsrikt, kanske till och med kontraproduktivt, att se grönstrukturen som separerad från staden; ett sådant förhållningssätt befäster synen på grönstruktur som obebyggd, oplanerad, och i väntan på exploatering.

Å andra sidan finns det stora vinster att göra om man eftersträvar en grönstruktur där gröna områden är spatialt förbundna med varandra: det verkar för god närhet till grönområden; det motverkar fragmentisering av det gröna och verkar på så sätt för upprätthållandet av obrutna och meningsfulla grönområden²⁷; det uppmuntrar till att skapa gröna stråk som både kan förstärka en stads identitet och medverka till en säkrare och mer mångfunktionell trafikinfrastruktur, vilket kan vara ett viktigt steg i riktningen mot ett hållbart samhälle. Att grönstrukturen i somliga fall är tydligt separerad från staden kan även, som Zaleckis (2005) hävdar, vara positivt eftersom det skapar sammanhang och, som Tjallingii (2005a)

²⁷ Hur stort ett område måste vara för att inte upphöra att vara meningsfullt beror förstås på dess uppgift: en kreatop (≈ enkel biotop anlagd i naturvårdssyfte (Eriksson, Nilsson & Arnesson 2011)) eller en dekorativ grönyta kan vara mycket liten, medan en grönyta som ska kunna inrymma lek och spel eller tillfredsställa många personers olika intressen förstås behöver vara större. Givetvis är det fler faktorer än storleken som avgör huruvida ett grönområde är att betrakta som meningsfullt, t ex gestaltning och skötsel. Med allt mindre pengar till drift blir det svårare att hålla efter kvaliteten hos stora grönområden, men samtidigt är det ett ofrånkomligt faktum att vissa aktiviteter kräver en viss yta för att vara realiserbara. Mer om storlek och kvalitet i kapitel 3, s 94f.

noterar, då det framhäver grönstrukturens kvaliteter. I den historiska genomgången av stadsgrönskans utveckling, i början av det här kapitlet, har vi också kunna se att grönskan, sedd som kontrast till staden, har använts i sanitära syften för att skapa mer hälsosamma miljöer. Sedan 1980-talet har det inom forskningsfältet miljöpsykologi publicerats en rad studier som pekar på att människor som vistas i gröna miljöer, avskärmade från staden, verkar återhämta sig fortare från stress och annan ohälsa (se t ex Grahn & Stigsdotter 2003, 2010; Hartig et al 2003; Herzog, Maguire & Nebel 2003; Ulrich 1984; Ulrich et al 1991).

Min slutsats av de argument som framförts för ett integrerat respektive ett separerat synsätt på grönstrukturen är att grönstrukturen decimeras om man ser den som *motpol* till staden; att *some* gröna element tillåts kontrastera mot staden tror jag däremot är till gagn såväl för människors välmående som för stadens attraktivitet.

När Lundgren Alm (1996) menar att det faktum att *struktur* finns inbyggt i ordet grönstruktur leder till att grönstrukturen separeras från staden i övrigt, vill jag hävda att så inte behöver vara fallet: Vi kan visserligen inte tala om grönstrukturen utan att separera den från det som inte är grönstruktur men det hindrar inte att den samtidigt består av en rad olika enheter som interagerar både med varandra och med byggnader, vägar och andra stadselement.

Även Lindholm (2002) problematiserar ordet struktur: För att kunna skapa en struktur måste den först existera som tanke – en struktur kan vara abstrakt, medan det visuella resultatet är att betrakta som ett *mönster*, anser Lindholm. Ett mönster behöver inte vara sammanhängande; en struktur däremot är

någonting vars delar hänger ihop, men så är fallet inte med stadens gröna element, vilka snarare är förbundna med andra stadselement, menar Lindholm (2002)²⁸. I dagligt tal används ordet struktur emellertid ofta när vi i själva verket avser mönstret, konstaterar Lindholm vidare. Jag noterar att i den litteratur som ligger till grund för den här uppsatsen, t ex Werquin et al (2005), tycks orden struktur och mönster ofta användas synonymt. Med andra ord verkar det som om denna språkförbistring har kommit för att stanna.

Trots de problem som påpekats gör ordet grönstruktur även viss nytta: Lindholm (2002) konstaterar att sammansättningen av grön och struktur ställer grönstruktur på samma nivå som bebyggelsestruktur och infrastruktur, vilket öppnar upp för att stadens gröna delar även diskuteras på en översiktlig planeringsnivå och inte bara som separata objekt i detaljplaneringen. En annan förtjänst med efterledet struktur, menar jag, är att det dels väcker associationer som betonar vikten av att beakta *relationerna* mellan olika objekt, dels framhåller grönstrukturen som dynamisk företeelse. Eftersom grönstrukturen kan förstås inte bara som idé eller resultat, utan även som handling kan den inte undgå att vara i ständig förändring. Med detta menar jag att ordet grönstruktur kan förstås som någonting vars delar är *mer eller mindre* sammanhängande.

Jag vill understryka att en strategi som verkar för att binda samman viktiga grönområden givetvis inte ska ses som ett självändamål. Plats och rådande förutsättningar är förstås alltid avgörande för vilka

målsättningar som är lämpliga. I städer med brist på grönområden, och där det fysiska eller upplevda avståndet till grönt är långt, kan tillskapandet av t ex ett grönt nätverk eventuellt ge stora mervärden, medan samma strategi i ett sammanhang där närheten till grönområden redan är god kan kännas överflödigt.

Min hypotes är att åsikterna om vilken roll och vilka funktioner som stadens grönstruktur bör fylla grundar sig på i huvudsak tre faktorer: den specifika situationen, valet av skala, samt sektorsperspektivet²⁹. Det är dessa åsikter som sedan avgör hur man väljer att uppfatta grönstrukturbegreppet.

Skalans betydelse – möjliggör både integrerad och separerad grönstruktur?

Hypotesen ovan motiverar att vi för ett ögonblick uppehåller oss vid skalans betydelse. Kaliszuk och Szulczewska (2005) menar, som tidigare noterat, att grönstrukturplanering bör omfatta alla skalnivåer. Lövré (2001) påpekar att olika skalor aktualiseras när synsättet på grönstrukturen skiftas: I egenskap av struktur, separerad från stadsmiljön, är grönstrukturen *ett* objekt. Detta synsätt kan vara användbart på en övergripande skalnivå: Det urskiljer en specifik del i staden som helhet. Integrerad med stadsmiljön består grönstrukturen istället av flera objekt, platser och kulturella företeelser. Här, menar Lövré, befinner sig den användbara skalan på stadsdels- och kvartersnivå.

Lövré (2003) belyser hur stadens grönområden kan ses som integrerade gröna koncept som ingår på olika skalnivåer i staden: villaträdgård och

enfamiljshus, liksom park och flerfamiljshus, är sådana exempel i bostadsområdets skala; större parker och rekreationsområden är i samma skala separerade delar, men kan i stadens skala ses som integrerade. Också grönstrukturens identitetsskapande funktion skiftar med skalnivå: på objektnivå är identifieringen av gröna koncept (parker, alléer, kyrkogårdar m fl) central; på bebyggelsenivå består områdets grönstruktur istället av olika bebyggelsetyper, som är ett resultat av de gröna områdena och koncepten; på stadsnivå är både gröna stadsbyggnadskoncept och övergripande kulturella föreställningar viktiga, menar Lövré.

En annan sammanfattning av hur olika funktioner hos grönstrukturen framträder på olika skalnivåer ges av Lindholm (2005): Som helhet betraktad ger grönstrukturen kopplingar till landsbygden, vatten och naturreservat; den förbättrar stadsklimatet, främjar biologisk mångfald och ger orientering i stadsstrukturen. Betraktar man istället det gröna som ett stadsbyggnadselement kan parker, grönstråk och kanaler vara svaret på många behov och funktioner. Går man ned på mikronivå kan tak- och fasadvegetation, solitära träd och buskar ha stor betydelse för både upplevelser, välmående och känsla av trygghet.

Det är svårt att hävda att en skalnivå generellt är viktigare än en annan – det vore ungefär som att påstå att översiktsplanering är viktigare än detaljplanering, eller vice versa. Lättare är att göra gällande att skalorna kompletterar varandra: Den ena tar vid där den andra inte räcker till. Jag är övertygad om att detsamma gäller för grönstrukturens strukturella aspekt: En integrerad syn är viktig för att betona relationen mellan grönskan och andra stadsbyggnadselement samt för att ge grönstrukturen en mer aktiv roll, medan betonandet

28 Frågan om huruvida grönstrukturen kan ses som sammanhängande eller inte kan också ha med skalan att göra, menar jag, vilket jag återkommer till längre fram i det här avsnittet.

29 Om man jämför olika länders syn på det gröna i staden får även kulturella skillnader stor betydelse.

Tabell 1.1. Exempel på skillnader mellan synsätten på grönstrukturen som separerad respektive integrerad. Tabellen är en generalisering. Delvis efter Lövré (2001, s 57)

Separerat synsätt	Integrerat synsätt
sammanbundet objekt	morfologisk struktur; flera objekt
struktur, mönster	mönster
homogent utseende	heterogent utseende
mer fokus på kvantitet	mer fokus på kvaliteter
bakgrund till bebyggelse	figur, del av bebyggelse
nätverk, system, infrastruktur	stadsbyggnadselement, "gröna koncept"
fokus på interna samband	fokus på externa samband
associeras med natur	associeras med kultur, stad
stadsskala, regional skala	stadsdelsskala, lokal skala

av gröna samband på ett mer övergripande plan kan ge grönstrukturen en viktig roll både i form av infrastruktur och som en identitetsskapande ryggrad för staden.

Med stöd av de resonemang som förts fram i det här kapitlet anser jag det nu vara möjligt att fastslå att ett synsätt på grönstruktur som *endera* separerad eller integrerad inte är nödvändigt. Tvärtom kan de olika synsätten betraktas som användbara i olika sammanhang och vid tillämpning av olika skalor på grönstrukturen.

Sektorsperspektivet och grönstrukturens mångfunktionalitet

Efter att ha lyft fram skalans betydelse för grönstrukturen har jag för avsikt att även säga något om sektorsperspektivets inverkan på synen på grönstrukturbegreppet.

Grönstrukturens mångfunktionalitet är, om man alltså får tro Kaliszuk och Szulczewska (2005), dess mest uppenbara aspekt. Uppfattningarna om innehållet hos de sociala, ekologiska och kulturella aspekter som den mångfunktionella grönstrukturen kan delas upp i skiljer sig inte nämnvärt mellan de synsätt jag har mött. Vad som i hög grad kan skilja sig åt är emellertid hur dessa aspekter värderas, och det är här som sektorsperspektivet kommer in: en biolog hyser troligen störst engagemang för de ekologiska aspekterna; en arkitekt, vars utbildning kretsar kring formgivning av byggnader, betonar kanske vikten av de kulturella aspekterna; medan en samhällsplanerare antagligen håller de sociala aspekterna högst. Till detta kan vi tillägga t ex landskapsarkitekter, fysiska planerare, kulturgeografer, trafikplanerare,

landskapsingenjörer, civilekonomer, antikvarier – bara för att nämna några av de många yrkesgrupper som arbetar med stadsplanering och som alla har sin egen ingång till grönstrukturen. I somliga fall påverkas synen på grönstrukturen kanske emellertid i ännu högre grad av *var* och med *vad* man arbetar (något som hänger ihop med de två faktorerna situation och skala). Till detta kan tilläggas alla de "vanliga" människor som var och en har en personlig uppfattning om vad grönstruktur är och bör syfta till.

En berättigad fråga att ställa nu är: Hur ska alla dessa åsikter och önskemål om grönstrukturens funktioner kunna tillgodoses? Kaliszuk och Szulczewska (2005) påpekar att varje funktion hos grönstrukturen ställer särskilda krav för att fungera. De ser grönstrukturen som olika lager med funktioner som inte alltid är inbäddade i samma ytor, vilket jag anser är en träffande beskrivning. Den generella definitionen av grönstrukturens spatiala avgränsning inbegriper som vi har sett såväl privat som offentlig mark, utan storleksbegränsning – men aspekterna ekologisk, social och kulturell aktualiserar spatialt sett olika delar av grönstrukturen. Den generella definitionen är viktig framförallt ur ekologisk synpunkt: Lövré (2003) upplyser att avsikten att aktualisera stadsgrönskans ekologiska aspekter var ett motiv till införandet av grönstrukturbegreppet, och Stiles (2005) påpekar att administrativa gränser saknar betydelse för effekten hos såväl solinstrålning som luftventilation, och vidare är djur och växter likgiltiga inför vem som äger marken. Medan den ekologiska aspekten alltså aktualiserar hela grönstrukturen, är den generella definitionen inte lika kompatibel med den sociala och mer antropocentriskt orienterade aspekten. Eftersom denna framförallt

betonar människans behov av aktivitet är det i huvudsak allmäntillgängliga ytor som aktualiseras. Även synen på struktur påverkas av vilken aspekt man väljer att betona: När det kommer till ekologiska aspekter är samband mellan gröna områden mycket viktiga, t ex för att skapa *spridningskorridorer* och på så vis främja biologisk mångfald, eller för att utveckla ekologisk-tekniska lösningar för dagvattenhantering. I ett socialt perspektiv kan t ex *gröna stråk* vara en viktig strategi för att förbättra närbarheten till gröna värden och erbjuda möjligheter till promenader eller motionsträning i en lummig, lugn och trafiksäker miljö. Vad den kulturella aspekten beträffar förefaller gröna samband ha mindre betydelse. Ur ett gestaltungs-perspektiv är det även mindre väsentligt om objektet ifråga ligger på offentlig eller privat mark så länge det går att varsebli visuellt.

Olika element i grönstrukturen är förstås viktiga ur olika synpunkt, och kan teoretiskt sett mycket väl existera sida vid sida med varandra, men ju mer man planerar för en mångfunktionell grönstruktur desto oftare lär spatalt överlappande intressen uppstå, och med det också konflikter. Tjallingii (2005a) ger exempel på en vanlig sådan intressekonflikt: Skogsbruket, menar han, förefaller vara en naturlig bundsförvant till en mångfunktionell grönstruktur eftersom det tillför en ekonomisk funktion (produktion) som gör att grönområden kommer att fortsätta vara gröna. Dock innebär detta inte att kommersiellt skogsbruk (mycket täta, monokulturella bestånd; trakhugning istället för plockhugning m m) tillfredsställer människors behov av rekreation, eller gynnar den biologiska mångfalden. Hursomhelst, vill jag tillägga, visar forskning att skogsbruk mycket väl *skulle kunna* bedrivas på ett sätt som ger minst lika god avkastning och som samtidigt

skapar högre diversitet och bättre möjligheter till rekreation (Friström 2012)³⁰.

Till följd av grönstrukturens mångfunktionalitet kan grönstrukturens status både stärkas och försvagas beroende på i vilken mån olika intressenter samarbetar kring den. Det är därför helt nödvändigt, menar jag, att man arbetar sektorsövergripande med grönstrukturen – eller integrerat om man vill kalla det så.

Tidslig aspekt – om vikten av långsiktighet och skötsel

Som noterat påpekar Kaliszuk och Szulczewska (2005) att det tar tid att åstadkomma de funktioner och värden hos grönstrukturen som förväntas. Så är fallet inte med byggnader: De uppförs ofta i en intensiv process som i regel avslutas med att arbetsbodarna lyfts bort, varpå huset i stort sett är färdigbyggt. Denna föreställning verkar ha smittat av sig på synen på grönområden: Man ritar en park, man anlägger den, och sedan är den färdig. Detta synsätt stämmer emellertid dåligt med hur det förhåller sig i verkligheten: När anläggarna lämnar det som ska bli t ex en park eller bostadsgård har de antagligen berett marken, färdigställt gångar, murar, staket och andra hårdgjorda konstruktioner; gräsmattan är sådd eller kanske utrullad men mer sällan beträddbar; och de träd och buskar som planterats är fortfarande mycket små i

30 T ex ger ett längre avstånd mellan träden tjockare stammar och i vissa fall bättre virkeskvalitet (Anders Busse Nielsen, docent, Sveriges lantbruksuniversitet, e-post, 2 maj 2013). Plockhugning ger naturlig återväxt och en kontinuerlig avkastning istället för allt vid ett tillfälle (Friström 2012; Larsen (Red.) 2005).

förhållande till hur stora de väntas bli.

Grönstrukturen är organisk och därmed också dynamisk: Vegetation växer och förändras. Årstidsväxlingarna gör att en grönya i maj månad kan uppfattas som en helt annan i november. De karaktärer som vi uppskattar och förväntar oss – såväl under sommar- som vinterhalvåret – behöver mogna fram under många år, ibland flera decennier.

Vidare är de kvaliteter som vi uppskattar nästan alltid ett resultat av uthållig skötsel: gräsmattan behöver förstås klippas för att hållas kort; en äng eller glänta behöver kontinuerligt slås för att inte växa igen; en trädunge behöver gallras eller stammas upp för att vi ska kunna röra oss igenom den; ekar behöver utrymme omkring sig för att kunna utvecklas till de "sparbanksekar" som vi ofta ser på bild; fruktträd behöver beskåras, o s v. På längre sikt behöver träd och buskar också kompletteras med nya plantor som kan stå för en återväxt. Bucht och Persson (1994) påpekar att förlorade kulturhistoriska naturvärden kan ta lång tid att återskapa och att det kan ta 30-60 år för ett träd innan det når en tillräcklig storlek och karaktär.

Förvaltning är inte så mycket ett sätt att *upprätthålla* värden; det är ett sätt att *skapa* värden³¹. Med andra ord uppstår en trädgård inte utan sin trädgårdsmästare, liksom en park inte förblir en park utan parkförvaltning. Kvalitet är således en fråga som handlar om både tid och skötsel.

Tjallingii (2005a) menar att grönstrukturen förbinder dåtid med framtid genom att förmedla dels en lång historia, dels en långsiktig planering som syftar till att

31 Detta skiljer sig från synen på byggnader, där en fastighetsskötarens uppgift är att se till att underhålla huset så att dess skick förblir så oförändrat som möjligt.

göra den till en grund för hållbar utveckling.

På samma gång förändras staden i stort och dess invånares behov över tid. Vi har i detta kapitel kunnat se att synen på det gröna under olika perioder har skiftat, vilket ställer krav på en dynamisk grönstruktur. Samtidigt vore det förödande att förbise det faktum att många av de gröna värden som eftersträvas tar tid att ersätta, vilket kräver en långsiktig planering som både slår vakt om viktiga värden och tillåter att nya utvecklas. Kontinuitet fungerar inte bara som garant för vissa värden utan inger även trygghet, och detta, menar jag, är essentiellt för att människor ska kunna skapa mer bestående relationer, och därmed identiteter, till platser.

Begrepp i förändring – tendenser på 2000-talet

Synen på grönstrukturen har med tidens gång förändrats från att betona offentliga parker som viktiga för hygien och moral, som en reaktion på urbaniseringens svåra levnadsförhållanden, till en social, rumslig och teknisk betydelse där viktiga ekologiska faktorer lyfts fram, summerar Karsten Jørgensen³² (2005). Likartat har synen på natur förändrats från att vara romantisk, estetisk och antropomorf till att vara biocentrisk och ekologisk. Med detta hävdar Jørgensen att hur vi uppfattar och förhåller oss till konceptet natur är nära förknippat med hur vi ser på stadens grönstruktur.

I linje med Jørgensen noterar Tjallingii (2005a) att

idén om naturen skiftat från ett romantiskt till ett funktionellt synsätt relaterat till hälsa och rekreation, och att ett ekologiskt perspektiv som betonar biologisk mångfald blivit mer framträdande i slutet av det förra seklet. Tjallingii menar att alla dessa ideal lever kvar in på 2000-talet, men att det funktionella synsättet dominerar. Stadsgrönskan³³ är en symbol för naturen; denna symbol har olika innehåll och värde för olika människor, men rör sig ofta mellan polariteterna natur och kultur, hävdar Tjallingii. Han poängterar att inom hållbarhetsdebatten påtalar dock somliga att det finns en synergi mellan natur (hållbar) och kultur (utveckling).

Hur betraktas då grönstrukturen i Sverige år 2013? Vilka aspekter betonas och varför? En sådan översikt kräver en studie som inte varit görlig inom ramarna för den här uppsatsen. Med beaktande av de artiklar, policydokument och grönplaner som jag har tagit del av, samt de erfarenheter av stads- och grönplanering jag tar med mig från arbete i Helsingborg respektive Lindesberg åren 2011–2012 kan jag däremot peka på några tendenser:

Folkhälsoaspekter i fokus – stress och fysisk aktivitet

Vikten av fysisk aktivitet – som ett sätt att underhålla våra kroppar och förebygga ohälsa – har uppmärksammats under hela 2000-talet: Fysisk aktivitet på recept (Far®) utvecklades i Sverige i ett pilotprojekt år 2001, och år 2003 beslutade riksdagen för första gången om att anta nationella folkhälsomål för det samlade folkhälsoarbetet, där ett

av målområdena är ökad fysisk aktivitet i befolkningen (Statens folkhälsoinstitut 2005). Detta arbete fortgår idag i allra högsta grad.

Tilltron till grönstrukturens betydelse för rekreation och fysisk aktivitet avspeglas i flera av senare års grönplaner (se t ex Helsingborgs stad 2012a; Nacka kommun 2011; Växjö stad 2012). Att frågor som berör stress och fysisk aktivitet uppmärksammas i samtida grönplaner kan tyckas logiskt mot bakgrund av dels den traditionella synen på naturens läkande egenskaper, dels den evidensbaserade forskningen som vittnar om allt fler samband mellan natur och hälsa (se s 41). Att detta sker här och nu är förstas också en konsekvens av den ström av rapporter om ohälsa som publiceras idag:

För att ta några exempel rapporterar *Sydsvenskan* 26 oktober 2012 om ny forskning som visar att ökat tv-tittande förkortar våra liv, och att människor med stillasittande arbete uppvisar ökad risk för hjärt-kärlsjukdomar och diabetes med över 100 % jämfört med människor med ett rörligt liv; de 30 minuters daglig fysisk aktivitet som WHO rekommenderar konstateras vara otillräckliga för att förhindra dessa risker (Törnberg 2012). Människor i alla åldrar tycks drabbas: Larm om ökande barnfetma är ett återkommande inslag i media (se t ex Hallberg & Mohamed 2011; Svensson 2004) och samtidigt väntas vi få allt fler äldre till följd av att vi lever längre (SCB 2011, s 74) vilket befaras leda till ökad ohälsa om tillräckliga åtgärder inte vidtas. Även psykiska och stressrelaterade besvär ökar, framförallt hos kvinnor, och det finns en utbredd uppfattning om att stressen i arbetslivet har tilltagit (Westerlund 2012).

³² Jørgensen är landskapsarkitekt verksam vid Universitetet for miljø- og biovitenskap i Ås, Norge.

³³ I originaltexten använder sig Tjallingii (2005a) av formuleringen "urban green".

Hållbar utveckling i fokus – med större utrymme för ekonomiska och sociala aspekter?

År 1999 beslutade riksdagen om 15 miljö kvalitetsmål i syfte att nå en långsiktigt och miljömässigt hållbar utveckling. Ett av målen, som för närvarande är prioriterat (Riksdagen 2011b), är *God bebyggd miljö* som framhåller bl a att “[n]atur- och kulturvärden ska tas till vara och utvecklas” i städer, tätorter och andra bebyggda miljöer (Boverket 2012c). År 2005 tillkom ett sextonde mål, *Ett rikt växt- och djurliv*, vilket gör gällande bl a att “[m]änniskor ska ha tillgång till en god natur- och kulturmiljö med rik biologisk mångfald” och att “[d]en biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt” (Regeringen 2012). Målformuleringarna ovan aktualiserar grönstrukturen i staden, som inte bara tillskrivs rollen att uppfylla sociala behov, utan även förväntas tillvarata kulturvärden och gynna biologisk mångfald.

Hållbarhet talas det om i alla möjliga sammanhang idag och det fokus som riktats på biologisk mångfald sedan Rio-konferensen 1992 tycks, som jag uppfattar det, trots allt ha mattats av. Med tanke på att de ekologiska utmaningar som adresserats kvarstår kan orsaken snarast ses som ett resultat av att andra frågor har fått mer uppmärksamhet.

Lindholm (2002) noterar att hållbarhetsbegreppet är sprunget ur ekologin med avsikt att mobilisera krafter som kan stoppa de växande hoten mot miljön. Att biologisk mångfald ursprungligen var en framträdande fråga är således logiskt, anser jag. Idag handlar hållbarhet emellertid ofta också om sociala och ekonomiska dimensioner, och kanske har dessa med tiden fått större utrymme på bekostnad av biologisk mångfald. Vad gäller Sveriges utsikter att

nå miljö kvalitetsmålen ser läget år 2013 dystert ut, och vad gäller målet om ett rikt växt- och djurliv är utvecklingen till och med negativ (Alskog 2013).

Phillippe Hanocq³⁴ (2005) menar att de mest relevanta argumenten för att grönstrukturen bidrar till hållbarhet är sådana argument som:

- visar på hur närvaron av grönska medverkar till att bostäder kan säljas till ett högre pris (ekonomisk aspekt)
- visar på att grönområden bidrar till välbefinnande och uppmuntrar till social integration (social aspekt)
- visar på att grönområden främjar fysisk aktivitet och möjliggör avkoppling (social aspekt)
- handlar om naturen som pedagogisk och kulturhistorisk plats (social och kulturell aspekt)
- lyfter fram grönskans betydelse för biologisk mångfald, lokalklimat, luftföroreningar, och förnyelse av mat- och vattentillgångar (ekologisk aspekt)³⁵

Kanske är det så att biologisk mångfald är en fråga som kan få stort utrymme i ett socialt och ekonomiskt välbalanserat samhälle, medan ett Europa i lågkonjunktur, drabbat av arbetslöshet och oro, medför en mer antropocentrisk hållning. Att begreppet *ekosystemtjänster*³⁶ – som beskriver

34 Hanocq är arkitekt verksam vid Université de Liège, i Belgien.

35 Aspekter inom parentes är uppsatsförfattarens tillägg.

36 Naturvårdsverket (2013) beskriver ekosystemtjänster som “de funktioner hos ekosystem (alla levande varelser och miljön inom ett område) som på något sätt gynnar människan. Att synliggöra kopplingen mellan naturen och människors välbefinnande är grunden för utvecklingen av ekosystemtjänster.” *Nationalencyklopedin*

naturens nytta för människan – nu har börjat lyftas fram, senast av regeringen³⁷, anser jag vittnar just om ett mer människocentrerat förhållningssätt, där ekologiska aspekter tillskrivs en mer teknisk betydelse. Denna slutledning skiljer sig från Jørgensens (2005) iakttagelser som gör gällande att synen på natur blivit mer biocentrisk.

Gröna kvaliteter i fokus – kvantitativa värden betonas mindre

Som en följd av den stadsförtätning som pågår i många städer och det exploateringsstryck som grönområden utsätts för kan jag urskilja en återkommande diskussion om kvantitet kontra kvalitet, där framhävandet av grönstrukturens kvalitativa värden ibland framstår som ett argument för att begränsa grönstrukturen kvantitativt. Till stadsförtätning och grönstrukturens kvantitet och kvalitet återkommer jag i kapitel 3.

Nya idéer bygger på gamla

Bland de synsätt på grönstruktur som ges uttryck för i artiklar och grönplaner idag är de allra flesta långtifrån nya. Stadsgrönskans mångfunktionalitet

(Ekosystemtjänster 2013) delar in ekosystemtjänster i fyra grupper: produkter (t ex syre, vatten, timmer), reglerande tjänster (t ex vattenrening, pollinering), upprätthållande tjänster (t ex cirkulation av näringsämnen, fröspridning) och kulturtjänster (t ex estetiska värden, möjlighet till friluftsliv).”

37 Regeringen tillsatte 2013-01-17 en utredning som har fått i uppdrag att bl a föreslå metoder för att värdera ekosystemtjänster (Regeringskansliet 2013). Sveriges lantbruksuniversitet (2012) bedriver sedan tidigare forskning som syftar till att förstå de ekologiska processer som utgör grunden för olika ekosystemtjänster. Helsingborgs stad (2012a) framhåller betydelsen av ekosystemtjänster i kommande grönplan.

konstaterades i Sverige som bekant redan av Holger Blom på 1940-talet, varpå det egentligen bara är ordet grönstruktur som är nytt. Inte ens de strukturella idéer som ordet fäster uppmärksamhet på är nya – faktum är att i de strömningar som beskrivits i tidigare avsnitt går det att finna samma typ av idéer och åsikter om grönstrukturens strukturella aspekter som kommer till uttryck i samtida synsätt på grönstrukturen:

- Det monumentala stadsplaneringsidealet, med sina boulevarder, betraktade det gröna som ett medel för att binda ihop staden med dess nya delar, och står för vad vi idag nog skulle kalla ett integrerat synsätt.
- Geddes idéer, som bl a tog sig uttryck i gröna bälten som strukturerande element mellan bebyggelseområden, rör sig i en regional skala där det gröna blir ett sätt att begränsa stadens utbredning, varpå Geddes närmast företräder ett separerat synsätt.
- City Beautiful-rörelsen skapade till att börja med parker och lekplatser och genom detta integrerade objekt i staden, men när man börjar planera för ett sammanhållet system förskjuts synsättet på grönstrukturen mot en mer separerad struktur.
- Le Corbusiers idéer om hus i park förespråkar vidsträckta, obrutna grönområden som å ena sidan är separerade från trafiksystemen, men å andra sidan integrerade med byggnaderna.

Frågorna som den här uppsatsen behandlar är alltså långtifrån nya – den stora skillnaden mellan då och nu handlar troligen mindre om idéer och desto mer om

förändrade förutsättningar: Dagens städer är areal- och befolkningsmässigt mycket större än gårdagens, och de utgör hemvist för människor vars liv, behov och drömmar ser annorlunda ut.

Från vittförgrenat till enhetligt begrepp

En vattentät definition av vilka element som tillhör grönstrukturen får förmodas svår att nå fram till. Sannolikt har detta just med avsikten att skapa vissa definitionsproblem, dels är en beskrivning som avskiljer och försvagar grönstrukturen i förhållande till andra stadselement, vill jag pröva att för en stund ersätta Lövries spatiala identiteter med de alternativa identiteter som jag väljer att kalla “det gröna” respektive “det allmänna”. *Det gröna* implicerar allt det som är grönt – parker, gröna väggar och tak, solitära träd, buskage, igenväxningsmark osv – utan hänsyn till om det rör sig om invanda koncept eller inte; *det allmänna* är t ex torg, gågator, skejtparker, lekplatser och andra offentliga platser utomhus – helt oavsett om de är bebyggda eller obebyggda, gröna eller icke-gröna. De två identiteterna överlappar varandra genom att båda omfattar gröna element på allmän mark, men skiljer sig genom att *det gröna* också inbegriper grönt på privat mark, och genom att *det allmänna* även innehåller icke-gröna ytor. Detta sätt att se på grönstrukturen kan jämföras med de likartade tankar som kommer till uttryck i Lindholms (2004, s

48) figur på s 41.

Jag menar att *det allmänna*, som i Lövries (2001) uppdelning hänförs till *det obebyggda*, är ett mer rättvist sätt att beskriva de icke-gröna elementen; detta eftersom detta val av benämning pekar på ett befintligt värde istället för att tala om vad elementet ifråga inte är. En uppenbar brist med identiteten *det allmänna* är emellertid att de flesta vägar i staden tillhör allmän mark, varpå dessa uttryckligen måste undantas från definitionen (förutom gågator, i de fall då dessa anses tillhöra grönstrukturen). Att t ex grusytor på privat mark samt hårdgjorda skolgårdar hamnar utanför de spatiala identiteterna är möjligen ett mindre problem då det är tveksamt om dessa ska inräknas i grönstrukturen.

Det gröna och *det allmänna* kan hur som helst utgöra en intressant utgångspunkt för en diskussion kring vad som i själva verket åsyftas när vi talar om grönstruktur. Man kan fråga sig om dessa identiteter inte ger uttryck för två vitt skilda saker och om de verkligen bör och kan behandlas inom samma begrepp. När de nu verkligen gör det finns det även goda skäl att fundera över om *grönstruktur* är den mest lämpliga benämningen för dessa.

Det att en minsta gemensam nämnare för grönstrukturen förefaller saknas talar för att den, i enlighet med vad Bucht och Persson (1994) förordar, bör betraktas som ett samlingsbegrepp som inbegriper många olikartade element, eller – om man ska uttrycka sig från ett diskursanalytiskt perspektiv – en diskursordning som rymmer ett flertal olika diskurser.

Det integrativa synsättet – om grönskan som stadsbyggnadselement

I likhet med förespråkarna av ett integrativt synsätt anser jag att det är nödvändigt att betrakta gröonstrukturen som en självklar del av staden, eller som ett stadsbyggnadselement för att använda Lövries ord. Ett integrativt perspektiv, vill jag framhålla, leder till att bebyggelse och dess relation till grönska, samt människor och människors behov, fokuseras. Ett sådant fokus kan tydliggöra hur grönskans förutsättningar varierar med olika typ av bebyggelse: Villa, lägenhet, kontor, industri, skola, förskola, lasarett och vårdhem ser olika ut, befolkas av olika grupper och ger upphov till olika behov av grönska.

Utifrån ett socialt perspektiv skulle man kunna säga att gröonstrukturplanering bl a handlar om att tillgodose att det finns attraktiva grönområden som lätt kan nås av människor från bostaden eller arbetsplatsen. Detta förutsätter att det finns t ex parker (målobjekt) men också byggnader – som inrymmer bostäder eller arbetsplatser (målgrupp) – samt vägar för att kunna förflytta sig däremellan.

Jag vill emellertid påstå att kopplingen mellan gröonstruktur och andra stadselement är betydligt mer intim än vad som här framgår – i själva verket både *ingår* gröonstrukturen i och *innehåller* andra stadselement: Gröonstrukturen är en del av staden i form av grönytor såsom parker, begravningsplatser och kolonilotter, men den är även intimt sammankopplad med såväl *vägar*, i form av t ex alléer, som *hus*, genom t ex gröna väggar och tak, eller villaträdgårdar med terrasser och trädäck som löser upp gränserna mellan vad som tillhör byggnad respektive trädgård. Ibland, vilket Lövrie (2001) är inne på, kan hus och vägar även ingå

som mindre beståndsdelar i ett grönt koncept.

Således uppträder gröonstrukturen – i motsats till vad Bucht och Perssons (1994, s 6) figur visar – både i form av mer åtskilda grönytor och tillsammans med vägar och hus. Att som Bucht och Persson redovisa staden som uppbyggd av hus, vägar och grönstruktur blir därför problematiskt. Efter att ha tagit fasta på Lövries (2003) påpekande att sociala, kulturella och ekologiska aspekter bör utgöra utgångspunkt för en analys av gröonstrukturen vill jag föreslå [figur 1.5](#), t h.

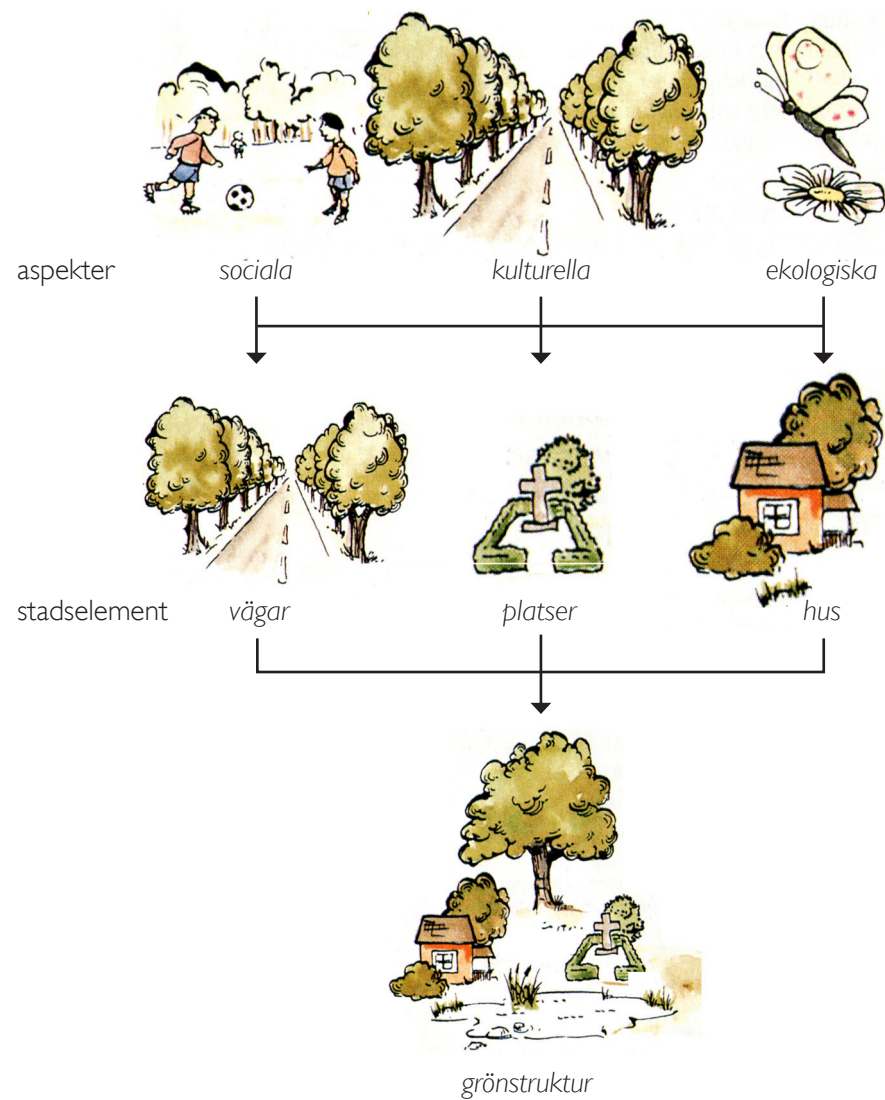
Figur 1.5 ska utläsas som att sociala, kulturella och ekologiska aspekter kan beskrivas genom att analysera de roller som olika stadselement har för gröonstrukturen. Samtidigt betonar den att grönstruktur inte i sig själv är ett stadselement utan istället återfinns i flera olika stadselement. På den position där Bucht och Persson placerar grönstruktur (se [s 32](#), [figur 1.1](#)) har jag istället valt att placera det jag kallar “platser”. Ordvalet är inte idealiskt men lyckas med att inkludera både gröna ytor (t ex parker och kyrkogårdar) och icke-gröna ytor (t ex lekplatser och torg) oavsett om de är allmänna eller privata, vilket t ex begrepp som “grönyta” och “friyta” inte gör³⁸. Där Bucht och Persson skrivit

“stad” skriver jag istället “gröonstruktur”, vilket bättre överensstämmer med figurens syfte.

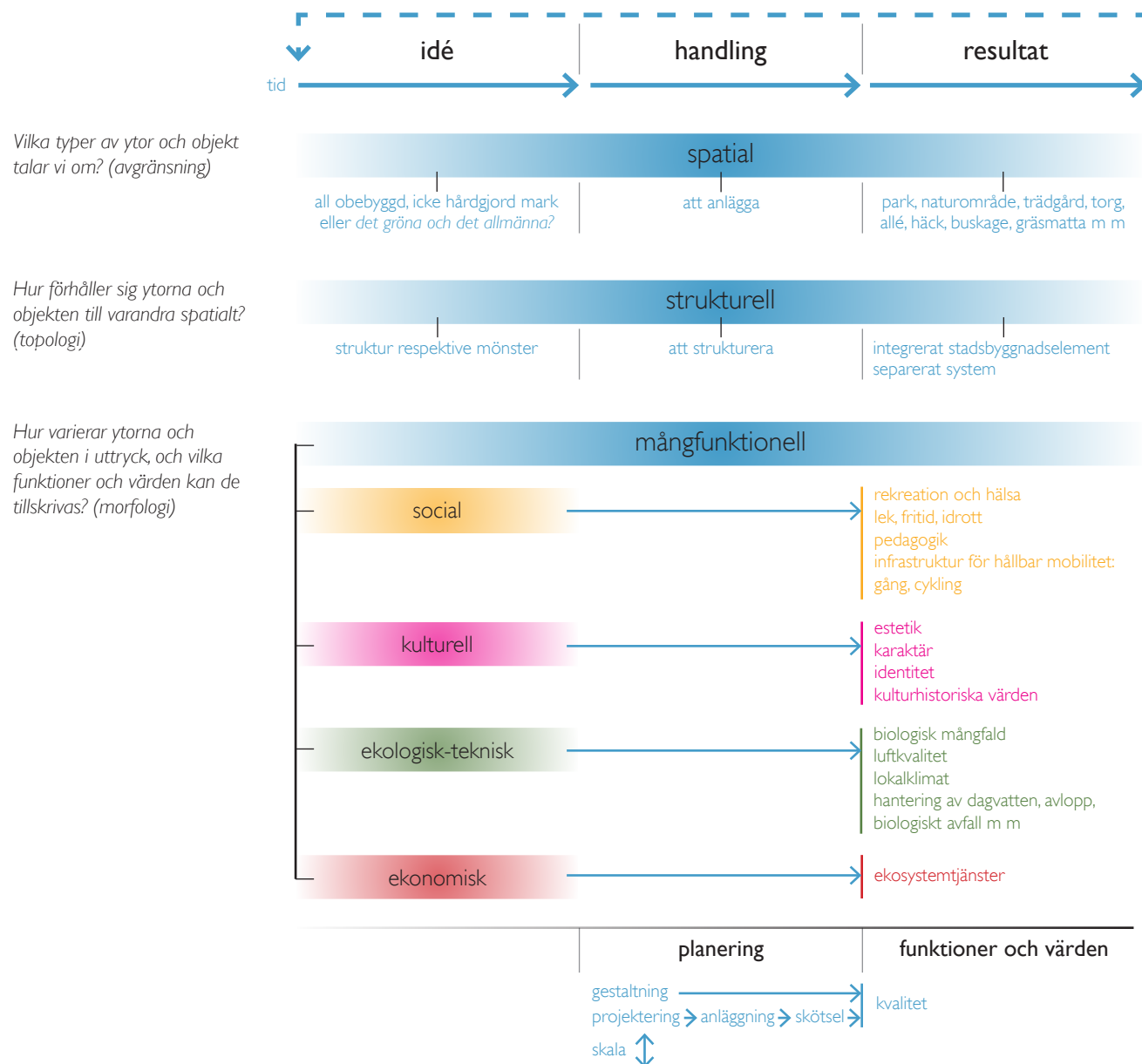
En hypotes, som baserar sig på Bucht och Perssons (1994, s 6) figur, är att stad kan betraktas som en diskursordning inom vilken diskurserna grönstruktur, vägar respektive hus verkar. Med tanke på de olika synsätt på gröonstrukturen och de spatiala förbindelser med andra stadselement som åskådliggjorts i detta kapitel vill jag emellertid – som påpekat – hävda att grönstruktur snarare bör betraktas som en egen diskursordning där de aspekter som identifierats utgör diskurstyper. Rent spatialt, menar jag, utgör *vissa* vägar, hus och platser diskurser inom diskursordningen grönstruktur, vilket kan jämföras med diskursordningen stad som inbegriper *samtliga* vägar, hus och platser. Utifrån detta resonemang är det möjligt att hävda att staden och gröonstrukturen är uppbyggda av samma element.

En översikt över de diskurser eller aspekter som kan tillskrivas gröonstrukturen ges i [figur 1.6](#), på nästa uppslag.

38 Andra ord som övervägdes var bl a *område* respektive *yta*. Ordet område kan dock ge uppfattningen att det bara rör sig om ytor av en viss storlek varför jag fann detta olämpligt; ordet yta ansåg jag alltför mångtydigt, t ex är husväggar, tak och vägar också ytor. I engelskan skiljer man mellan *space* och *place*, där det förra kan definieras som “an empty area which is available to be used” (Space 2013) och det senare “an abstract mental location” eller “area set aside for a particular purpose” (Place 2013). På svenska kan båda dessa ord översättas till “plats” (Place 2013; Space 2013), vilket gör att ordet plats, om det förstås som en syntes av *space* och *place*, kan fånga upp såväl identifierade och namngivna som oidentifierade och namnlösa platser.

Figur 1.5. Bearbetning av Bucht och Perssons (1994, s 6) figur som återges på s 32. Figuren ovan visar bl a att grönstrukturen är förbunden med andra stadselement: inga alléer utan vägar; inga trädgårdar utan hus.

Figur 1.6. Försök till modell som visar övergripande aspekter samt funktioner och värden som kommer till uttryck i synen på grönskturbegreppet. Utifrån resonemang av i huvudsak Bucht och Persson (1994), Kaliszuk och Szulczewska (2005), Lindholm (2002, 2005b), Lundgren Alm (1996), Lövré (2001, 2003). Den spatia definitionen "det gröna och det allmänna" är mitt eget tillägg. Modellen kan läsas enligt följande:

Grönstruktur kan betraktas som en ständigt pågående process vilken kan förstås utifrån de temporala faserna idé, handling och resultat.

Som idé kan grönsktur betraktas dels som ett koncept som pekar ut vissa ytor och objekt i staden (spatial aspekt), dels som en föreställning om hur dessa bör förhålla sig till varandra spatialt (strukturell aspekt). Dessutom görs gällande att grönskturen är mångfunktionell – en aspekt som kan delas in i delarna social, kulturell, ekologisk-teknisk respektive ekonomisk, vilka rymmer olika funktioner och värden.

Som handling inbegriper grönsktur planering och implementering från idé till önskat resultat. Gestaltning, skötsel och tid är avgörande faktorer för den långsiktiga kvaliteten hos de funktioner och värden som tillskapas.

Som resultat kan grönsktur betraktas dels som ett urval av befintliga ytor och objekt med funktioner och värden som är en produkt av hur idén om grönskturen omsätts i handling, dels utifrån hur dessa ytor och objekt förhåller sig till varandra och till andra stadselement spatialt, tillsammans med de mervärden som detta eventuellt innebär.

Om tiden utgör den horisontella axeln i modellen över grönskturen skulle en tänkt vertikal axel kunna beskriva de skalor som aktualiseras av olika planeringsperspektiv på grönsktur. Mycket talar för att valet av skala i hög grad påverkar hur den strukturella aspekten (integrerat stadsbyggnadselement respektive separerat system) av grönsktur uppfattas.

KAPITEL 2

Grönstruktur i praktiken – en fallstudie

Detta kapitel ger exempel på hur grönstrukturbegreppet tillämpas i praktiken, i den kommunala planeringen. Kapitlet inleds med en kort introduktion till grönplanens (och senare grönstrukturprogrammets) utveckling från 1970-talet och fram till idag. Därefter ges en bakgrund till den fallstudie av Helsingborgs stads kommande grönplan som utgör större delen av kapitlet.

Fallstudien inleds med en sammanfattning av huvuddragen i Helsingborgs kommande grönplan och avslutas med reflektioner som återkopplar till aspekter av begreppet grönstruktur som identifierats i kapitel ett – vilka synsätt på grönstrukturen kommer till uttryck i Helsingborgs grönplan, vilka planeringsproblem aktualiseras, och behöver vi verkligen grönplaner?

GRÖNPLANER I SVERIGE: DÅ OCH NU

En skiftande plan med godtyckligt namn

Den moderna grönpelan¹ tillkom, enligt Lövrje (2003, Artikel IV), på 1970-talet som ett resultat av krav på kommunens parkförvaltningar att strukturera verksamheten för att möta höjda skötselkostnader, besparingskrav, ökade gröna arealer till följd av miljonprogrammets nya bostadsområden, och samtidigt exploateringshot i äldre stadsområden. Ytterligare en uppgift var att "tydliggöra brukarnas behov och de gröna områdenas kvaliteter för ansvariga politiker och invånarna" (s 3).

År 1994 saknades ännu grönpelaner som inbegriper samtliga grönområden oavsett ägoförhållanden, och som diskuterar ekologiska, kulturella och sociala aspekter samt anlägger ett övergripande perspektiv på grönsrukturen, hävdar Bucht och Persson (1994). Fram till lanseringen av grönsrukturebegreppet år 1994 uppträdde sektorsplaner för delar av grönsrukturen (t ex grönpelaner, trädplaner, trädvårdsplaner) med olika sorts inriktning, noterar Lövrje (2003, Artikel IV); dessa har vägt lätt i översiktsplaneringen och fungerade i regel som oförankrade planeringsverktyg för parkförvaltningarnas interna arbete.

Lövrjes (2003, Artikel IV) genomgång av ett stort antal svenska grönpelaner publicerade under framförallt 1980- och 90-talet visar att grönsrukturen ofta utgör ett av flera sektorsperspektiv i kommunernas översiktsplaner. Fristående grönpelaner förekommer både i form av policydokument för parkförvaltningen

och som underlag till översiktsplanen. Grönpelan, friyteöversikt, parkprogram, parkplan och grönområdesplan är benämningar på planeringsdokument av varierande innehåll och omfattning, men som har den gemensamma nämnaren att de har behandlat målsättningar med grönområden och parkverksamhet i kommuner sedan 1970-talet, konstaterar Lövrje. Sedan grönsrukturebegreppet introducerades på 1990-talet utförs även grönsruktureprogram och grönsruktureplaner som ett alternativ till grönpelaner, och ambitionen att omfatta stadsbyggnad och relatera stadens grönområden till staden i övrigt har in på 2000-talets början stärkts, menar Lövrje.

Benämningarna grönpelan och grönsruktureprogram kan behöva en förklaring: Skillnaden mellan de båda är otydlig, och olika kommuner förefaller förhålla sig till dem på lite olika sätt. Klart är i varje fall att den förra fäster uppmärksamhet på grönt i allmänhet, medan den senare betonar det gröna som struktur. "Ett grönsruktureprogram", skriver Boverket (2012a, s 18), "ska syfta till att koppla ihop de olika gröna delarna med varandra, samt göra det möjligt att länka den samlade gröna strukturen med övriga spatiala strukturer såsom infrastruktur och bebyggelsestruktur". Lindholm (2002) poängterar att grönpelanerna – som föregick grönsruktureprogrammen och som producerades flitigt på 1980-talet – enbart behandlade de grönområden som ägdes och förvaltades av kommunen, dvs vad som med andra ord kallas för "formell grönsrukture". Grönsruktureprogrammen däremot, omfattar teoretiskt sett allt grönt på såväl privat som offentlig mark – eller den "faktiska grönsrukturen". (För exempel, se figur 2.2 på motstående sida).

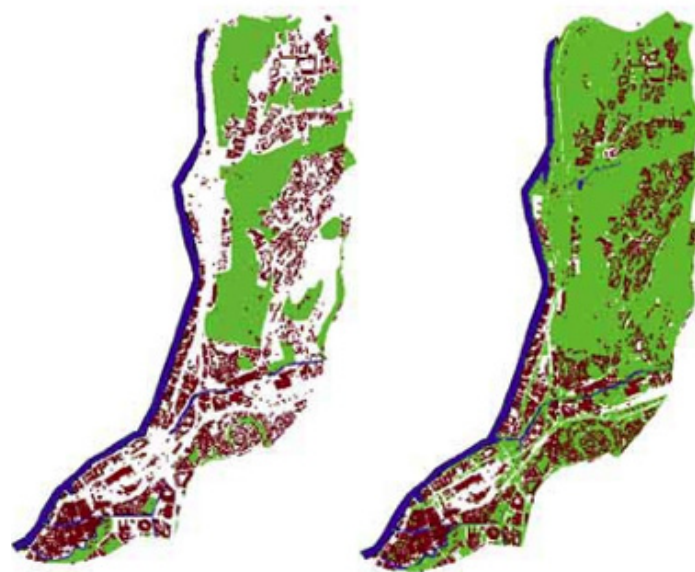
Figur 2.1. Hur presenteras grönsrukturen i kommunerna år 2011? Storleken på bubblorna står i förhållande till hur många underlag om grönsrukture som finns med samma namn. Ur Boverket (2012a, s 13).

År 2012 uppgav 23 % av Sveriges 290 kommuner, enligt Boverket (2012a), att de har en kommunövergripande grönsruktureplan, antingen i form av ett separat dokument eller som en del av översiktsplanen. Ytterligare 15 % uppgav sig ha ett dokument som omfattar delar av kommunens grönsrukture. Vidare konstaterar Boverket att vissa kommuner har flera olika slags dokument som behandlar grönsrukturen, och andra bara en typ av dokument. Dessa dokument har olika namn (se figur 2.1 ovan) och varierar vad gäller syfte och omfattning. Boverket konstaterar även att grönpelanerna inte längre enbart berör grönsrukturen i staden; grönsrukture

1 Både Lövrje (2003) och jag använder i det här sammanhanget ordet grönpelan som samlade begrepp för grönpelaner, grönsruktureplaner, grönsruktureprogram och andra planeringsdokument med likartat innehåll.

behandlas i planeringsnivåer från den kommunala till den nationella.

Att olika perspektiv tas upp i grönplanerna är naturligt med tanke på att Sveriges kommuner har olika förutsättningar, vilket även konstateras av Boverket (2012a). Man kan däremot fundera över lämpligheten i att olika benämningar används för dokument vars innehåll inte skiljer sig nämnvärt – benämningarna grönplan och grönstrukturprogram verkar i praktiken ha fått en glidande betydelse och används idag parallellt och till viss del även synonymt.

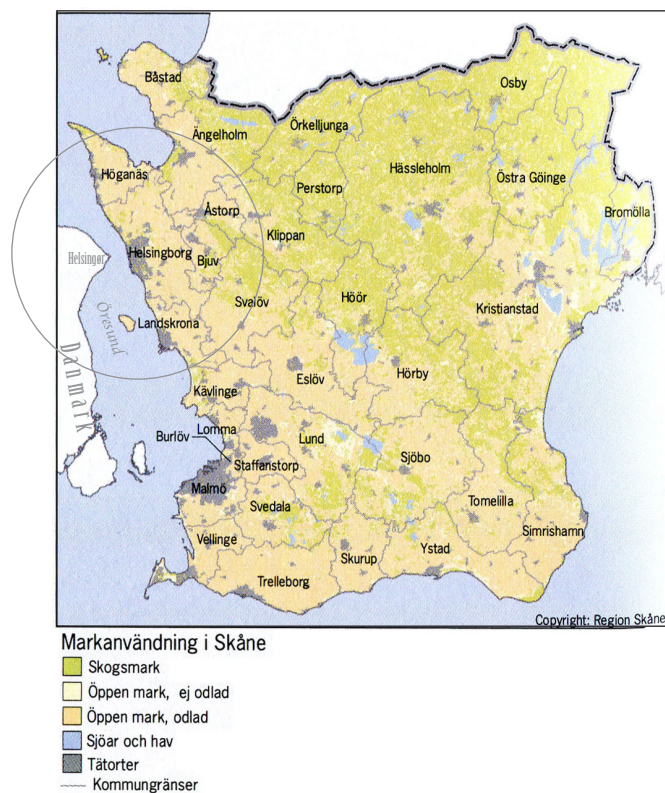

Figur 2.2. Lundgren Alm (1996) skiljer mellan formell och faktisk grönstruktur, där den senare ska förstås som "samtliga obebyggda, icke hårdgjorda ytor i en ort oavsett ägoförhållanden" (s 42). Den formella grönstrukturen inbegriper enbart kommunens egenägda ytor (Lundgren Alm 1996). Kartan till vänster visar grönområden som redovisas i ett grönstrukturprogram för Göteborg, medan kartan till höger utifrån en satellitbild visar den faktiska grönstrukturen. Ur Lundgren Alm (2001).

BAKGRUND TILL FALLSTUDIEN

Innan det här kapitlet skiftar fokus till att helt koncentrera sig på Helsingborgs grönplan anser jag det lämpligt att förmedla en bild av Helsingborg som stad och kommun och dess rådande förutsättningar.

En del av de fakta som refereras utgår från förutsättningar som de beskrivs i den kommande grönplanen.

Figur 2.3. Markanvändning i Skåne. Ur Region Skåne (2012, s 32). Grå text samt cirkel är uppsatsförfattarens tillägg. Cirkeln anger en radie på ca 30 km från Helsingborgs centrum.

Helsingborgs förutsättningar

Helsingborgs kommun ligger på slättbygden i nordvästra Skåne, med gräns mot Höganäs kommun i norr, Ängelholm i nordost, Åstorp och Bjuv i öster, Svalöv och Landskrona i söder, och med Öresund i väster.

Med sina drygt 130 000 invånare är Helsingborg sett till antal invånare Sveriges åttonde största kommun, och befolkningen växer stadigt (Helsingborgs stad 2013b). Ytmässigt är Helsingborg däremot, med sina 346 km², en relativt liten kommun – 218:e störst av 290 (Helsingborgs stad 2013b). Sammantaget medför detta att Helsingborg utgör en del av Nordens befolkningstätaste region (Helsingborgs stad 2012a).

Nationalencyklopedin (Bergendal 2013; Lilja 2013) uppger att Helsingborg är en av Sveriges äldsta städer med lämningar från 1000-talet, och idag en "betydande handels-, transport- och industristad". Helsingborgs hamn är en av Sveriges största. Förbindelserna från Helsingborg till såväl Danmark som andra svenska städer är goda: Färjetrafik till Helsingör avgår upp till var femtonde minut; tågtrafik mot Malmö och Köpenhamn respektive norrut mot Göteborg avgår oftast en gång i timmen; och Europavägarna E4 och E6 passerar just öster om centralorten.

I nuläget planeras flera stora stadsutvecklingsprojekt i Helsingborg, som bl a en fast förbindelse till Danmark, införande av spårväg, och "H+" som syftar till utbyggnad av bostäder och arbetsplatser i ett före detta hamn- och industriområde (Helsingborgs stad 2013a).

Helsingborg med tätorter är omgivna av en stor andel uppodlad mark, vilken tillhör Sveriges bördigaste, och som även i ett internationellt perspektiv är

mycket produktiv (Simonsson 2012). Som en följd av att staden växer har åkermarken emellertid fått stå tillbaka: Jordbruksverket uppger att under åren 2006-2010 har 62 hektar åkermark bebyggts i Helsingborg (Gravlund 2013), trots att kommunens översiktsplan (Helsingborgs stad 2010a) uttrycker en målsättning om att förtäta staden och på så vis spara åkermarken.

Grönplanen (Helsingborgs stad 2012a) framhåller att Helsingborg som kommun har ont om skog och förhållandevis lite allmäntillgänglig mark.² Större delen av grönstrukturen och åkermarken på landsbygden är privatägd, uppger grönplanen, och endast cirka 10 % anges vara naturmark. Vandringsmöjligheterna i åkerlandskapet är få och sammanhängande landskap återfinns i princip bara längs kusten. Generellt saknas större områden för mer krävande friluftsaktiviteter (Helsingborgs stad 2012a) och Råån pekas ut av Region Skåne (2012) som "område av särskild betydelse för friluftslivet" (s 41).

När stora delar av naturmarken i kommunen har försvunnit har bäckraviner och dalar bjudit motstånd och blivit kvar. Idag utgör flera av dem några av Helsingborgs mest attraktiva park- och naturområden: Sofiero, Ramlösa brunnspark, Jordbodalen, Rååns dalgång och Päljö skog. I grönplanen konstateras att Helsingborg "hade varit fattigare och mindre attraktivt" (Helsingborgs stad 2012a, s 6) utan sin landborg, sina raviner och dalar, liksom parker,

² Om detta vittnar även SCB (1994), som för Sveriges tio största tätorter jämför allmänt tillgänglig grönyta inom ett 5 km omland utanför tätortsgränsen; SCB (2009, s 13), som för tätorter i Sverige med fler än 30 000 invånare visar statistik för grönområden inom tätort inklusive ett 3 km omland; samt SCB (2008, s 17, karta 4) som visar andel skogsmark av landarealen för olika regioner.

skogsdungar och den goda tillgången på stränder längs Öresunds- och Skäldervikskusten. Det konstateras även att grönstrukturen skapar variation och karaktär åt både stad och landsbygd. Landborgen, som sträcker sig genom staden från norr till söder, är en naturformation som höjer sig upp till 40 meter över havet (Helsingborgs stad 2012a) och delar in Helsingborg i ett “nedanför Landborgen”, där bl a centrum ligger, respektive ett “uppe på Landborgen”. De många vyerna över sundet bidrar starkt till att Helsingborg fått epitetet “Sundets pärla”, uppger grönplanen.

Andelen grönområden i centralorten uppgår till cirka 20 % vilket är lågt även med skånska mått. Många av stadens invånare har någon form av natur inom räckhåll – vilket skiljer staden från andra slättstäder som Malmö och Lund – men parkerna är små i jämförelse med städer i samma storleksordning.

Till följd av de naturgivna förutsättningarna och en lång historia med stark parktradition är kvaliteten på befintliga natur- och kulturmiljöer i Helsingborg hög. Historiska parker och trädgårdsanläggningar såsom Sofiero, Fredriksdal och Ramlösa brunnsпарк lockar besökare från hela Sverige. (Helsingborgs stad 2012a)

Samlade dokumentationer av Helsingborgs parkers tillkomst och utveckling saknas i stort sett med undantag av Stig och Marianne Billings (1999) *Grön stad – Helsingborgs parker i tid och rum*. Billing och Billing (1999) konstaterar bl a att Helsingborg år 1864 genom Johannes Jönsson blev först i landet med att anställa en trädgårdsmästare med fast anställning. Det var emellertid genom Oscar Landsberg, stadsträdgårdsmästare i Helsingborg i nästan fyrtio år, 1899–1938, som många av stadens

mest uppskattade parker tillkom. Landsberg formgav Slottshagen och Vikingsbergsparken; han planerade sammanläggningen av Öresundsparken, Hälsodalen och S:t Jörgens plats; och han ingick i arbetsgruppen för Fredriksdals botaniska trädgård. Det var också under Landsbergs tid som Pålshögskog med omkringliggande jordbruksmark köptes in av staden. (Billing & Billing 1999)

Barns behov av ytor för lek började tillgodoses i Helsingborg redan i början av 1900-talet genom Landsberg, som lät anlägga lekplatser i bl a Slottshagen och Krookska planteringen, men det är framförallt Arvid Bengtsson, stadsträdgårdsmästare år 1951–1964, som bör lyftas fram för sitt stora engagemang i barns lekmiljöer (Billing & Billing 1999). Efter att ha tagit starkt intryck av den danske pedagogen John Bertelsens idéer om barns lek (Bengtsson 1992) införde Bengtsson bl a parklek – bemannade lekplatser – som åretruntverksamhet i Helsingborg. Billing och Billing (1999) menar att Helsingborg, efter Stockholm, är den stad som har betytt mest för parkleken i Sverige.

Bengtsson tog även initiativ till Landborgs promenaden som började anläggas år 1959 (Billing & Billing 1999) och som idag sträcker sig från Sofiero i norr till Raus kyrka i söder och förbinder flera av stadens finaste parker.

När Stig Billing år 1964 tog över som stadsträdgårdsmästare kom naturlika planteringar i stadens bostadsområden att utgöra en ny utvecklingslinje för Helsingborg under 60- och 70-talet (Billing och Billing 1999). Landskapsarkitekt Tiina Sarap Quist (1979) konstaterar att Helsingborg var först i Sverige med att under längre tid anlägga

naturplanteringar³. Dessa planterades längs stadens stora infarter, på industrimark, och i bostadsområden. När Helsingborg växte utåt över jordbruksmarken blev naturlika planteringar, i kombination med större krav på rekreativsmöjligheter och naturupplevelser, ett sätt att skapa “natur” som kostade mindre att anlägga och sköta än traditionella parker. Billing och Billing (1999) menar att naturlika planteringar har blivit ett signum för Helsingborg.

År 1966 utarbetade parkförvaltningen ett förslag till grönbälte runt Helsingborg, “från Örby ängar genom Råådalen utmed motorvägen till Vasatorpsskogarna och vidare till skogspartierna i Björka, Väla, Pilshult, Sofiero och Pålshögskog” (Billing & Billing 1999, s 111). På 1980-talet – när Sveriges åkerareal ansågs för stor och statliga omställningsbidrag delades ut – genomfördes delar av förslaget genom nya skogsplanteringar vid Pålshögskog och mellan Filborna och Vasatorp. Intresset för ekologi och biologisk mångfald ökade under denna tid och bl a anlades ett miljöcenter i Jordbodalen och nya våtmarksområden i Råådalen. (Billing & Billing 1999)

Sedan 1993, då Billing avslutade sin tjänst, är Ole Andersson stadsträdgårdsmästare i Helsingborg.

3 Naturplanteringar, eller naturlika planteringar, avser planteringar “där man dels i hög grad hämtat impulser ifrån naturen och dels eftersträvat en mer naturlig, friväxande karaktär jämfört med andra anlagda ytor i urban miljö” (Sarap Quist 1979, s 1).

Helsingborgs stads kommande grönpplan

Helsingborgs stads hitintills enda grönpplan, *Helsingborgs grönpstruktur: grönpstruktur i tätorten, underlag till översiktsplanen*, gavs ut år 1995 i ett samarbete mellan dåvarande stadsbyggnadskontoret och tekniska kontoret. Sedan i augusti år 2010 tas en ny grönpplan fram av stadsbyggnadsförvaltningen⁴ under ledning av avdelningen för strategisk planering, på uppdrag av kommunfullmäktige.

Helsingborgs stad (2012a) kallar dokumentet för “fördjupnings-pm”, vilket ska signalera att det inte rör sig om en formell fördjupning eller ändring av gällande översiktsplan. Således krävs inte hantering i enlighet med plan- och bygglagen. I föreliggande fall inbegriper processen samråd med myndigheter och allmänhet samt politisk förankring. Dokumentet kompletterar gällande översiktsplan (Helsingborgs stad 2010a) och är inte juridiskt bindande.

Projektgruppen, bestående av tio personer, inbegriper kommunekolog Fredrik Bengtsson som är projektledare för grönpplanen, samt planarkitekter, landskapsarkitekter, vattenplanerare och karttekniker på avdelningen för strategisk planering, och därutöver varsin representant från stadsmiljö- respektive detaljplaneavdelningen, samt stadsledningsförvaltningen. I de fyra grupper som har tillsatts för att arbeta med tematiska fördjupningsområden har dessutom representanter från skol- och fritidsförvaltningen, kulturförvaltningen, miljöförvaltningen, Nordvästra Skånes Vatten och Avlopp (NSVA) och Lunds universitet ingått. Totalt

⁴ Stadsbyggnadsförvaltningen är en sammanslagning av f d stadsbyggnadskontoret och tekniska förvaltningen.

sett har, inklusive undertecknad, ett trettiotal personer varit involverade i arbetet, vilket möjliggjort en bred process med utrymme för många infallsvinklar.

Projektet har pågått sedan i augusti 2010 och projektgruppen, med representanter från de fyra temagrupperna, har träffats och stämt av ungefär en gång i månaden. Temagrupperna har i regel träffats oftare. Våren 2012 påbörjades en sammanslagning av de underlag som tagits fram av respektive temagrupp till *ett* dokument med samstämmiga mål och strategier. I juni samma år skickades ett första utkast av grönpplanen ut på interncirkulation⁵ inom stadsbyggnadsförvaltningen. Efter inkomna synpunkter har dokumentet därefter omarbetats.

Vid tidpunkten då detta skrivs – i mars 2013 – har grönpplanen förankrats i en styrgrupp bestående av stadsbyggnadsdirektören tillsammans med stadsbyggnadsförvaltningens avdelningschefer. Nu pågår avstämning med politiker: när stadsbyggnadsnämnden beslutat om remiss når grönpplanen samrådsskedet och blir ett offentligt dokument. Efter ytterligare bearbetningar överlämnas grönpplanen slutligen till kommunfullmäktige för antagande.

Den version av dokumentet som den här fallstudien utgår från har titeln *Grönpplan*⁶ och är ändrad sista gången den 28:e september 2012. Fallstudien utgår således från vad som ska betraktas som ett arbetsmaterial, vilket med all sannolikhet kommer

⁵ Med interncirkulation avses i det här fallet inhämtande av synpunkter från tjänstemän på stadsbyggnadsförvaltningens avdelningar.

⁶ Försättningsvis refereras det till denna som “Helsingborgs grönpplan” eller kort och gott “grönpplan”.

att förändras efter det att hänsyn tagits till utlåtanden från styrgrupp, politiker och externa intressenter. Föreliggande version av grönpplanen speglar med andra ord ett kommunalt tjänstemannaperspektiv. Detta kommenteras vidare i metodavsnittet tidigare i uppsatsen.

Avgränsning av fallstudien

Den arbetsversion av grönpplanen (Helsingborgs stad 2012a) som ligger till grund för den här fallstudien omfattar i runda tal 130 A4-sidor och är indelad i två delar:

Den första delen, “bakgrund, strategier och förslag”, omfattar ett tjugotal sidor fördelade på sex kapitel och är framtagen för att kunna fungera som självständigt dokument för den som saknar motivation eller möjlighet att läsa igenom hela grönpplanen. Delen inleds med en sammanfattning av grönpplanens huvudlinjer och åtföljs av en visionstext för Helsingborgs grönpstruktur. Därefter redogörs för grönpplanens syfte, disposition och kopplingar till andra dokument, och grönpstrukturbegreppet förklaras. I kommande kapitel fokuseras Helsingborgs förutsättningar och dess gröna tillgångar och utmaningar, varefter mål och strategier för Helsingborgs grönpstruktur presenteras. Här finns även ett kort avsnitt om “motstående intressen”. Det sista kapitlet i del ett redogör för behoven av fortsatt arbete efter det att grönpplanen har antagits.

Del två av grönpplanen omfattar drygt 100 sidor och innefattar ett urval tematiska fördjupningar i syfte “att redovisa grönpstrukturens värden och funktioner utifrån flera perspektiv” (s 6). Dessa teman är: *rekreation*,

Innehåll

BAKGRUND, STRATEGIER OCH FÖRSLAG

TEMATISK FÖRDJUPNING

<i>Sammanfattning</i>	6
<i>Vision</i>	8
<i>Inledning</i>	9
Vad är grönplanen?	
Grönstrukturens värden och funktioner	
<i>Helsingborgs förutsättningar</i>	12
Gröna tillgångar	
Gröna utmaningar	
<i>Övergripande mål och strategier</i>	16
Hit vill vi nå	
Så här måste vi arbeta	
Motstående intressen	
<i>Fortsatt arbete</i>	22
<i>Rekreation</i>	26
Grönstrukturens betydelse för vardagsliv och hälsa	
Situationen idag	
Strategier för rekreation	
Stadens parker och naturområden	
Närbarhet till park och natur i staden	
Upplevelsevärden	
<i>Grön pedagogik</i>	56
Skolornas behov av grönområden	
Förskolornas behov av grönområden	
<i>Kulturmiljövärden</i>	60
Parker i Helsingborg och deras kulturhistoria	
<i>Landskapskaraktär</i>	66
Identitetsskapande grönstruktur	
Stadslandskapets karaktärer	
Bedömning av andel vegetation	
Landsbygds karaktärer	
<i>Biologisk mångfald</i>	74
Vikten av biologisk mångfald	
Hoten mot biologisk mångfald	
Situationen idag	
Naturtyper i Helsingborg	
Biologiska värden i tätorten	
Strategier för biologisk mångfald	
<i>Klimat, luft och vatten</i>	92
<i>Värden och funktioner</i>	
Samhällsekonomiska exempel	

Arbetsmaterial juli-sep 2012

Grönplan

4 Innehåll

<i>Exempelområden</i>	101
Att förbättra ekosystemtjänsterna	
Husensjö park	
Västra Berga	
Östra Ramlösa	
Tjuvamosen	
<i>Småorternas grönstruktur</i>	110
Allerum-Hjälmslöv	
Bärsilöv	
Domsten	
Gantofta	
Hittarp-Laröd	
Hasslarp och Kattarp	
Mörarp	
Påarp	
Rydebäck	
Vallåkra	
Ödåkra	
<i>Referenser</i>	124
<i>Ordförklaringar</i>	126
<i>Bilagor</i>	127
<i>Landsbygdsstråken A-M?</i>	

Arbetsmaterial juli-sep 2012

Grönplan

DELOMRÅDEN

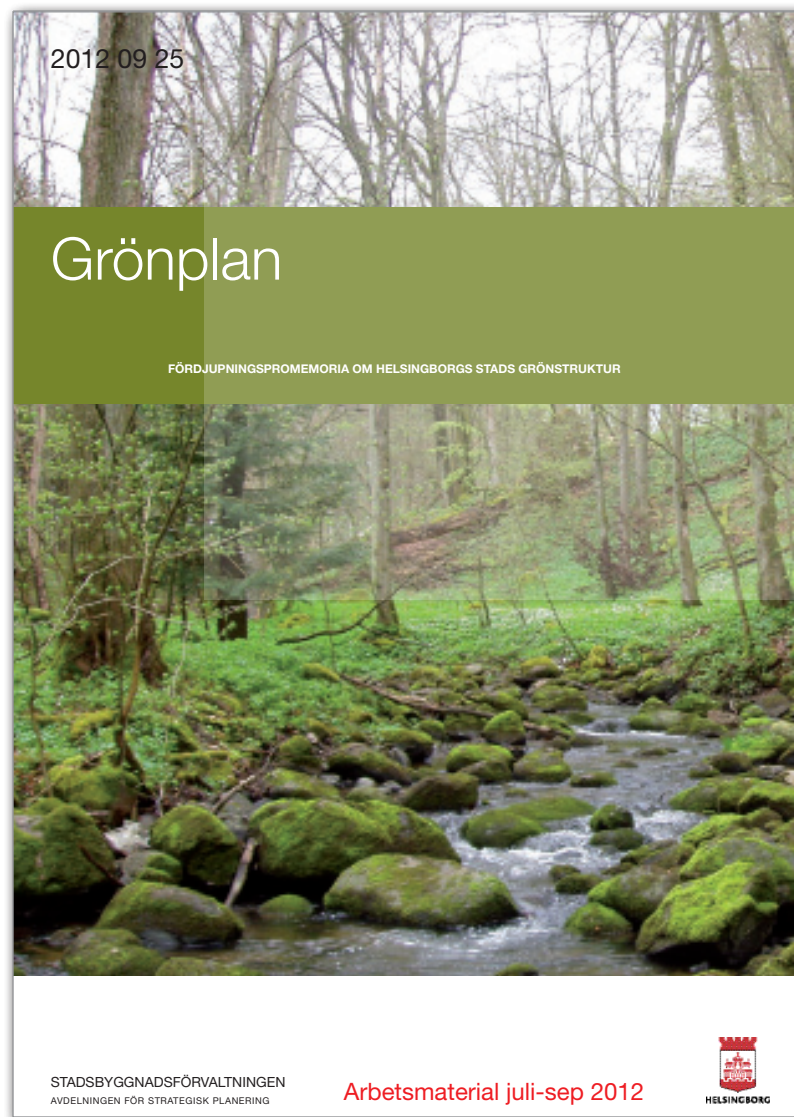
Innehåll 5

Figur 2.4. Innehållsförteckning för grönplanen. Ur Helsingborgs stad (2012a, s 4-5).

pedagogik, kulturmiljövärden, landskapskarakterer, biologisk mångfald, samt klimat, luft och vatten. Del två avslutas med fördjupningar i geografiska områden: kapitlet “Småorternas grönstruktur” redogör för nulägesituation och önskade förbättringsåtgärder i kommunens småorter, huvudsakligen ur ett strukturellt perspektiv; kapitlet “Exempelområden” illustrerar hur man på olika sätt kan förbättra ekosystemtjänsterna inom ett urval områden i Helsingborgs kommun.

Fallstudien nedan inleds med en sammanfattning av grönplanens huvuddrag som följs upp med reflektioner över vilket synsätt på grönstrukturen som grönplanen ger uttryck för, och vilka planeringsproblem som aktualiseras. Sammanfattningen fokuserar på den första delen av grönplanen, men i det reflekterande avsnittet ges även – när det anses relevant för att ge en rättvisande bild av grönplanen som helhet – exempel från innehållet i fördjupningskapitlen. Som en följd av uppsatsens frågeställning koncentrerar jag mig främst på staden, men för att kunna göra grönplanen rättvisa beaktas även till viss del förslag och strategier som rör landsbygden.

Figur 2.5. Framsida till arbetsversion av Helsingborgs kommande grönplan. Ur Helsingborgs stad (2012a).

SAMMANFATTNING AV HELSINGBORGS GRÖNPLAN

Avgränsning och syfte

Grönplanen för Helsingborg inbegriper hela kommunen – både stad och landsbygd – och är av översiktlig karaktär. Den ger en bild av hur grönstrukturen fördelar sig arealmässigt, men går inte in på skötsel och gestaltning av enskilda ytor. Istället redogör den för strukturer (i form av stråk och områden); den omfattar både mer generella skildringar av grönstrukturens funktioner och värden, fördjupningar av småorterna, och beskrivningar av omkringsliggande landskap, men främst fokuserar den på centralorten.

Med motiveringen att gröna samband inte alltid följer markägo- eller plangränser redovisas både kommunal och privat mark, med undantag av åkermark (som endast behandlas vid beskrivningar av landskapskaraktärer). Grönstrukturbegreppet ska med andra ord förstås som “både formella gröna ytor – exempelvis parker och naturreservat – och informell grönska som villaträdgårdar, kvartersmark, koloniområden och begravningsplatser. Även skogar, betesmarker, bäckar och våtmarker omfattas av planen” (s 10). Fokus i grönplanen ligger alltså på den allmänt tillgängliga marken.

I inledningen av Helsingborgs kommande grönplan (Helsingborgs stad 2012a) kan man läsa att den utgör “en tematisk redovisning av grönstrukturen och ett underlag för planering” liksom “ett ställningstagande för en sammanhängande och kvalitativ grönstruktur” (s 9). Syftet är att kunna presentera en “nödvändig och önskvärd utveckling av grönstrukturen i Helsingborg”, ett “fakta- och planeringsunderlag i kommunens samhällsplanering [som kan] vara vägledande vid beslut om långsiktigt hållbar utveckling

av Helsingborg”, att “genom ökad kunskap minska framtida kostnader genom att ta större hänsyn till grönstrukturens ekosystemtjänster” samt att “bidra till att uppnå miljö- och folkhälsomål” för bl a ett sundare och mer hållbart Helsingborg (s 9).

Det poängteras att förslagen i grönplanen inte alltid överensstämmer med gällande planer, men att planen i dessa fall kan “ligga till grund för ett förnyat ställningstagande till markanvändningen” (s 9). Grönplanen uppges vara ett viktigt underlag vid avvägning mellan skilda intressen i detalj- och översiktplaneringen, och den beskrivs både som en del av stadens löpande översiktsplanering och som ett underlag till ny översiktsplan.

Vision

År 2035 är Helsingborg den gröna staden med god livskvalitet och nära till parker och naturområden.

Här arbetar vi för att anlägga nya grönområden där det finns brister och kopplar samman dem i gröna stråk. Vi förbättrar de befintliga grönområdena med fler upplevelser och funktioner. Landbygd, stad och natur kopplas samman genom gröna rekreativstråk.

Tack vare en utvecklad grönstruktur är Helsingborg attraktivare, hälsosammare och hållbarare.

(Helsingborgs stad 2012a, s 8)

Helsingborgs vision för år 2035 målar upp en grön stad som till följd av nya parker och naturområden sammankopplade av gröna stråk är attraktivare, hälsosammare och hållbarare. Dessa “ledord”, som är återkommande i grönplanen, introduceras

och preciseras redan i förordet (s 3): *attraktivare* blir Helsingborg inte bara för boende utan även för besökare och näringsliv som lockas till staden – det påpekas att kvalitativa grönområden ligger högt upp på listan över vad som gör en stad attraktiv som boende- och etableringsort; *hälsosammare* blir Helsingborg eftersom parker och natur erbjuder vila och aktivitet; *hållbarare* blir Helsingborg då stadens grönstruktur medverkar till stabila ekosystem och därmed även minskade framtida kostnader för t ex klimatförändringar.

I visionsavsnittet refererar grönplanen också till andra dokument, bl a stadens övergripande vision om ett hållbart Helsingborg år 2035, och den vision som uttrycks i stadens miljöprogram: “År 2035 är Helsingborg en livskraftig, energineutral och attraktiv stad som existerar i harmoni med människan och i balans med naturen” (Helsingborgs stad 2012a, s 8). Från Hållbart Helsingborg 2035 återges flera textstycken ordagrant och här lyfter grönplanen fram visioner av:

- stadens gröna mötesplatser som “ger liv och rörelse”
- staden som tätbebyggd men grön
- landsbygden som lättillgänglig: “Här går och rider man till naturområden utmed bäckar och trädplanteringar. Längs stråken finns avstickare till de flera gårdsbutiker och företag som utvecklats bra tack vare de nya besökarna.”(s 8)
- att det i “allt som planeras och genomförs i Helsingborg finns en medvetenhet om vår del i ekosystemet” (s 8).

Utmaningar

Vägen fram mot förverkligandet av visionen är inte rak och konfliktfri. I avsnittet om utmaningar fäster grönplanen särskild uppmärksamhet på Helsingborgs förutsättningar som del av Nordens befolkningstätaste region med förhållandevis lite allemansrättsligt tillgänglig mark i jämförelse med andra svenska städer. Det poängteras att den fortsatta befolkningstillväxten leder till ett ökat behov av grönområden samtidigt som det – eftersom man vill undvika att bebygga åkermarken – skapar ett högre exploateringsstryck på stadens befintliga grönområden. Följaktligen utgör en av utmaningarna att “bygga en tätare *och* grönare stad” (s 6, min kursivering).

Ytterligare en utmaning som lyfts är klimatförändringarna (däribland havsnivåhöjningar, erosion, intensivare regn och stormar) och hotet mot den biologiska mångfalden. Den biologiska mångfalden i Helsingborg beskrivs som ovanligt hög, men samtidigt uppges även att flest rödlistade arter i Sverige finns i Skåne. Grönplanen skriver att Skånes djur- och växtliv främst är anpassat “till de vidsträckta lövskogar som dominerade landskapet efter istidens avsmältning samt det kulturlandskap med ångar och betesmarker som började växa fram under stenåldern” (s 14). Under de senaste 200 åren har landskapet förändrats dramatiskt: Som en konsekvens av åkermarkens utbredning för att klara livsmedelsproduktionen uppges omkring 90 % av Helsingborgs naturmark i form av ångar, betesmarker och våtmarker ha försvunnit.

Kvarvarande områden ligger ofta isolerade i åkerlandskapet och är svåra att röra sig mellan. Om man idag vill uppleva större och mer ostörda

naturområden hänvisas man till platser utanför kommunen. Helsingborgs parker och naturområden uppges, för att kunna öka “deras värden för rekreation och biologisk mångfald” (s 14), behöva knytas till en större, regional grönstruktur där kusten, Rååns dalgång och de mindre åarna pekas ut som särskilt viktiga ur mellankommunal synpunkt.

Även i staden uppges otillgänglig grönska vara ett problem. Starka trafikbarriärer leder till att delar av befolkningen inte når grönområden inom rekommenderat avstånd, vilket försämrar folkhälsan. Kyrkogårdar och koloniträdgårdar har begränsad tillgänglighet, liksom den ansevärd del av Helsingborgs grönstruktur som återfinns på privat mark, och som dessutom juridiskt sett är oskyddad.

Övriga utmaningar som nämns i grönplanen behandlar övergödning av vattendrag och hav, behovet av fler och större vattendrag, behovet av kunskapsspridning om grönstrukturens värde och funktioner till såväl planerare och beslutsfattare som till allmänhet, samt behovet av samverkan och dialog mellan olika aktörer – “kommunala förvaltningar, fastighetsägare, jord- och skogsbruksföretag, natur- och idrottsföreningar, besökare och boende” (s 15) – för att undvika intressekonflikter och skapa förståelse för olika behov.

Övergripande mål

Målen, som förtydligar visionen, går ut på att utveckla grönstrukturen så att den “är *sammanhängande*, har *tillräckliga ytor*, är *varierad och mångfunktionell*, är *lätt att nå*, samt bidrar med en *tydlig karaktär och identitet*” (s 7, min

kursivering). Nedan följer en kort beskrivning av dessa målsättningar:

Sammanhängande. Att skapa nya gröna stråk⁷ beskrivs i grönplanen som ett sätt att skapa en sammanhängande grönstruktur, vilket förbättrar närheten och ger “en tydlig struktur och karaktär i stad och på landsbygd” (s 16). Att verka för en sådan grönstruktur förbättrar även spridningsmöjligheter för växt- och djurliv och stärker ekosystemen; det länkar samman bostads- och grönområden; och det aktiverar generellt sett fler gröna värden och funktioner.

Varierad och mångfunktionell. Varierade och mångfunktionella behöver ytor vara för att

tillgodose människans behov och uppmuntra till:

- att se och uppleva
 - vila och återhämtning
 - att leka, lära och utmanas
 - möten och social samvaro
 - promenad och motion
- (Helsingborgs stad 2012a, s 16)

Varierade och mångfunktionella ytor innebär även att tysta park- och naturmiljöer ska värnas, och att grönytor ska rymma fler ekosystemtjänster samt en variation av livsmiljöer som gynnar biologisk mångfald. Det påpekas att befintliga grönområden “behöver

⁷ Stråken i tätorterna ska enligt grönplanen helst vara 20 meter eller bredare, tydliga och lätta att röra sig i utan att man behöver korsa större barriärer, och “kunna medge promenader längs gångvägar omgivna av buskar och träd, men också kunna innehålla rymligare delar med plats för möten, lek och vila” (Helsingborgs stad 2012a, s 16).

utvecklas för att innehålla fler värden och funktioner på samma yta och sammanlänkas med gröna stråk” (s 7). För att rymma dessa funktioner och räcka till för den växande befolkningen behöver ytorna också vara tillräckligt stora.

Tillräckliga ytor. Andelen grönyta ska inte minska i tätorterna och föreslås även öka på vissa platser, exempelvis i stadsutvecklingsområdet H+.

Lätt att nå. Lätta att nå behöver stadens grönytor vara för alla människor, och i synnerhet för förskola och skola. “Gångavståndet bör vara mindre än 300 meter utan kraftiga barriärer för att grönområden ska användas ofta och bidra till en god hälsa” (s 16).

Tydlig karaktär och identitet. Karaktärsskapande är grönstrukturen genom att medverka till “en tydligare identitet i Helsingborgs tätorter och på landsbygden”, och genom att kulturmiljövärden “bidrar till attraktivitet och historisk medvetenhet” (s 16).

Målbild för grönstrukturen år 2035

Visuellt gestaltar sig vision och målsättningar i en “målbild för grönstrukturen år 2035” i centralorten (figuren till höger) respektive på landsbygden.

Figur 2.6 visar befintliga respektive nya grönområden och grönstråk samt rekreationsområden som utvecklas. Tillsammans bildar dessa element en föreslagen huvudstomme för grönstrukturen. I texten förtydligas att mindre områden, som ingår i en finmaskigare struktur, inte redovisas i grönplanen. Det poängteras även att i tätorterna fokuserar grönplanen främst på allmänt tillgängliga grönområden som staden har rådighet över – men på landsbygden redovisas också privat mark, eftersom denna omfattar merparten av ifrågavarande åker och natumark. På

Målbilden redovisar nuvarande grönområden och -stråk som behöver utvecklas och nya som behålls och i vissa fall utvecklas med fler värden och funktioner. Målbilden redovisar även förslag på nya grönområden och -stråk som behöver anläggas. De kan ha olika utformning och karaktär beroende på vilka behov som finns. Det behöver preciseras för respektive yta i det fortsatta arbetet.

Inom de tre större, rekreationsområdena finns ytor som kan behöva utvecklas med hänsyn till rekreationsintressena och andra ekosystemtjänster.

Flera områden har en särskild användning idag, bland annat kyrkogårdar och koloniområden. Dessa ska ses som en grön resurs även i framtiden.

- Rekreationsområden som skall utvecklas
- Nya grönstråk
- Grönstråk
- Nya grönområden
- Grönområden
- Grönområden med särskild användning

Figur 2.6. Målbild för grönstrukturen i centralorten 2035.
Ur Helsingborgs stad (2012a, s 17).

landsbygden föreslås arealen skog, våtmark, ängs- och betesmark utökas så att grönstrukturen uppgår till 15 %, bl a genom att bättre länka samman småorter och naturområden i gröna stråk.

Strategier

I avnittet “Så här måste vi arbeta” presenteras sex strategier som föreslås för att nå målen: *förbättra, nyskapa, överbrygga barriärerna, värdera och planera, informera* samt *skydda*. För varje strategi beskrivs på vilket sätt den bidrar till att nå målen, och under rubriken “Hur gör vi?” ges exempel på konkreta åtgärder:

Förbättra. I befintlig stadsmiljö och på små ytor föreslås gatutråd, gröna väggar och tak förbättra kvaliteten; gräsmattor kan ersättas av blomsterängar eller kompletteras med bär- eller prydnadsbuskar.

Nyskapa. Grönytefaktorn⁸ framhålls som ett verktyg vid förnyelseprojekt. Det påpekas att nyskapande av grönytor medverkar till god närbarhet till park och natur och skapar ekosystemtjänster.

Överbrygga barriärerna. Att tillgodose behovet av tunnlar eller broar för fotgängare, cyklister och ridande förbättrar inte bara närbarheten till rekreativa värden och underlättar spridning för djur och växter, utan uppges även medverka till integration mellan stadsdelar.

8 Grönytefaktorn beskrivs i grönplanen (Helsingborgs stad 2012a) som “en metod för att garantera inslaget av gröna miljöer på en begränsad yta. Metoden används främst i samband med bygglov för nybyggnation av bostadsområden. Genom att sätta poäng på olika gröna åtgärder kan till exempel innergårdar utformas på ett varierat sätt som utgår från platsens förutsättningar” (s 22).

Värdera och planera. Avser att kvantifiera ekosystemtjänsterna så att de förtjänster som grönområdena bidrar med till närområdet tydliggörs, vilket bl a är lämpligt i samband med planering och gestaltning av grönområden. För att försäkra sig om att kompensation utgår för de ekosystemtjänster som eventuellt går förlorade vid exploatering av ett grönområde framhålls balanseringsprincipen⁹ – för att *öka* andelen grönska inom en fastighet föreslås grönytefaktorn.

Informera. Genom att informera kan förståelsen för grönstrukturens betydelse öka samtidigt som gröna tillgångar behöver marknadsföras genom bl a “lättillgängliga hemsidor, appar, guidningar, promenadslinor, broschyrer med mera” (s 20).

Skydda. Att skydda parker och natur anses viktigt då det säkerställer att människor ges “god tillgång och närbarhet till gröna rekreativvärden där de bor och arbetar” samt “innebär en trygghet i förutsättningarna för boende men också för de verksamheter som förskolor, skolor, idrottsföreningar med flera bedriver” (s 18). Att skydda befintliga värden motiveras även av att det “är effektivare än att ersätta dem någon annanstans vilket ofta är kostsamt, tar lång tid och är osäkert om det lyckas” (s 18). Ett grönområde som saknar höga värden kan ändå vara skyddsvärt om det är strategiskt placerat, poängterar grönplanen. Föreslagna strategier som uppges ge ett någorlunda

9 Balanseringsprincipen går i huvudsak ut på att, enligt beslut från kommunfullmäktige, “undvika, minimera, ersätt [sic], kompensera” (Helsingborgs stad 2012a, s 20). I kapitlet om fortsatt arbete beskrivs balanseringsprincipen vara ett sätt att få med grönområdena i planeringen och verka för högre kvalitet hos ytorna.

verksam skydd är bildning av naturreservat samt detaljplanläggning. Exempel ges på viktiga naturområden både på kommunal och privat mark; vidare påpekas långa sträckor längs vattendragen i kommunen sakna generellt strandskydd; och det anges att inom tätort kan det i vissa fall finnas skäl att överväga att ändra kvartersmark till allmän platsmark.

Motstående intressen

Förslagen i grönplanen kan innebära både konflikter med andra sektorsintressen och med gröna intressen sinsemellan. I avsnittet “Motstående intressen” ges exempel på hur grönplanen berör frågor om:

- *Markanspråk* – den ökning av andelen naturmark på landsbygden som föreslås i grönplanen innebär förlust av åkermark och minskad livsmedelsproduktion.
- *Förtättningsbehov* – att utveckla grönstrukturen i staden kan ses som en konflikt med behovet av mark att bygga på i syfte att förtäta staden.
- *Trygghet* – när grönområden “görs trygga”, bl a genom att buskar och träd tas bort, finns risk för att biologiska värden minskar.
- *Dagvatten* – större andel hårdgjorda ytor och ökad nederbörd skapar behov av dagvattendammar vilka, om de placeras i stadens grönområden, inte är en given tillgång med hänsyn till t ex biologiska värden och rekreation.

Fortsatt arbete

Kapitlet "Fortsatt arbete" understryker att grönplanen främst fokuserar på "grönytornas areal som en resurs" och att det fortsatta arbetet "behöver fokusera på *kvaliteter och funktioner*" (s 22). I detta kommande arbete behöver utformning och karaktär preciseras för enskilda ytor, bl a föreslås ett "handlingsprogram för parker på stadsdelsnivå" (s 22). Vidare betonas att grönplanen är ett dokument som främst ska underlätta ställningstaganden i frågor som rör fysisk planering, och "ett viktigt instrument för att se helhetsbilden av grönstrukturen i anslutning till planområdet" (s 24). Det upprepas att det ofta finns motstående intressen när det gäller gröna frågor och att det behövs ett fortsatt arbete med Helsingborgs stad som en aktiv part – i synnerhet på landsbygden där överenskommelser och avtal med privata markägare behöver träffas för att grönplanens förslag ska kunna realiseras. Viktiga kommunala uppgifter i det fortsatta arbetet i övrigt är, enligt grönplanen, att verka för att uppnå en önskad grönstruktur genom den fysiska planeringen, genom strategiska markinköp och översyn av avtal med arrendatorer, genom att i detaljplanläggningen dels säkerställa befintliga grönområden, dels reservera nya, samt inte minst genom gestaltning och skötsel av grönområden.

VILKEN SYN PÅ GRÖNSTRUKTUREN FÖRMEDLAS I HELSINGBORGS GRÖNPLAN?

Spatial aspekt – formell grönstruktur i fokus

Spatialt sett omfattar Helsingborgs grönstruktur allt vatten och alla gröna element inom kommunens gränser, både på allmän och på privat mark, utom åker.

Grönplanen för Helsingborg uttrycker en tydlig ambition att behandla all grönstruktur, med andra ord den *faktiska*, men i praktiken ligger nästan hela fokus – såväl i bild som i text – ändå på den *formella* grönstrukturen, vilket kan förklaras av att det enbart är denna som kommunen har rådighet över¹⁰. Detta är ett problem eftersom det konstateras i grönplanen att en stor del av Helsingborgs grönstruktur ägs och sköts av privata markägare. Jag återkommer till detta i avsnittet som behandlar planeringsproblem.

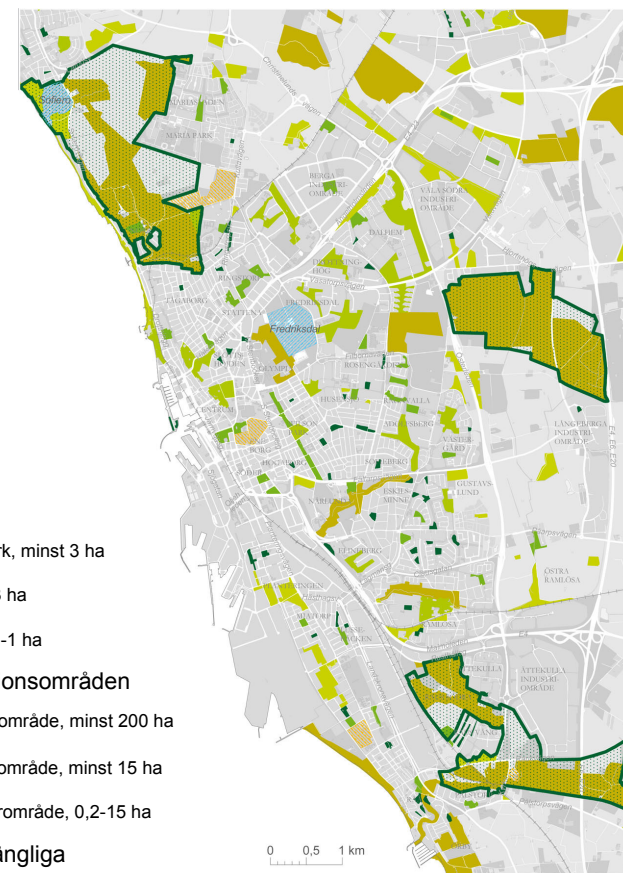
Att grönstrukturbegreppet i grönplanen för Helsingborg utvidgas till att omfatta även landsbygden skulle kunna tolkas som att grönstrukturen inte uppfattas som ett stadsbyggnadselement. Grönplanen gör emellertid tydligt skillnad mellan grönskan i staden och den i det rurala landskapet. Visserligen föreslås gröna stråk delvis som en strategi för att koppla samman stad och land, men syftet som uppges är att de ska underlätta för stadens invånare att ta sig ut på landsbygden för att få möjlighet att uppleva andra kvaliteter – d v s som det gröna i staden *inte* erbjuder.

Den del av grönstrukturen som framhävs spatialt sett i grönplanen är dels offentliga parker, dels natur i form av raviner, dalar, stränder, landborg och skogsdungar. Dessa gröna element redovisas förenklat

bara som grönområden i målbilderna för Helsingborgs grönstruktur, vilket kan förstås som att grönplanen inte har tagit ställning till om de i framtiden utgör park eller naturområde; längre fram i grönplanen – bl a i fördjupningskapitlet om rekreation – framgår det dock tydligt, både i text och bild, att grönplanen gör skillnad på olika gröna element såsom parker, naturområden, begravningsplatser och koloniområden.

Tillgången till grönområden beror på utbudet av områden och hur lätt det är att nå dem. Syftet med analyserna är att ge en relevant bild av situationen i Helsingborg, även om indelningen i områdestyper och avstånd ger en förenklad bild av stadens mångfacetterade grönstruktur. Områdesindelningen bygger på storlek och har stöd i andra grönplaner, men indelningarna varierar mycket mellan olika kommuner utifrån lokala förhållanden. Innehåll och kvaliteter i områdena har inte bedömts, eftersom de kan förändras efter behov. De är dessutom beroende av storleken.

- Parker**
- Områdespark, minst 3 ha
 - Närpark, 1-3 ha
 - Gröning, 0,2-1 ha
- Natur- och rekreationsområden**
- Rekreatiomsområde, minst 200 ha
 - Större naturområde, minst 15 ha
 - Mindre naturområde, 0,2-15 ha
- Övriga, delvis tillgängliga**
- Fredriksdal, Sofiero
 - Begravningsplats

Figur 2.7. Allmänt tillgängliga grönområden i centralorten. Ur Helsingborgs stad (2012a, s 36-37).

¹⁰ Detta konstaterande gäller för grönstrukturen inom tätorten. På de kartor som rör landsbygden – där kommunen äger mycket lite mark – pekas också privat mark ut.

Åtskillnaden mellan park och natur blir samtidigt ett sätt att hävda att det behövs både parker och naturområden i Helsingborg, och i fördjupningsdelen i kapitlet om rekreation förtydligas också hur dessa erbjuder olika funktioner och värden: "Parkernas varierande rum och öppna platser behövs för lek, samvaro och aktiviteter" (s 36), medan naturområden "kan ge en upplevelse av att förflyttas bort från staden till en miljö som inte känns anlagd och tillrättalagd. För avkoppling och återhämtning från stress spelar detta en betydande roll" (s 40). Vidare uppges naturområden ge möjlighet till långpromenader och motion samt utgöra viktiga pedagogiska miljöer, samtidigt påpekas att de kan sakna iordningställda platser för möten och aktiviteter, ibland också stigar, varför de sällan kan ersätta parkernas funktion.

I kapitel ett uppmärksammades bl a att olika teoretiker avgränsar grönstrukturen något olika och att det inte är helt klart vilka stadselement som ingår i grönstrukturen och inte – att det är svårt att vara helt konsekvent i begreppsanvändningen bekräftas av fallet Helsingborg. Huruvida grönplanen anser att obebyggda och hårdgjorda ytor ingår i grönstrukturen är svårt att uttyda: I kapitlet om rekreation finns både lekplatser och konstgräsplaner med på en av kartorna, och i texten omnämns också skejtparker och parkour; skolgårdar, torg och gågator behandlas däremot inte i grönplanen.

Den mångfunktionella grönstrukturen – hållbarare, hälsosammare, attraktivare

Synen på grönstrukturen som mångfunktionell uttrycks tydligt i grönplanen för Helsingborg, och manifesteras bl a genom indelningen i tematiska perspektiv: fördjupningskapiteln om rekreation och om pedagogik kan ses som sociala aspekter; biologisk mångfald samt klimat, luft och vatten är ekologiska aspekter; och kulturmiljövärden respektive landskapskaraktär får representera kulturella aspekter.

Målet om en mångfunktionell grönstruktur framgår även, om än implicit, genom de tre återkommande ledorden, där "hållbarare" pekar ut grönstrukturens ekologiska aspekter som en försäkring mot framtida klimatförändringar; "hälsosammare" framhåller sociala aspekter genom att rikta fokus mot rekreativa värden, och "attraktivare" aktualiserar kulturella aspekter i den mån det väcker associationer till identitet, gestaltning och karaktär. Att kopplingen attraktiv–kulturell är vag är symptomatiskt: Kulturella aspekter får överlag betydligt mindre utrymme i grönplanen än de sociala och ekologiska.

Ledorden för Helsingborgs grönstruktur fungerar även som ett sätt att argumentera för grönstrukturen utifrån en ekonomisk aspekt, vilket jag ska återkomma till mot slutet av det här kapitlet.

Värt att påpeka är att de sociala aspekterna motiveras utifrån folkhälsoskäl – förutom pedagogik är det i huvudsak de "rekreativa" värdena fysisk aktivitet, friluftsliv, vila och återhämtning som behandlas i grönplanen. Andra sociala aspekter – odling, möten och evenemang – nämns endast mycket kort.

Strukturell aspekt – det gröna som figur men inte stadsbyggnadselement

Strukturellt sett uppges målsättningen för Helsingborg vara en sammanhängande grönstruktur. Grönstrukturen ses som ett nätverk eller en infrastruktur, vilket motiveras av stråkstrategin. Beskrivningen av grönstrukturen som en infrastruktur blir samtidigt ett sätt att jämföra det gröna med andra planeringsintressen som t ex trafikinfrastruktur.

Det rör sig således i det här fallet om en separerad grönstruktur (Lövie 2003), vilket delvis får sin förklaring av det övergripande perspektivet och valet av en skala som omfattar staden respektive kommunen som helhet.

Separerad struktur till trots vill jag hävda att grönstrukturen i grönplanen inte uppfattas som bakgrund (matrix) utan snarare som figur (patch), sett till hur Lövie (2003) beskriver dessa begrepp. Att målbilderna för Helsingborgs grönstruktur visar i stort sett alla typer av grönområden med en och samma beteckning, och som en sammanhängande struktur, kan tyckas tyda på motsatsen, vilket förstås är problematiskt i sammanhanget. Åtminstone görs skillnad mellan stråk och områden, vilket vittnar om att grönstrukturen anses bestå av olika typer av element. I dokumentet som helhet får man en mer nyanserad bild av grönstrukturen: Fokus på grönskans många olika funktioner och värden, och exempel på hur dessa tar sig uttryck i olika typer av grönstruktur, resulterar i att det gröna aktiveras – grönskan blir något man använder, och inte en fond som man bara tittar på.

Avsaknaden av beskrivningar av grönstrukturen som stadsbyggnadselement är i grönplanen trots

allt påtaglig: I den första delen nämns inte ordet överhuvud – istället tenderar grönskan att beskrivas som någonting från staden avskilt, vilket förstärks av fokus på biologisk mångfald och rekreation. Bland de nationella miljö- och folkhälsomål som omtalas i grönplanens inledning (s 10) nämns symtomatiskt nog inte heller miljökvalitetsmålet God bebyggd miljö.

I kapitlet som behandlar mål och strategier nämns visserligen att grönstrukturen medverkar till “en tydlig struktur och karaktär i stad och på landsbygd” och “till en tydligare identitet i Helsingborgs tätorter och på landsbygden” (s 16) – men *hur* den gör det framgår inte av texten, och därmed framstår det också som oklart hur grönstrukturens karaktär och identitet anses skilja sig mellan stad och landsbygd. Kopplingen till grönskan som stadsbyggnadselement framstår således här som – om den alls existerar – mycket lös.

I fördjupningsdelen framgår synen på grönstrukturen som stadsbyggnadselement tydligare. Kapitlet om rekreation skiljer, som tidigare konstaterat, på olika typer av grönområden, varpå grönområdena med ens inte längre är homogena, utan kan benämnas med ord som säger något, om än väldigt generellt, om deras förmodade karaktär eller innehåll.

Första och enda gången som ordet *stadsbyggnadselement* nämns explicit i grönplanen är i kapitlet om landskapskaraktärer: “Träd, parker och planteringar utgör stadsbyggnadselement som bidrar med att skapa struktur, orienterbarhet och delar upp större platser i mindre rum” (s 68). Därefter uppges att miljöerna ofta är tidstypiska exempel på olika tiders byggnadsideal, varpå fyra sådana karaktärer illustreras: “stenstad/tät kvartersstad”, “flerbostadshus”, “villa/radhus” och “industri/handelsområde”. Genom att grönskan

kopplas samman med bebyggelsetyper anläggs här vad Lövré (2003, Artikel IV) kallar för ett “integrerat stadsbyggnadsperspektiv”.

I kapitlet om kulturmiljövärden ges – genom beskrivningen av viktiga platser i Helsingborg – exempel på hur grönstrukturen består av objekt med stark identitet. Här blir det, trots att det inte uttrycks i texten, påfallande hur intimt förbunden grönskan är med byggnader: Maria Park, Pålssjö slott, Sofiero, Slottshagen, Fredriksdal, Ramlösa Brunnspark är alla exempel på platser som omnämns, och som består av byggnader omgivna av grönområden.

I kapitlet om landskapskaraktärer ges också exempel på identitetsskapande gröna element som, även om de inte uttryckligen benämns som det, kan förstås som stadsbyggnadselement: gröna infarter sägs bidra med variation och “avskärmar omgivande områden från vägtrafiken” (s 66); alléer och solitära stadsträd beskrivs bryta ner skalan och visa riktning.

Beskrivningar av grönskan som stadsbyggnadselement och hur denna förhåller sig till andra stadselement saknas i övrigt praktiskt taget i hela grönplanen. Detta inte bara förstärker bilden av grönskan som separerad från staden, utan försvagar även de kulturella aspekterna av grönstrukturen.

Denna brist blir problematisk även i fördjupningskapitlet “Exempelområden” som presenterar “åtgärdsförslag som kan fungera som idébank vid stadsförnyelseprojekt, landsbygdsutveckling, skötselöversyn eller balanseringsärenden” (s 9). Två parker i staden (i bostadsområdena Västra Berga respektive Husensjö) och två naturområden på landsbygden (i Östra Ramlösa respektive Tjuvamosen) utgör exempel. För vart och

Figur 2.8. Karaktärsskapande gröna element. Ur Helsingborgs stad (2012a, s 67). Observera att symbolen för utblick i legenden anges med en linje. I texten på samma sida betonas att de utblickar som redovisas i kartan är ett urval.

ett av områdena ges en kort beskrivning av befintliga rekreativa och biologiska värden samt vatten-, luft- och klimataspekter, vilket åtföljs av förslag till åtgärder som kompletteras med en "före–efter-illustration". Förslagen fokuserar på ekosystemtjänster som förbättrar eller nyskapar rekreativa och pedagogiska värden, förstärker den biologiska mångfalden, eller utökar möjligheterna att fördröja dagvatten – det kan t ex handla om att utrusta en park med väderskydd och grillplats, plantera fler träd och buskar, eller anlägga en dagvattendamm.

Från ett ekologiskt och socialt perspektiv är initiativet lovvärt. Grönplanen kommer slutligen ner i skala varpå förslagen med ens blir konkreta. I och med att ett nytt innehåll tillförs till exempelområdena finns det de facto en gestaltungsaspekt, men denna kommenteras tyvärr inte – hur t ex tillgänglighet, rumslighet och ljusförhållanden påverkas av förslagen får stå osagt. Också ett resonemang om exempelområdenas roll som integrerade stadsbyggnadselement saknas. Vilka andra stadselement omges t ex områdesparken i Husensjö av, och hur relaterar de till varandra? Hur rör man sig genom parken och vad ansluter den till? Vad har parken för historia och hur tar den sig uttryck idag?

Stenparti med sandig mark anläggs. Plantering av bärande och blommande buskar

En dagvattendamm anläggs i en lågpunkt. Den utformas så att den alltid har lite vatten och ökar de rekreativa värdena i parken

Här byggs en grillplats med väderskydd

Långgräsyta omvandlas till äng genom insädd av ängsfröer och slätter

Holkar för fåglar och fladdermöss sätts upp

Om ytterligare fördröjning av dagvatten behövs kan fotbollsplanen sänkas och fungera som översvämningssyta vid kraftiga regn

Ett örört och "vildvuxet" parti sparas för djurliv och kojbygge

Dagvattenledning öppnas upp och utformas till ett öppen bäck som fylls med vatten när det regnar

Figur 2.9. Förslag för Husensjö park. Ortofoto från år 2010 med föreslagen dagvattendamm och öppet dike inritat i bilden. Ur Helsingborgs stad (2012a, s 103). Bilden har här beskrivits något i högerkant.

Tid, handling och skala – visioner utan stadsdelsfördjupning

En tidlig aspekt aktualiseras, i kapitlet i grönplanen som beskriver mål och strategier, när det påpekas att det finns skäl att skydda befintliga gröna värden eftersom de tar lång tid att ersätta. Denna strategi blir tydlig i målbilden för stadens grönstruktur år 2035 som förmedlar en till synes ganska statisk bild av Helsingborg: Målbilden visar vägar och bebyggelse som oförändrade – de förändringar i grönstrukturen som kan utläsas har således utvecklats utifrån hur staden ser ut idag. Grönplanens uppgift är förstås inte att föreslå bebyggelse- och infrastrukturutveckling, men helt oavsett följer av målbilden att det är svårt att tolka budskapet på annat sätt än att den gröna strukturen ska vara vägledande för stadens utveckling: Grönstrukturen framstår som ett fixerat ramverk vars mellanrum kan fyllas med mer dynamiska samhällsfunktioner – något som riskerar att förstärka bilden av det gröna som passiviserat och separerat från staden i övrigt. Om budskapet är avsiktligt eller inte framgår inte av texten, men med tanke på den uttalade målsättningen om en mångfunktionell grönstruktur som i hög grad används för olika syften, är det troligtvis inte avsikten att grönstrukturen ska utvecklas isolerad från staden i övrigt. Att de yttre gränserna för merparten av de områden som ingår i Helsingborgs grönstruktur föreslås oförändrade behöver givetvis inte innebära att innehållet inte förändras. Målsättningen att grönstrukturen ska vara mångfunktionell och varierad, nåbar, karaktärsfull och identitetsskapande aktualiserar just kvalitativa egenskaper – men det är när det kommer till konkreta

åtgärder som grönplanen för Helsingborg blir vag och otillräcklig: mål och strategier är övergripande och generellt hållna; analyser och förslagsbilder behandlar med få undantag Helsingborg utifrån stads- respektive kommunskala.

Till dess försvar ska framhållas att grönplanen aldrig utger sig för att vara någonting annat. Det framgår tydligt i texten att det rör sig om ett strategiskt dokument av översiktlig karaktär, och att det redogör för strukturer. Så långt håller grönplanen vad den lovar – men för att kunna uppnå syftet att t ex “vara vägledande vid långsiktigt hållbar utveckling av Helsingborg” (s 9) och “underlätta ställningstaganden i fysisk planering” (s 22) är det uppenbart att grönstrukturens kvaliteter och funktioner behöver kartläggas på stadsdelsnivå och för enskilda ytor. Ett sådant initiativ skulle också kunna bidra till flera andra positiva effekter:

- ett stadsbyggnadsperspektiv på grönskan (saknas helt i del 1)
- ett mer integrerat synsätt på grönstrukturen (saknas särskilt i del 1)
- större fokus på kulturella aspekter (saknas i stort sett helt i del 1)
- större fokus på den *faktiska* grönstrukturen och inte bara den *formella* (saknas inom staden)

Från detta perspektiv är det mycket positivt att grönplanen föreslår ett fortsatt arbete som fokuserar på kvaliteter och funktioner, och som bl a förtydligar tätortsstråken, undersöker vilka ekosystemtjänster som behöver förbättras, och drar nytta av den sociotopkartering av stadens grönytor som tidigare har

påbörjats. Ett sätt att göra detta, menar grönplanen, är i form av ett handlingsprogram för parker på stadsdelsnivå.

För att kunna upprätthålla de värden som utvecklas krävs förstås en god skötsel, vilket i grönplanen konstateras vara “avgörande om värdena ska behållas och utvecklas” (s 24). I det fortsatta arbetet kan skötselinriktningen hos stadens grönområden behövas ses över, påpekar grönplanen.

VILKA INTRESSEKONFLIKTER OCH PLANERINGSPROBLEM AKTUALISERAS I HELSINGBORGS GRÖNPLAN?

Motstridiga intressen

I avsnittet “Motstående intressen” i Helsingborgs grönplan betonas, som tidigare nämnt, fyra potentiella intressekonflikter: *markanspråk*, *förtätningsbehov*, *trygghet* samt *dagvatten*. Ingen av dessa konflikter ges någon konkret lösning (förutsatt att lösningen inte är att förverkliga grönplanens förslag utan förbehåll) men vissa av dem återkommer och fördjupas i någon mån i fördjupningsdelen av grönplanen:

Dagvatten. Frågan om dagvatten, som främst handlar om gestaltning och ytanspråk, tas upp i kapitlet “Exempelområden”, där illustrationer visar hur en väl utförd dagvattendamm i ett parkområde kan bli ett attraktivt inslag som främjar såväl rekreation som biologisk mångfald.

Trygghet. Trygghetsfrågan kommenteras i kapitlet om rekreation, där det betonas att det är viktigt att stadens grönområden upplevs som trygga – men att många grönområden under kvälls- och nattetid upplevs som otrygga behöver däremot inte vara ett problem så länge inte viktiga rörelsestråk passerar genom grönområdena och alternativa trygga vägar samtidigt saknas, hävdar grönplanen.

Förtätningsbehov. Frågan om exploateringsbar mark för förtätningsbehov problematiseras inte vidare i grönplanen.

Markanspråk. Inte heller vidarebehandlas frågan om inanspråktagande av åkermark för att utöka naturmarken. Att jordbruksmarken inte ges utrymme i grönplanen tycker jag är synd. Den inbegrips visserligen inte i Helsingborgs definition av grönstrukturbegreppet, men faktum är att åkermarken, trots att den bara kommenteras i enstaka meningar, återkommer i stort sett genom hela grönplanen.

Detta vittnar om åkermarkens påverkan på grönstrukturen. Helsingborgs stads ställningstagande att jordbruksmarken ska sparas måste framhållas som en viktig anledning till att målbilden om en tät och grön stad överhuvud formuleras. Samtidigt beskrivs åkermarken som en resurs för ny naturmark, vilket beskrivs som någonting annat än stadens grönstruktur, och som motiveras genom att åkermark som tas i anspråk på sikt kan återställas om det skulle uppstå sådana behov.

Generellt beskrivs åkermarken som otillgänglig, i kapitlet om biologisk mångfald även som besprutad och homogen. I andra sammanhang pekas åkermarken ut som karaktärsskapande: Odlingslandskapet ger vyer. Åkermarken kan också fungera som buffert mellan bebyggelse och rekreationsområde, och längs åkerkanterna föreslås ibland strategiska grönstråk. Att jordbruksmarken är en resurs för livsmedelsproduktion konstateras men utvecklas inte mer än omnämnandet av gårdsbutiker längs odlingslandskapets gröna stråk, i visionstexten.

Åkermarken beskrivs således både som ett problem och en resurs: Å ena sidan pekas den ut som orsaken till stora förluster av naturmark på landsbygden, och det är uppenbart, även om det inte yttras, att värnandet av åkermarken istället leder till att stadens grönytor exploateras; å andra sidan ses åkermarken som en resurs för att avhjälpa dessa problem. Att åkermarken pekas ut som ett motstående intresse är således följdriktigt. Kanske är det också denna motsägelsefullhet som gör att grönplanen inte mäktat med att ta sig an åkermarken – men just på grund av frågans komplexitet hade det varit intressant och relevant att ta sig an den. Inte minst eftersom grönstrukturen

axlar ansvaret att göra Helsingborg attraktivare, hälsosammare och hållbarare såväl i staden som på landsbygden hade ett avsnitt för fördjupning av frågor med koppling till åkermarken varit välkommet – exempelvis med beaktande av sociala, ekologiska, kulturella och ekonomiska aspekter som rör tillgänglighet, hållbar odling, kulturmiljövärden, biologisk mångfald, stadsodling m m.

Kommunala planeringsproblem – generella orsaker till intressekonflikter

De motstridiga intressen som pekas ut i Helsingborgs grönplan och som kan ge upphov till intressekonflikter ger exempel på förhållandevis konkreta frågor. Jag menar emellertid att Helsingborgs grönplan också ger uttryck för vissa strukturella problem som avsevärt försvårar grönplaneringen. Nedan följer fyra perspektiv som från olika utgångspunkt behandlar mer allmänna planeringsproblem i grönplanen och som kan ses som orsaker till intressekonflikter inom den kommunala planeringen. Perspektiven hänger till viss del ihop, och flyter ibland in i varandra, men för att på ett tydligare sätt kunna poängtera dem har jag funnit det lämpligt att trots allt inordna dem under olika rubriker:

Ekonomi som drivkraft – och bromskloss

Genomgående i grönplanen anläggs en ekonomisk aspekt på grönstrukturen. Detta kan tolkas dels som ett uttryck för ambitionen att föra in en

hållbarhetsdimension¹¹ i grönplanen, dels som ett uttryck för att grönstrukturen uppfattas befinna sig i underläge gentemot andra planeringsintressen och därför behöver hävdas genom “marknadsföring” av dess ekonomiska värden: Förslag och strategier i grönplanen sanktioneras av argument som relaterar till grönstrukturens ekonomiska vinster i form av t ex turism och ökande bostadspriser (“attraktivare”), lägre sjukvårdskostnader (“hälsosammare”), och ekosystemtjänster som ska rusta oss mot framtida klimatkatastrofer (“hållbarare”).

Den första delen av grönplanen trycker hårt på ekosystemtjänsterna och den ekonomiska nyttan av deras funktioner: “Vad är en förbättrad pollinering värd för lantbrukaren? Vilka konsekvenser får förändrade biotoper i havet för fiskerinäringen? Vilket värde bidrar en våtmark med som hindrar kväve att rinna ut i havet?” (s 10) är några av de retoriska frågor som ställs.

Grönplanen för Helsingborg vittnar om att ekonomiska argument anses viktiga för att övertyga mottagaren om värdet hos de förslag som läggs fram. Ett problem som här blir påtagligt är att det är svårt att kvantifiera och därmed jämföra grönstrukturens värden med andra värden. Även om grönplanen faktiskt ger konkreta exempel så handlar det alltsomoftast om indirekta vinster, långsiktiga vinster, eller vinster som en konsekvens av minskade utgifter. Dessa värden kan tyvärr ha svårt att konkurrera med värden i form av direkta och kortsiktiga vinster, som t ex försäljning av mark för bostadsbyggande. Om jag hävdar att exploatering för bebyggelseändamål

generellt associeras med intäkter, medan anläggande av parker och naturområden snarast sammankopplas med utgifter, är det nog få som invänder.

När grönplanen tvingas fokusera på att argumentera för grönstrukturens värden medför detta även att tid och utrymme minskar för t ex förslagsställande och utarbetande av innovativa lösningar på de problem som aktualiseras av motstridiga intressen.

Ett annat problem som relaterar till ekonomi och som kan anses underförstått i grönplanen är att tillgångarna för drift och underhåll är begränsade. Efter att ha besökt grönytor i merparten av Helsingborgs stadsdelar är min personliga uppfattning att majoriteten av grönytor i stadens centrala delar håller hög kvalitet, men att grönytor i flera andra stadsdelar uppvisar kvalitativa brister¹².

Att resurserna för skötsel av stadens grönytor är begränsade skapar, i en situation där delar av stadens grönstruktur är i behov av en kvalitetshöjning, ett dåligt förhandlingsläge: För det första finns det en överhängande risk att grönytor nedvärderas på grund av att de anses ha låg kvalitet, vilket kan fungera som ett incitament att istället bebygga dem och därigenom generera intäkter till staden; för det andra kan bebyggandet av grönytor ses som ett sätt att begränsa de gröna arealerna och på så vis också hålla nere utgifterna för skötsel. Detta kan leda å ena sidan till högre kvalitet hos de grönytor som sparas, å

andra sidan till att strategiskt viktiga men förbisedda grönytor försvinner. En tänkbar utveckling är att ytor som redan uppvisar höga kvaliteter sparas och vidareutvecklas, medan ytor med bristande kvaliteter försvinner – trots att det egentligen är de senare som är i störst behov av upprustning. För att undvika detta är det helt nödvändigt att de underlag som tas fram för bedömning av enskilda ytor beaktar både befintliga och potentiella värden samt eftersträvar en rättvis distribution av stadens grönytor.

Brist på kunskap om gröna värden

Grönplanen för Helsingborg hävdar att det råder kunskapsbrist om grönstrukturens betydelse, såväl bland allmänhet som bland beslutsfattare och planerare, varför en av de föreslagna strategier som formuleras är *informera*. Genom att “uppmärksamma utvecklingsmöjligheterna kopplat till ekosystemtjänsterna, bland annat rekreation, folkhälsa, biologisk mångfald, klimat, turism” (s 20) förväntas förståelsen för grönstrukturens värden öka. Detta ska ske genom att större vikt läggs vid marknadsföring av Helsingborgs gröna värden, men också genom att kunskapen om grönstrukturen ökar internt inom kommunen. Denna ambition att informera kan kopplas ihop med det tidigare noterade behovet av att argumentera för grönstrukturens betydelse.

Ett perspektiv som inte behandlas i grönplanen men som påpekas av Oppermann och Harrison (2005) är att i och med lanseringen av grönstrukturbegreppet, vilket innebär att den grönska som uppfattas som värdefull nu omfattar en större del av markanvändningen än tidigare, så involveras nya privata och icke-statliga aktörer i planprocessen. Oppermann och Harrison

¹¹ Hållbar utveckling delas vanligen upp i de tre dimensionerna ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet (Elvingson 2013).

¹² Några exempel på sådana brister: starkt begränsad tillgänglighet p g a att gräs inte klipps, att stigar och gångvägar saknas, att gallring i naturlig plantering inte har utförts, etc; brist på rumslighet samt brist på variation p g a död eller borttagen vegetation och utebliven återplantering; inga eller vandaliserade parkmöbler; borttagna lekredskap m m.

påtar behovet av att lära sig mer om dessa aktörers intressen. För Helsingborgs kommun, där en stor del av grönstrukturen både i staden och på landsbygden är privatägd, blir sådan kunskapsinhämtning viktig för att kunna bedriva en planering som tar hänsyn till olika intressen, men också för att kunna finna innovativa lösningar som kan påverka användningen av mark som man inte har rådighet över. Detta kräver en aktiv diskussion och ett brett samarbete som idag förmodligen är sällsynt i Sveriges starkt sektorsuppdelade kommuner.

Ännu ett perspektiv på kunskap handlar om grönstrukturens mångtydighet som begrepp, vilket varseblevs i kapitel ett av uppsatsen. Ett av skälen till att COST C11 initierades var den rådande språkförbistringen mellan olika yrken och befattningar, vilket endast delvis kan skyllas på komplexiteten hos nutida urban och rural utveckling, uppger Tjallingii (2005a), som vidare menar att språkbarriärer även är ett resultat av ökad specialisering och konkurrens mellan olika sektorer.

Lindholm (2002, 2004) påpekar att när inte ens planerare förstår grönstruktur på samma sätt blir det än svårare för allmänheten att ta till sig begreppet. När så ska ske är risken att planeraren får rollen som "lärare" och allmänheten blir "elev", vilket förstärker en redan ojämn maktrelation. I ett samhälle där medborgarna förväntas få ett ökat inflytande i den kommunala planeringen kan denna begreppsförvirring bli minst sagt problematisk. Lindholm (2002) menar emellertid att ju mångtydigare begrepp, desto viktigare att skissera olika tolkningsmöjligheter, och desto troligare att diskussionen leder till en gemensam förståelse av begreppet. Jag konstaterar att det är

möjligt att också se Lindholms resonemang från ett annat håll: Ett begrepp som på förhand anses vara tydligt definierat behöver inte nödvändigtvis utgöra en god utgångspunkt för diskussioner eftersom dess innebörd lätt kan tas förgiven.

Avsaknad av samarbete – grönplanen ett sektorsdokument

Grönplaner är idag i många fall självklara inslag i kommunerna, men deras inverkan på stadsutvecklingen är ganska liten, menar Lindholm (2004). En orsak till detta, antar Lindholm, kan vara att kommunernas sektorsuppdelade arbete inte skapar utrymme för helhetsperspektiv och förnyelse. En separerande praxis innebär förutom en praktisk arbetsuppdelning även en "mental arbetsfördelning och separering av ting och frågor som i verklighetens vardagsmiljö hänger samman" (s 49), påpekar Lindholm.

I förordet till grönplanen för Helsingborg konstateras att "det finns många värden och funktioner men också flera olika intressenter" varför det behövs "ett fortsatt engagemang från stadens förvaltningar, näringsliv, markägare och inte minst från Helsingborgarna själva" (s 3). Med "en aktiv planering och ett brett samarbete" kommer Helsingborg emellertid fortsätta att "utvecklas positivt till en tät och grön stad som är hållbar, hälsosam och attraktiv" (s 3). Ett brett samarbete är ingen uttalad strategi i grönplanen, men kan närmast kopplas till strategin att öka kunskapen om grönstrukturens betydelse genom att informera. Ett skäl till att olika behov och intressen hamnar i konflikt i olika kommunala förvaltningar uppges i grönplanen vara okunskap. Ansatsen att uppnå ökad kunskap är god, men en strategi som uttryckligen

går ut på att *informera* blir i detta sammanhang problematisk, menar jag, eftersom detta att informera avser en enkelriktad verksamhet: En sändare (läraren) förmedlar ett budskap till mottagaren (eleven), och i fallet Helsingborg är det underförstått att sändaren är kommunens sakkunniga. Tjänstemännens expertkunskaper är givetvis en tillgång som inte ska negligeras, men för att uppnå ett konstruktivt samarbete som både kan leda till samförstånd och kanske nya synsätt krävs emellertid *kunskapsutbyte*, en dubbelriktad kommunikation där de ingående parterna växlar mellan att vara sändare och mottagare.

I början av det här kapitlet framgick att grönplanen för Helsingborg har tagits fram av en ganska stor arbetsgrupp och i temagrupperna har representanter både från olika avdelningar av stadsbyggnadsförvaltningen och från andra förvaltningar varit involverade. I samrådsskedet, som följer längre fram i projektet, kommer såväl allmänhet som myndigheter, intresseorganisationer och politiker att kunna ta del av grönplanen och förmedla sina synpunkter.

Denna breda förankring är en bra början, men samarbetet behöver fortsätta utvecklas, vilket ju också annonseras i grönplanen. Frågan om *hur* samarbetet kan utvecklas besvaras dock inte.

Jag sitter ingalunda på något facit, men menar att detta samarbete i varje fall bör ske på flera fronter: mellan kommun och medborgare, inomkommunalt, och interkommunalt.

Interkommunalt samarbete. Bucht och Persson (1994) noterar att då grönstrukturbegreppet omfattar både tätorterna och omlandet kring dessa, sammanvävs grönstrukturen i storstadsregionerna och berör på så

vis flera kommuner. Grönstrukturens utveckling blir således en interkommunal angelägenhet där planering över kommungränserna blir särskilt viktig.

I grönplanen för Helsingborg nämns behovet av att skapa kopplingar till den regionala grönstrukturen – och i en förslagsbild över “Rekreation på landsbygden” föreslås bl a ett stråk mot Glumslövs backar (i Landskrona kommun), och ett annat mellan Vallåkra och Tågarps station (i Svalövs kommun). Vidare pekas Kullaleden (i Höganäs kommun) ut, liksom målpunkter i Bjuvs och Åstorps kommun. Exempel på interkommunala arbetssätt och prioriterade frågor ges inte i grönplanen, vilket är synd, inte minst med tanke på att Skåne Nordväst¹³, som Helsingborgs stad deltar i, under år 2011 höll rådslag om regionens grönstruktur, i syfte att bidra med ett väl förankrat planeringsunderlag för kommunernas översiktliga planering (Skåne Nordväst 2013a). År 2012 gav Region Skåne ut *Grönstruktur i Skåne – Strategier för en utvecklad grön struktur*, men även till detta verk saknas referenser.

Inomkommunalt samarbete. Tjallingü (2005a) menar att grönstrukturplanering har stor potential att användas till att ena krafter med planering för andra strukturer såsom vatten, trafik, grönstråk för rekreation och gröna spridningskorridorer. En sådan målsättning involverar olika sektorsområdens samlade kunskaper, och är inte möjlig att genomföra utan ett väl fungerande samarbete. I grönplanen för Helsingborg saknas konkreta förslag på sektorsövergripande samarbeten,

vilket speglar den rådande arbetsfördelningen inom kommunen: avdelningen för detaljplanering gör detaljplaner, stadsmiljöavdelningen svarar för gestaltning, drift och underhåll ansvarar för skötsel, och avdelningen för strategisk planering framarbetar övergripande planer. Denna uppdelning har förstått sina fördelar, men uppmuntrar inte till samarbete. Även om en avdelning kan vara bättre rustad än de andra att hantera en viss fråga, och även om interncirkulationen som följer möjliggör inhämtande av synpunkter från övriga avdelningar, så är det problematiskt att frågan anses tillhöra en specifik avdelning. Detta motverkar att ett gemensamt ansvar tas för frågan, och det gör att det är lätt att betrakta frågan som ett sektorsintresse istället för en fråga som berör många avdelningar och förvaltningar.

Om grönstruktur betraktas som något som är intimt förbundet med byggnader, hus och platser följer att inte bara landskapsarkitekter och biologer (vilka traditionellt ansvarar för de gröna frågorna) utan också arkitekter och trafikplanerare har arbetsuppgifter (hus respektive vägar) som hänger ihop med grönstrukturen. I den grupp som har arbetat med Helsingborgs grönplan har emellertid, den bredd som uppvisats till trots, inte någon enda trafikplanerare¹⁴ eller arkitekt ingått.

Mellan kommun och medborgare. Ett underifrånperspektiv på planering betonas allt oftare som en förutsättning för en hållbar utveckling (Lindholm 2004; Ullstad 2008). När grönplanen

i samrådsstadiet när allmänheten presenteras ett redan i stort sett färdigt förslag, och i regel krävs nog ganska mycket för att som allmänhet få gehör för åsikter om att förslaget ska omarbetas eller helt förkastas. Frågan är således hur stort inflytande över samhällsplaneringen som medborgarna egentligen har. Ett ökat medborgarinflytande, menar jag, kräver att stadens invånare bjuds in i processen i ett tidigare skede och tillåts vara medskapande i den. Att finna former för ett sådant samarbete är en viktig fråga för kommuners framtida plan- och programarbete.

Begränsad rådighet – kommunens inflytande otillräckligt?

Det faktum att grönstrukturen överskrider förvaltningsgränserna gör den komplex att hantera för kommuner. I detaljplaner skiljer man mellan allmän plats (gator, vägar, torg, parker), kvartersmark (bebyggelse, anläggningar), och vattenområden (hamn, friluftsbad) – men grönstrukturen förekommer inom alla dessa typer av mark, konstaterar Bucht och Persson (1994). För allmän plats är i regel kommunen huvudman, medan huvudmannskapet är blandat för kvartersmark och vattenområden. Olika aktörer, med intressen som många gånger förefaller disparata, delar på beslutanderätten över grönstrukturen:

- Kommunen råder över bl a parker, naturområden, skolgårdar, idrottsplatser, torg och övrig allmän platsmark
- Landstinget råder över sjukhusparker och annan grönska som tillhör vårdinrättningar
- Staten råder över statlig mark, varav en del skog och vissa naturreservat

13 Skåne Nordväst (SKNV) är ett samarbete mellan elva av Skånes kommuner i syfte att “driva gemensamma frågor som gynnar regionen” och samarbetsområden är bl a näringsliv, turism, infrastruktur, kollektivtrafik och samhällsplanering (Skåne Nordväst 2013b).

14 Trafikplanerare på avdelningen strategisk planering har visserligen hjälpt till med att ta fram underlag i frågor (t ex beträffande buller) där de haft sakkunskaper som efterfrågats, men de har alltså inte ingått i någon av arbetsgrupperna.

- Kyrkan råder över bl a kyrkogårdar och begravningsplatser
- Trafikverket råder bl a över marken närmast landsvägar
- Enskilda fastighetsägare råder över jordbruksmark, skog, villaträdgårdar och bostadsgårdar

(Bearbetning efter Bucht & Persson 1994, s 11)

Ett planeringsproblem som aktualiseras av detta är givetvis ansvarsfördelningen – vem tar ett samlat ansvar för grönstrukturen, om inte kommunen? Att Helsingborgs stad saknar rådighet över en stor del av grönstrukturen blir emellertid ett skäl till att en stor del av stadens grönstruktur knappt behandlas överhuvudtaget i grönplanen. Som en del av lösningen förespråkar grönplanen åtgärdsförslag som syftar till att ge kommunen inflytande över de delar av grönstrukturen som man saknar rådighet över genom att tillämpa kommunens planmonopol och annan lagstiftning: Viktiga grönområden i staden kan värnas genom detaljplaneläggning, medan värdefulla naturområden – främst i stadens omland – med markägares tillåtelse kan skyddas som naturreservat.

Jag menar att vikten av dialog och samarbete på flera nivåer här är uppenbar: När kommunen inte längre äger marken i staden, och samtidigt förväntas tillgodose allmänhetens intressen, förskjuts rollen från beslutsfattare till medlare; utan rådighet måste kommunen förhandla och träffa överenskommelser med privata markägare, byggherrar, myndigheter, andra kommuner etc.

Ett par exempel på relationer som kan innebära intressekonflikter i kommunal planering:

- kommun – medborgare
- kommun – privata markägare
- interkommunala relationer
- kommun – andra myndigheter, (t ex Länsstyrelsen)
- inomkommunala relationer: dels mellan förvaltningar eller olika avdelningar, dels hierarkiska (t ex planerare–politiker)

Grönstruktur i försvarsposition – men det finns hopp

En slutsats av ovan redovisade perspektiv – *ekonomi som drivkraft, brist på kunskap, avsaknad av samarbete, begränsad rådighet* – är att de gröna intressena i Helsingborg befinner sig i ett svårt förhandlingsläge och att de är frikopplade från andra planeringsintressen. De fyra perspektiven framhåller sammantaget att grönstrukturen inte anses tillräckligt ekonomiskt värdefull för att värnas i önskad utsträckning, att kunskapen om grönstrukturens betydelse inte är tillräckligt utbredd, att grönstrukturen behandlas som ett sektorsintresse istället för en fråga som angår planeringen av *bela* staden, och att aktörerna som råder över grönstrukturen är många och oorganiserade. Detta medverkar till vad som tidigare har konstaterats: Att grönplanen för Helsingborg ser sig tvungen att lägga stor kraft på att övertyga läsaren om grönstrukturens värden, istället för att fokusera på utvecklandet av strategier och lösningar genom att t ex ta klivet ner i en stadsdelsskala. Med tanke på rådande förutsättningar finns det fog för Helsingborgs val att fokusera på att

framhäva grönstrukturens betydelse: Synliggörandet av grönstrukturens funktioner och värden är en förutsättning för en integrerad stadsplanering. En försvarsinriktad argumentation riskerar dock att vidmakthålla bilden av grönstrukturen som någonting annat än stad, “det obebyggda” och exploaterbara.

I fallet Helsingborg förstärks ett försvarsinriktat förhållningssätt av att samtliga grönområden föreslås bevaras men samtidigt utan att enskilda ytor har värderats. Detta kan ses som en viktig bidragande förklaring till att Helsingborgs grönplan ger uttryck för ett separerande synsätt på stadens grönstruktur och att det gröna som stadsbyggnadselement inte framhålls.

Lösningen för att kunna undvika ett försvarsinriktat förhållningssätt ligger i att lösa de planeringsproblem som, menar jag, aktualiserats genom de perspektiv jag redovisat ovan. Dessa har inga enkla lösningar, men en stor fördel är att de tycks hänga ihop:

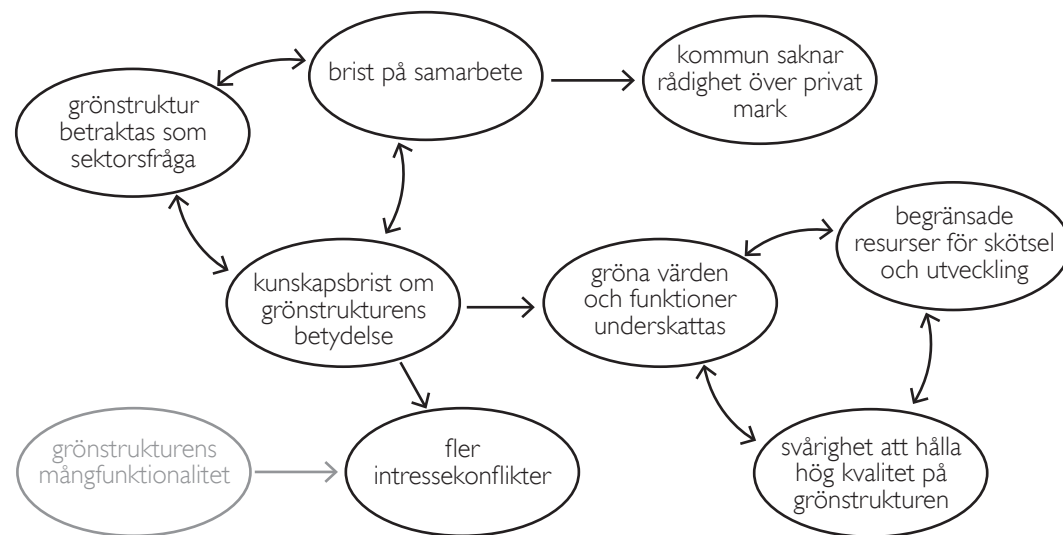
- Att kommunen saknar inflytande över en stor del av grönstrukturen och att dessa områden lämnas utanför planeringen kan bl a tillskrivas brist på samarbete med de aktörer som har rådighet över ifrågavarande områden
- Brist på samarbete kan bero på att grönstrukturen i praktiken betraktas som ett sektorsintresse vilket kan vara en fråga om kunskapsbrist, och vice-versa
- Begränsade resurser för skötsel och svårigheter att hålla en hög kvalitet kan bero på att grönstrukturens ekonomiska värden samt andra värden och funktioner underskattas, och vice-versa
- Att grönstrukturens ekonomiska värden samt

andra värden och funktioner underskattas kan även bero på kunskapsbrist

- Kunskapsbrist kan dessutom leda till såväl externa som interna intressekonflikter (t ex rörande dagvatten eller trygghet, som ställer särskilda krav på skötsel och gestaltning) vilket förstås även är en konsekvens av grönstrukturens mångfunktionalitet

Många av de anförda problemen hänger alltså till synes ihop, vilket illustreras i [figur 2.10](#). Man kan således tänka sig att dessa kan påverka varandra både i positiv och negativ riktning. Lösningen, som jag ser det, handlar således om att sätta igång en positiv spiral, som kanske bäst initieras genom ett utökat och sektorsöverskridande samarbete, vilket illustreras i [figur 2.11](#) på motstående sida. Ett sådant samarbete, menar jag, kan leda till både ökad kunskap och större samsyn, samt ökade möjligheter för kommunen att påverka användningen av privat mark. Förhoppningsvis kan korsbefruktningen av olika sektorsområdens kunskaper leda till både nya och mer effektiva lösningar som kan innebära att grönstrukturens kvalitet höjs. Ett sektorsöverskridande samarbete inger även goda förhoppningar om att grönstrukturens status kommer att öka, och att synen på grönstruktur förskjuts mot ett mer integrerat synsätt som lyfter fram grönstrukturen som stadsbyggnadselement. Om så sker är det även sannolikt att ekonomiska resurser från andra sektorsområden och konton än de traditionellt gröna kan komma att tillfalla en stadsutveckling som tillgodoser gröna intressen.

Figur 2.10. Skissering av samband mellan generella problem som relaterar till kommunal grönplanering. Grönstrukturens mångfunktionalitet är skuggad eftersom den i sig inte utgör ett planeringsproblem men är en viktig orsak till att intressekonflikter uppstår.

Behövs grönplaner?

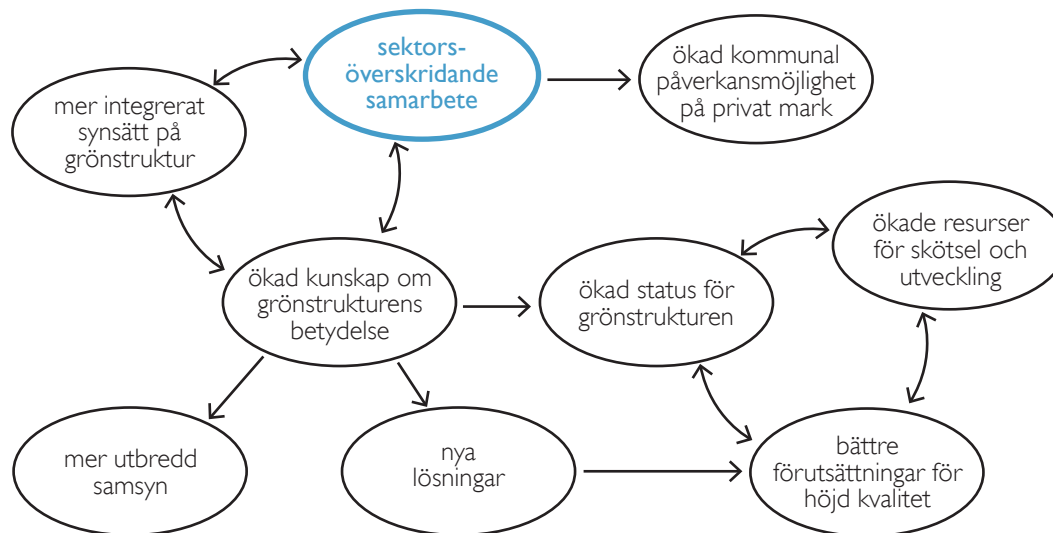
Under interncirkulationen fick Helsingborgs grönplan viss kritik för att den inte pekar ut vilka grönområden som är lämpliga att bebygga och inte, vilket uppgavs vara angeläget i kommunens detaljplanearbete (Helsingborgs stad 2012b). I vilken mån detta är en grönstrukturplans uppgift kan diskuteras. Ska grönplanen ses som ett färgat inlägg som lyfter fram gröna intressen och som först i ett senare skede vägs mot andra intressen (t ex bebyggelse- och trafikinfrastrukturutveckling) och jämkas samman i stadens översiktsplan? Eller ska grönplanen vara resultatet av en redan från början integrativ process som balanserar gröna och andra intressen och pekar på en helhetslösning för staden? Vad skiljer i så fall

grönplanen från en översiktsplan? Behövs ens en grönplan?

Tjallingii (2005b) konstaterar att COST C11-gruppen inte nådde enighet i alla frågor. En av dessa handlade om behovet av obligatoriska grönstrukturplaner. Somliga deltagare menade att obligatoriska planer är viktiga därför att de tvingar tjänstemän och politiker att tillskriva grönområden en roll i stadsplaneringen. Andra ställde sig frågande till denna hållning eftersom de ansåg att defensiva grönsektorplaner fördjupar gapet mellan sektorerna. Deltagarna kunde emellertid enas om att det finns ett behov av att integrera grönstruktur i generella planer för stadsförnyelse och utveckling.

Om vi utgår från vad vissa av deltagarna i COST

Figur 2.11. Tänkbar utveckling av ett sektorsöverskridande samarbete kring planering för grönstruktur.

C11 hävdade, att grönsektorplaner är defensiva och medverkar till att öka avståndet mellan olika sektorsområden, så är en berättigad fråga om det inte är lika förkastligt att göra andra sektorsunderlag, t ex för trafikplanering?

Att skrota sektorsplanerna helt och hållet och istället lägga koncentrationen på geografiskt avgränsade planer i en mer lokal skala, t ex fördjupning av stadsdelar, är intressant åtminstone som tanke: I en sådan skala blir det betydligt lättare att peka ut enskilda ytor, på samma gång som ett helhetsgrepp kan tas om stadens olika element – byggnader, vägar och platser, inklusive grönstruktur. Samtidigt ställer detta krav på att översiktsplanen kan axla hela ansvaret för de frågor av översiktlig karaktär som berör stadens utveckling,

och som likaledes bidrar till att skapa en sammanhållen stad. Personligen tror jag att för att kunna göra alla sådana bedömningar i en översiktsplan behöver man ett väl genomarbetat underlag som belyser staden från olika perspektiv, såväl smala som breda, och i olika skalor. En sådan översiktsplan blir troligen både mycket omfattande och tidskrävande att ta fram om man inte har befintliga planer att stödja sig på.

Det finns förstås en uppenbar poäng med att, genom t ex en grönplan eller en trafikplan, skilja ut tematiska delar från helheten: Avgränsningen gör materialet lättare att hantera, och frågor som annars kanske hade förbisetts får större chans att komma upp på bordet. I fråga om grönstruktur hävdar Hanocq (2005) att grönområden är särdeles sårbara i konkurrensen mellan

olika urbana intressen, och vanligen så undervärderade att varje utvecklingsprojekt kräver särskilt övertygande argument för att skapa eller endast bibehålla sådana områden. Genom fallstudier påvisar Hanocq att en strukturerad, offentlig grön yta inte uppstår av en slump – den måste planeras för att bli till. Faran med att separera olika planeringsintressen är, som jag ser det, att man riskerar att glömma bort att de olika delarna i praktiken inte är isolerade från varandra utan tillsammans ska utgöra en sammanhängande helhet, vilket är en utgångspunkt som genererar helt andra infallsvinklar.

I vilket skede av planeringsprocessen är det då lämpligt att olika intressen vägs mot varandra och resulterar i ett gemensamt ställningstagande? Det är en svår fråga som jag inte kommer att kunna besvara här och nu. Om vi hursomhelst ser till de rådande utgångspunkterna för planering i Helsingborg så finns det på trafiksektorsidan bl a en aktuell trafikvision, en trafikplan och en cykelplan; när det kommer till bebyggelsestruktur finns bl a ett flertal program som beskriver olika stadsutvecklingsprojekt och en rad bevarandeprogram (Helsingborgs stad 2013c). Dessa handlingar är nu alltså på väg att kompletteras med en grönplan; i framtagnad av nästa översiktsplan kan bl a dessa planer komma att utgöra underlag för vad som blir stadens nya övergripande mål och strategier. Om vi rent hypotetiskt tänker oss att Helsingborgs stad hade valt att inte ta fram en ny grönplan skulle detta med stor sannolikhet leda till att de gröna värdena försvagas i förhållande till intressen som rör bebyggelse- och trafikinfrastruktur, och kanske även delvis negligeras. Man kan förstås spekulera i om valet att inte ta fram en grönplan skulle kunna

leda till att gröna frågor istället gavs desto mer plats i översiktsplanen¹⁵, och att grönstrukturen på så vis kanske t o m skulle tillskrivas större betydelse; hursomhelst skulle det innebära att gröna frågor som inte kan fångas upp i en översiktlig skala (t ex enskilda ytor) måste hitta ett annat sammanhang att uttrycka sig i, och om detta misslyckas finns det skäl att tro att synsättet på grönstrukturen som separerad blir helt dominerande.

Behöver vi kanske grönplaner ändå? Å ena sidan har vi tidigare i uppsatsen kunnat notera att såväl de moderna grönplanerna som grönstrukturbegreppet kom till bl a som en reaktion på exploateringshoten mot stadsgrönskan – statistiken visar emellertid, som vi också har kunnat se, att grönstrukturen stadigt minskat under senare decennier. Det ser med andra ord ut att ligga en hel del i Lindholms (2004) påstående att grönplaners inverkan på stadsutvecklingen är ganska begränsad. Å andra sidan löses problemet inte heller genom att bara sluta göra grönplaner. Det är tydligt att någonting annat måste till: ett nytt förhållningssätt till grönstruktur.

Om vi beslutar oss för att tills vidare behålla grönplanen: Är det omöjligt att göra en grönplan utan att samtidigt skapa ett sektorsdokument? Är en grönplan dömd att separera grönstrukturen från staden i övrigt, och bäddar den för intressekonflikter?

Till viss del är svaret nog tyvärr ja: Enbart genom att kalla dokumentet för "grönplan" har vissa aspekter av staden betonats och andra negligerats. Vad gäller intressekonflikter så uppstår de för att det finns

meningsskiljaktigheter, vilket det förstås alltid kommer att göra och alltså gör även i frånvaron av en grönplan. Motstridiga intressen behöver dock inte uppfattas som någonting enbart negativt: Det är när olika idéer ställs mot varandra och omprövas som nya lösningar kan uppstå. Vad vi däremot *kan* göra för att undvika att skapa ett sektorsdokument är att förändra vårt sätt att förhålla oss till grönstruktur. Jag menar att en grönplan, trots att den framhäver vissa frågor framför andra, till sitt innehåll kan verka för ett integrativt förhållningssätt till det gröna: exempelvis genom att fokusera på gröna aspekter med utgångspunkten att grönstrukturen är en intimt förbunden del av staden i övrigt, genom att söka konstruktiva lösningar i flera skalor, och inte minst genom att stödja sig på en bred och sektorsöverskridande dialog.

Kanske är just det sektorsöverskridande samarbetet nyckeln till en ny syn på grönstrukturen. Hur ett sådant samarbete kommer att forma framtidens grönplaner, eller om de ens kommer att behövas, återstår att se.

15 I somliga kommuner i Sverige finns ingen separat grönplan, utan istället uppges frågor som behandlar grönstruktur vara integrerade i översiktsplanen (Boverket 2012a).

KAPITEL 3

Strategier för en tät och grön stad – essä om stadsförtätning från ett grönstrukturperspektiv

Kapitel tre utgår från planeringsproblemet "förtätning" som lyfts fram i kapitel 2, och fördjupar sig i frågan hur man kan förhålla sig till förtätning utifrån ett grönstrukturperspektiv. Inledningsvis beskrivs för- och nackdelar med förtätning. Ett dilemma är att tätare stad medger att natur och åkermark utanför staden kan sparas, samtidigt som grönområden inom staden bebyggs. Som ett resultat av sprawl är staden av idag både större och glesare, vilket kan medföra längre avstånd till grönområden både i och utanför staden. Strategier för en tät och samtidigt grön stad diskuteras utifrån först en kvalitativ och därefter en kvantitativ aspekt: Kan man kompensera för bebyggda grönytor genom att höja grönstrukturens kvalitet? Hur tillgodoses behovet av tillräckligt stora och tillräckligt nåbara grönytor? Är det möjligt att bygga staden inåt utan att ta grönytor i anspråk? Och kan förtätning handla om andra faktorer än e-tal och invånartäthet?

VARFÖR FÖRTÄTA – OCH VAD FÅR DET FÖR KONSEKVENSER FÖR GRÖNSTRUKTUREN?

Tätare stad... och grön?

Arkitekter och planerare idag står inför en motsägelsefull utmaning, menar Alexander Stähle¹ (2008) – nämligen att öka stadens täthet på samma gång som de, för att kunna skapa attraktiva stadsmiljöer, också måste öka rymligheten.

Boverket (2007) vittnar om en trend i Sveriges kommuner att hålla samman stadens bebyggelse för att minska behovet av transporter, effektivisera befintlig infrastruktur och få en flerfunktionell, blandad stad. Att staden av idag behöver bli tätare är nog de flesta planerare överens om, och förtätning ses sedan många år som en viktig stadsutvecklingsstrategi i Sverige. Hammarby Sjöstad i Stockholm och Västra hamnen i Malmö är exempel på stora förtätningsprojekt under 2000-talet, och i skrivande stund pågår förtätningsprojekt t ex i Södra hamnen (H+) i Helsingborg, i Norra Sorgenfri i Malmö, på Lindholmen i Göteborg, samt på Kungsholmen i Stockholm.

Stockholms nuvarande översiktsplan har öppnat upp för att även bygga på grönytor, något som den förra översiktsplanen explicit ville undvika. Detta innebär en risk eftersom det kan medföra ny bebyggelse som förstör gröna värden, menar Stähle (2009), men det öppnar även möjligheter att med utgångspunkt i grönområden som Årstafältet och Järfvafältet skapa ny stad. Frågan är inte längre *om* utan *hur* grönytorna ska bebyggas, konstaterar Stähle.

Såväl forskare som myndigheter tycks allt oftare inte bara tala om behovet av en tät stad, utan också

om behovet av en grön stad. Tätt *och* grönt anses tillsammans utgöra de bästa förutsättningarna för en hållbar stad. Behovet av en sådan stad poängteras inte bara av Stähle (2008) och Helsingborgs stad (2012a) utan är lika mycket en viktig målsättning för t ex Malmö stad, som i utställningsförslaget för stadens nya översiktsplan förordar att Malmö ska växa inåt och byggas som en tät, grön och funktionsblandad stad (Malmö stad 2013a); likaledes framhåller Göteborgs stadsarkitekt Björn Siesjö att "Göteborg ska bli en tät, hållbar och grön stad" (Bennewitz 2012); och i Stockholm menar Regionplanekontorets direktör Sven-Inge Nylund (2010) i ett temanummer av *Stockholmsregionen* att "grönt och tätt är rätt".

En relevant fråga att ställa är om dessa mål om en tät och grön stad är förenliga? Genom fallstudien av Helsingborgs grönplan har vi sett att förtätning både kan utgöra en intressekonflikt till grönstrukturplanering och betraktas som ett direkt hot mot stadens grönytor. Några handfasta svar på hur Helsingborg ska lyckas i ambitionen att bli både tätt och grönt har vi inte heller fått se. I första kapitlet av den här uppsatsen konstaterades att grönstrukturen ofta betraktas som passiv, obebyggd och avskild från staden. Det finns med andra ord starka skäl att tro att maktbalansen mellan "tätt" och "grönt" är ojämlik, vilket när intressekonflikter uppstår kan innebära problem för det gröna att hävda sig. I inledningen av den här uppsatsen illustrerades genom exemplet Oslo att utpekandet av förtätning som ett reellt hot mot stadens grönstruktur inte bara bygger på antaganden. Inom norsk planeringspraxis har den täta eller kompakta staden fått en hegemonisk status som modell för hållbar stadsutveckling, menar Næss, Næss

och Strand² (2009).

Poänger med förtätning

Förtätning kan definieras som byggverksamhet innanför dagens utbyggda områden som leder till *effektivare* arealanvändning. Det kan t ex röra sig om stadsförnyelse, överbyggnader, bruksändringar eller tillbyggnader (Schmidt 2007). Täthet kan mätas endera med utgångspunkt från bebyggelsen och mäts då ofta i e-tal (exploateringsstal) eller utifrån befolkningen, t ex invånare per hektar (Region Skåne 2009).

Stähle (2008) menar att det finns såväl ekonomiska, sociala som miljömässiga skäl att sträva efter tätare städer: när städerna växer ökar markens värde i stadskärnan, nya urbana livsstilar attraherar allt fler människor, förtätning minskar behoven av transporter, och inte minst sparar det värdefull åkermark, skog och annan natur utanför staden.

Anders Larsson och Lisa Germundsson³ (2012) konstaterar i intervjuer av stadsplanerare i slättstäderna Malmö, Lund och Helsingborg att dessa ser flera motiv till att förtäta och på så vis spara omkringliggande åkermark: det gör att kommunen behåller markresurser och får större inflytande över framtida markanvändning; det förväntas leda till mer levande städer med kortare avstånd till service och

¹ Stähle är landskapsarkitekt, doktor i stadsbyggnad vid KTH och vd för konsultföretaget Spacescape.

² Strand och Petter Næss är forskare vid Transportøkonomisk institutt, i Oslo. Teresa Næss har tidigare forskat vid Aalborg universitet.

³ Larsson är prefekt på institutionen för landskapsarkitektur vid SLU Alnarp. Germundsson har (t o m 1 mars 2013) varit verksamhetsutvecklare på LRF Skåne.

till mötesplatser; och det är mer miljövänligt eftersom kollektivtrafik främjas framför bilåkande.

Fördelarna med en tätare stad uppmärksammas även av bl a Riksdagen (2011a) som i *Hållbara städer* noterar att hög befolkningstäthet "innebär kortare resor mellan bostaden och arbetet, högre andel kollektiva färdmedel, och mindre bostäder med lägre energibehov" (s 6).

"Den hållbara staden" har en mycket viktig roll i dagens stadsplanering. Johan Rådberg⁴ (2003) konstaterar att hållbar stad ofta kopplas ihop med bilden av "den täta staden". Tanken är att en kompakt stad innebär mindre avstånd till bostäder och arbetsplatser och därmed kortare transporter – vilket samtliga ovan refererade uppger – samt lägre utsläpp och lägre energiförbrukning. Stadsförtätning ställs således mot *sprawl*, stadsutbredning, vilket är en utveckling som få önskar. Fler människor på en mindre yta anses även ge ett intensivare stadsliv och därmed en *attraktivare* stad. Innerstaden, med sin höga täthet och sina blandade funktioner, har blivit förebild för det nya stadsbyggandet, menar Rådberg.

Den långsiktigt hållbara staden beskrivs alltsomoftast även som *funktionsblandad*, vilket hänger ihop med idéerna om en tätare stad: när olika funktioner ligger nära varandra uppstår synergieffekter lättare, något som innebär att en tät och blandad stad gynnar småföretagandet, hävdar Peter Elmlund⁵ (Boverket 2009). Region Skåne (2009) menar i sin tur att om staden byggs inåt med en variation av bostäder,

arbetsplatser, kultur och service kommer detta att, som en följd av större närhet och möjligheter att utveckla redan befintlig infrastruktur, verka för miljömässigt hållbara transporter.

Förutom de fördelar med förtätning som har lyfts fram ovan uppges ofta behovet av att bygga ut staden som en viktig förutsättning för att den ska kunna fortsätta växa. Sveriges befolkning har sedan år 1997 vuxit stadigt: Under åren 2005 till 2009 ökade befolkningen med nära 300 000 invånare, och ökningen år 2009 som uppgick till 84 335 invånare är den högsta uppmätta sedan 1946 (SCB 2010c, s 196, s 200). Orsaker som förklarar denna trend är att svenskarna blir allt äldre samtidigt som spädbarnsdödligheten är mycket låg, och att utvandringen minskar medan invandringen stadigt ökar; enligt 2010 års prognos kommer Sveriges folkmängd att öka med drygt 1,5 miljoner människor från 2009 till 2060 (SCB 2011, s 74-77, s 81).

Att allt fler människor bosätter sig i staden konstaterades redan i inledningen av den här uppsatsen. Men om vi vill undvika att staden fortsätter breda ut sig – har vi då plats för dessa människor? Hur mycket kan vi förtäta? Denna fråga har givetvis många svar. SCB (2011, s 634) visar att år 2008 hade Sverige i genomsnitt 20 inv/km², vilket kan jämföras med Norge som har 15 inv/km² eller Danmark som har 127 inv/km². Bortsett från mycket små länder (såsom Vatikanstaten, Monaco och San Marino) har Nederländerna med sina 440 inv/km² högst folktäthet i Europa; därefter följer Belgien (349 inv/km²), Storbritannien (253 inv/km²) och Tyskland (230 inv/km²). Sverige är således med europeiska mått glesbefolkat, men till ytan är Sverige däremot Europas

femte största land (SCB 2011, s 634). Med detta kan vi konstatera att det borde finnas goda möjligheter att bo fler i landet, samtidigt som Sverige för en lång tid framöver kommer fortsätta att vara relativt glesbefolkat.

Hur mycket plats finns då i städerna? Det är först under de två sista decennierna som städerna börjat förtäta på allvar. Tjallingii (2005a) vittnar om en stark debatt om täta städer under tidigt 1990-tal – under en lång tid dessförinnan hade städerna fått breda ut sig relativt ohämmat. Som exempel kan vi ta Göteborg, vars areal ökade med över 600 % mellan 1945 och 1990, medan befolkningsmängden under samma period endast ökade med 50 % (Boverket 2004a)⁶.

Att förtätning motverkar *sprawl* är troligen den ledande idén för en tätare stad. *Sprawl* medför att den urban tillväxten sprids till städernas utkanter, vilket förvandlar grön landsbygd till gles sammanhållen förort, menar Tjallingii (2005a). De utflyttade invånarna fortsätter att jobba i staden och vara beroende av dess service, med trafikstockning och föroreningar som följd. Detta kräver nya infrastruktursatsningar som fragmenterar landskapet och bildar barriärer för människor och djur. *Sprawl* vänder landskap upp och ned, hävdar Tjallingii – de går från att vara urbana öar i ett hav av grönt till urbana landskap med gröna fragment. Trots att ökande välstånd är en av de pådrivande krafterna till förändringen är många människor både i staden och på landsbygden bekymrade över förlusten av gröna landskap. Denna utveckling är typisk i många delar av Europa, menar

4 Rådberg var fram till år 2010 professor inom arkitektur och stadsbyggnad vid Lunds Tekniska Högskola

5 Elmlund är verksam i Urban City Research och Ax:son Johnson-stiftelsen.

6 Detta kan jämföras med SCB (2008, s 53) som uppger att den sammanlagda tätortsarealen i Sverige sedan år 1960 har ökat med 54 % medan tätortsbefolkningen ökat med 40 %.

Tjallingii. För att återvända till exemplet Oslo, så har man i detta sammanhang lyckats mycket väl med sina stadsutvecklingsstrategier under 1990- och 2000-talet. Enligt norsk planeringslagstiftning är det förbjudet att anlägga byggnader och teknisk infrastruktur i områden som pekats ut för “non-development” i kommunens översiktsplan över markanvändning, och i Oslo-regionen har kommunerna aktivt använt planeringslagstiftningen till att undvika sprawl, konstaterar Næss, Næss och Strand (2009).

Problem med förtätning

Som vi har kunnat se ovan finns det starka skäl att bygga tätt, men detta till trots är förtätning ett komplext ämne som på många punkter även kan kritiseras. Det som från ett perspektiv kan uppfattas som positivt kan från ett annat ofta betraktas som negativt. Något som redan har berörts är risken att förtätning å ena sidan sparar grönområden på landsbygden, å andra sidan konsumerar urbana parker och rekreationsområden som är viktiga för människor i vardagen. En ökad urbanisering innebär också fler människor som ska samsas om stadens grönytor – och därmed ett högre besöksstryck även om den totala arealen grönyta skulle bibehållas. En undersökning av SCB (2010a) visar att andelen grönyta per person under perioden 2000–2005 har minskat i samtliga av Sveriges till befolkningen tio största städer⁷. Samma undersökning visar även att andelen grönyta i förhållande till landareal i samtliga

dess städer har minskat. Störst har minskningen varit i Malmö följt av Stockholm, vilka är de städer i Sverige som även har högst invånartäthet.

Som noterat finns det en utbredd uppfattning att förtätning leder till kortare transporter och skapar underlag för utbyggd kollektivtrafik. Tjallingii (2005a) poängterar emellertid att täta stadsdelar inte har minskat användandet av bilen. Likaledes framhåller Lindholm (2005) att studier visar att stadsförtätning genom bebyggande av gröna mellanrum endast har marginella, eller inga, effekter på reseavstånden och biltransporterna. Det faktum att forskning visar på marginella effekter tyder på att bilkörning kan förstås mindre som ett sätt att ta sig från punkt a till b och mer som ett sätt att öka sin livskvalitet. Om så är fallet skulle transportmedel kanske diskuteras mer från ett livskvalitetsperspektiv, föreslår Lindholm, och då är det mycket som pekar på att den kompakta staden är en förenklad lösning och att det istället är en stad med en sammanhängande grönstruktur bestående av mångfunktionella gröna områden och element som borde eftersträvas.

Fler människor betyder i regel fler bilar: Sedan 1990-talet har Oslo-regionen fått erfara såväl befolkningsökning som stark ekonomisk tillväxt. I jämförelse med sprawl och en bilbaserad utveckling har tillväxten inneburit liten påverkan på naturmarken, men likväl fortsätter Oslo att röra sig bort från viktiga mål om hållbar rörlighet, noterar Næss, Næss och Strand (2009). Karin Bradley⁸ (Boverket 2009) konstaterar att en tät stad kräver resursstarka invånare som har råd att ta sig till grönska och natur utanför

staden, varpå även en del av miljövinster med minskade transporter inom staden riskerar att ätas upp.

Som också har nämnts kan förtätning leda till energibesparingar, men Cato Institute i Washington (Boverket 2009) påpekar att det även kan leda till att markpriserna i staden drivs upp och att vissa grupper i samhället då får svårt att ha råd att bo kvar.

Inte heller det faktum att staden av idag är avsevärt glesare än den var för femtio år sedan är ett argument för att förtäta som får stå oemotsagt: Den täta staden uppges stärka stadskänslan och minska belastningen på miljön, men historiskt sett har den visat att den är en dålig livsmiljö, menar Lindholm (2004).

Den betydligt tätare stad som det ofta refereras till tillhörde industrisamhället, och vi bör hålla i minnet att staden på denna tid betraktades som direkt ohälsosam till följd av utsläpp, industribuller, trångboddhet, brist på natur och sanitära olägenheter, där fler grönområden sågs som en viktig lösning på de sanitära krav som ställdes. I dag uppges staden istället vara för gles, och tung industri utgör ett mindre problem, men det finns andra skäl att betrakta den postindustriella staden som ohälsosam, t ex förekomsten av trafikbuller, luftföroreningar, starka barriärer, stress och brist på närhet till rekreativa och kvalitativa grönytor.

En norsk studie ledd av Lene Schmidt⁹ (2007) visar att förtätning riskerar att leda till stora trafikbelastningar i närområdet, försämrade boendekvaliteter (sol, utsikt, insyn och störande ljud), och att kulturhistoriska värden och landskapskaraktärer kan gå förlorade. Studien gör även gällande att förtätning påverkar

⁷ Dessa städer är i fallande ordning: Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala, Västerås, Örebro, Linköping, Helsingborg, Jönköping och Norrköping.

⁸ Bradley är civilingenjör samt doktor vid institutet för samhällsplanering och miljö, KTH.

⁹ Schmidt är civilarkitekt och forskare vid Norsk institutt for by- og regionforskning.

storlek och kvalitet på utearealer.

Rådberg (2003) efterfrågar belegg för att den kompakta staden genererar en mer miljömässigt hållbar stad. Om man beaktar behovet av kretsloppsanpassning är den hållbara staden inte kompakt utan istället uppluckrad och grön. Beaktar man de klimatförändringar med bl a ökad nederbörd och stigande vattennivåer som väntas (se t ex IPCC 2007) är det också ett faktum att en blågrön struktur bättre kan hantera översvämningar än en tät bebyggd stad med stor andel hårdgjord yta, vilket tvärtom ökar riskerna för översvämningar.

Landskapsarkitekt Karen Attwell (2000) har genomfört analyser av markanvändningen i fyra medelstora danska städer – Ballerup, Ikast, Koge och Ringkøbing – i syfte att utreda i vilken utsträckning det är möjligt att öka andelen träd och buskar. Målsättningen har varit att kunna öka rekreativa och estetiska värden samt gynna biologisk mångfald och klimatrelaterade ekosystemtjänster. Attwell finner att en hög fragmentering av grönytor generellt medverkar till en hög andel renodlade gräsmattor, med andra ord mycket låga kvalitativa värden – vilket, menar jag, också kan ses som en önskad effekt av förtätning.

En stad som växer sig tätare på bekostnad av grönstrukturen innebär även risker att förlora viktiga platser för t ex möten, upplevelser, återhämtning och fysisk aktivitet. När allmäntillgängliga grönområden bebyggs medför detta också att det offentliga rummet krymper och att staden blir mer privatiserad.

Är mindre grönska i staden trots allt ett pris som vi måste betala för att undvika sprawl? Inte nödvändigtvis. Faktum är att stadens grönstruktur kan betraktas som ett sätt att stoppa sprawl: Grönbälten

har historiskt sett anlagts för att markera en yttre gräns för hur mycket en stad får växa – kan denna strategi utövas i mindre skala? Kan gröna kilar eller ett grönt nätverk i staden begränsa utbyggnaden och samtidigt garantera en viss mängd grönska?

Det finns även andra skäl att tro att stadens grönstruktur kan motverka sprawl, kanske t o m bättre än den täta staden: Rådberg (2003) betonar att idén om kompakta städer för att förhindra sprawl är långtifrån ny, och att dessa försök aldrig har lyckats bromsa expansionen av förorterna. Efterfrågan på bostäder i stadsranden har alltid varit stor, inte minst på grund av att dessa erbjuder ett billigare boende än i innerstaden, noterar Rådberg. Hur stor är egentligen efterfrågan på bostad i högexploaterade områden? undrar han. Boverket (2007) konstaterar att det i städernas utkanter finns en kontinuerlig efterfrågan på bostäder i attraktiva natur- och vattennära lägen. Intervjuer med 3 500 storstadsbor i sju länder (Tottmar 2012) visar att svenskar är mycket positiva till stadsliv, men samtidigt vill ha en grön stad: bl a framgår att sex av tio kan tänka sig att betala mer för en bostad om den ligger vid ett grönområde; 64 % väljer ett grönområde som favoritplats för avkoppling; och hälften av alla tillfrågade vill ha mer grönytor i staden.

Eftersom det är attraktivt att bo vid park följer att det även är populärt att bygga i det gröna. Jean-Marie Halleux¹⁰ (2005) visar genom att referera till en rad studier i Holland, Finland, Storbritannien och USA (t ex Anderson & Cordell 1985, 1988; Orford 1999; Tyrväinen & Miettinen 2000, samtliga se Halleux 2005) hur grön estetik tycks ha en positiv effekt på huspriser.

10 Halleux är professor i ekonomisk geografi vid l'Université de Liège, i Belgien.

För byggherrarna innebär detta att bostadsrätten kan säljas till ett högre pris, och för kommunen att den kan ta mer betalt för marken.

Vad händer då om stadsförtätningen leder till exploatering av de gröna kvaliteter som är en viktig orsak till att människor vill bo i städer? Kan täta städer bara motverka sprawl om de samtidigt är tillräckligt gröna? Halleux (2005) menar att grönstrukturens positiva effekter på bostadspriser bekräftar att det finns ett samband mellan utflyttning till förorten och sökandet efter naturvärden, vilket därmed kan leda till sprawl om gröna kvaliteter inte återfinns i staden. Ståhle (2008) är inne på samma linje: Försummas de gröna stadsrummen kommer boende att flytta från stadskärnan till förorten, och det är detta som har lett till 1900-talets sprawl, uppger han.

Ståhle (2008) menar vidare att parker i kombination med täthet verkar vara "en nyckel till den i planeringssammanhang så eftertraktade blandstaden" – parker *möjliggör* blandstaden eftersom de skapar kvaliteter som får människor att bo kvar intill kommersiella verksamheter.

Slutledning

För att knyta ihop resonemangen kan det konstateras att mycket talar för att en hållbar och attraktiv stad inte bara är tät utan också grön, samt att sprawl bäst undviks genom en god balans mellan täthet och grönska.

Detta är också vad Tjallingii (2005a) förordar när han föreslår ett kompakt byggnadssätt med gröna kvaliteter inuti städerna och en grönstrukturpolicy

på regional nivå, vilket han anser vara en lovande kombination som skapar attraktiva kontraster.

Lindholm (2004) verkar vara inne på liknande tankar. Hon betonar att det är viktigt att komma bort från framställandet av den täta staden och den gröna staden som varandras motpoler; detta synsätt skapar låsningar i planeringen och motverkar nya stadsbyggnadslösningar.

En tät *och* grön stad – frågan är emellertid *om* och *hur* den möjliggörs. Att ambitioner finns har vi sett, men vad som förefaller saknas är tydliga direktiv om hur denna utveckling ska gå till. Ska vi bygga vertikalt eller horisontellt? På parkeringar, på impedimentmark, i verksamhetsområden, eller i särskilt utvalda grönområden? Det är detta som återstoden av det här kapitlet ska handla om: Jag kommer att redogöra för olika principer att utveckla staden inåt, och föra en diskussion kring fördelar och nackdelar hos dessa. Jag kommer varken att servera enkla lösningar eller föreslå banbrytande sådana; min ambition är snarare att visa på ämnets komplexitet och den mångfald av strategier som kommer att behövas, samt lyfta fram perspektiv på förtätning som det kanske ofta inte talas så mycket om.

De typer av strategier som här följer kan grovt delas upp i strategier som syftar till att höja grönstrukturens kvalitet, respektive strategier för att värna grönstrukturen utifrån en kvantitativ aspekt. Dessa behandlas i varsitt avsnitt.

Vissa av de exempel som ges är generella, andra är hämtade från Helsingborg och Malmö, som är två skånska städer med likartade förutsättningar: de har båda en positiv befolkningstillväxt och ett högt exploateringsstryck; de gränsar båda till havet men är i

övrigt omgivna av jordbruksmark med förhållandevis få möjligheter till rekreation och friluftsliv; dessutom är båda städer som jag är väl förtrogen med. Ståhle har bedrivit betydande forskning kring förtätning med Stockholm som studieobjekt, varför jag också finner det relevant att referera till exempel därifrån. Slutligen har jag även hämtat ett par exempel från europeiska städer som visar prov på betydligt högre täthet än svenska.

STRATEGIER FÖR EN GRÖN OCH TÄT STAD – KVALITATIV UTGÅNGSPUNKT

Att bebygga grönytor

Ett sätt att förtäta staden och skapa bostäder i attraktiva lägen handlar om att bebygga grönytor. En sådan strategi kan motiveras av att andelen grönytor är för många, att de saknar kvaliteter, och att resurser för att sköta dem saknas. En inte ovanlig åsikt är att det bästa sättet att hantera detta problem är att offra vissa grönytor och därefter lägga de samlade resurserna för drift och underhåll på att höja, alternativt upprätthålla, kvaliteten hos kvarvarande grönytor. En sådan hållning kan hämta stöd i t ex forskning av More (1988, se Halleux 2005) som gör gällande att ordentlig skötsel är nödvändig för att bibehålla vinsterna med det gröna; detta eftersom en förfallen park kan bli en socialt öm punkt i ett grannskap och då riskerar att tvinga beslutsfattare att överväga den för annan markanvändning än park.

Behövs det verkligen grönt överallt?

Hur mycket gröna ytor behöver vi egentligen i staden? Hur kan stadsdelen Gamla väster i Malmö, som består av sluten kvartersstad och inte har en enda park, ändå vara så attraktiv? Skulle staden på vissa håll klara sig utmärkt med, eller t o m må bättre av, färre grönytor?

Lövré (2003) konstaterar att inte alla anser att svenska städernas gröna arealer är hotade, och att mängden grönyta av somliga tvärtom anses utgöra problem: Gröna områden "bidrar till låg boendetäthet och ökade transporter, vilket anses motverka långsiktigt uthålliga städer", "[d]e skapar hos framför allt kvinnor en oro att utsättas för våld", "[d]e fungerar som barriärer mellan bostadsområden och förstärker

den sociala segregationen i städerna", och "[d]e anses också bidra till en utglesning av stadsbygden och motverka stadsmässighet" (s 12).

Exakt hur mycket grönska vi behöver spara, eller hur mycket vi kan avvara, är en viktig men svår och förstås även relativ fråga som jag här inte kommer att veckla in mig i. Jag ska istället försöka förmedla min syn på varför Gamla väster i Malmö, som alltså saknar offentliga grönytor, ändå är så attraktivt. Min hypotes är det beror på bl a följande orsaker:

- Områdets arkitektur och dess funktionsblandning ger en varierad upplevelse – Gamla väster består mestadels av äldre bebyggelse med en arkitektur som skiljer sig från staden i övrigt¹¹, och med fasader som med korta intervaller ändrar uttryck; i bottenvåningarna på husen finns utåtriktade verksamheter i form av detaljhandlare, kaféer och restauranger, men också ett och annat kontor.
- Området har en "människliga" skala – gatorna är förhållandevis smala men proportionellt välbalanserade mot gathusen som ofta är tre, men ibland bara en eller två, våningar höga.
- Området är fotgängarvänligt – flera gator är avstängda för motortrafik, och där bilar får passera har gående i regel förtur; detta gör att ljudmiljön är samtalsvänlig, och att det känns tryggt och enkelt att gå eller cykla i området.

11 Till skillnad från andra stadsdelar i Malmö har byggnader och gatustruktur i Gamla väster inte drabbats av moderniseringar i samma utsträckning. Byggnaderna är i huvudsak från 1600- till 1800-tal, och gatunätet sammanfaller i hög grad med det medeltida. (Källa: Tykesson et al 2001)

- Området ligger mycket centralt och har nära till det mesta, inklusive grönområden.

Grönskan i Gamla väster består i princip av enstaka solitära träd samt av spaljerade rosor, stockrosor och fingerborgsblommor som här och var raffinerat letar sig upp mellan bortplockade gatstenar invid entréportarna. Det är tydligt att det finns en omsorg om grönskan och att den uppfattas som ett viktigt gestaltungs-element i gaturummet. I två väderstreck gränsar Gamla väster till gröna ytor – Kungsparken respektive Gamla kyrkogården – i ett tredje till en kanal, och i ett fjärde till ett torg. Jag menar att dessa kontraster mellan tätt och rymligt, slutet och öppet, är en avgörande orsak till Gamla västers popularitet.

Figur 3.1. Gamla väster, Malmö.

Figur 3.2. Jakob Nilsgatan, Gamla väster, Malmö. 21 juli 2010. I fonden ans Kungsparken. Foto: Zeth Winther. För bildrättigheter se <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>

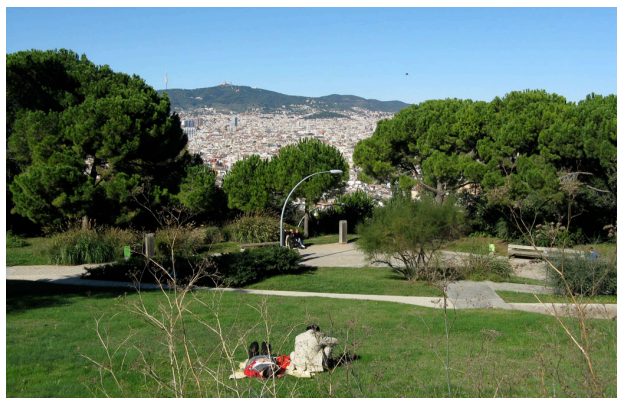
Barcelona. Låt mig ta ytterligare ett exempel: En ofta påtalad förebild för tät och attraktiv stad är Barcelona. Här är gatorna i *Barry Gòtic* – de Gotiska kvarteren – förvandlade till vindlande gränder med rester av medeltida arkitektur, vilket står i skarp kontrast till angränsande stadsdelen *L'eixamples* modernistiskt raka, strikta och likafullt täta kvartersstruktur. Vart man än går i stadskärnan så möts man emellertid med jämna mellanrum av öppningar där små torg eller, mer sällan, parker breder ut sig. Till skillnad från den begränsade tillgången på grönytor så är alléer vanliga, men när det kommer till de smalare gatorna är det ofta husfasaderna som ges rollen att skapa variation och kontraster. Så gott som varenda lägenhet som vetter ut mot gatan verkar ha en balkong med ett utsirat gjutjärnsräcke från vilken människor kan sätta personlig prägel på det offentliga rummet.

Figur 3.3. Grönt rum i Barcelona, oktober 2012.

Figur 3.4. Husfasad i Barcelona, oktober 2012.

Figur 3.5. I en tät stad som Barcelona finns det samtidigt nära till hav, stränder och stora parker. Bilden tagen i området Montjuïc, en bit ovanför stadskärnan, oktober 2012.

Vikten av variation mellan mellan tätt och rymligt, påtalas också av Lindholm (2003a). Hon konstaterar att där stadslivet är som intensivast är också behovet av närhet till lugn och avskildhet, i form av "utglesningar – stora öppna platser, andningshål i form av små och större parker" (s 8) som störst. Med andra ord behöver det glesa finnas i omedelbar närhet till det täta. Lösningen, enligt Lindholm, är med andra ord inte att antingen bygga tätt eller glest. Stadens invånare behöver ha tillgång till *både* täta, intensiva *och* glesare, lugna områden i staden.

Ett problem här är att marken i täta och intensiva områden i regel är mer eftertraktad än i glesa områden. Næss, Næss och Strand (2009) konstaterar vad gäller Oslo att utvecklingen går mot att redan täta områden blir tätare. Å ena sidan har förtätningsstrategierna i Oslo resulterat i att endast en liten del naturområden och jordbruksmark utanför stadsranden tagits i anspråk för bebyggelseutveckling, å andra sidan har grönområdena inom staden reducerats, trots upprepade försök att styra exploateringen till områden med lägre värden. Tyvärr visar det sig även att många av de grönområden som försvunnit låg i innerstaden, där det på intet vis råder överskott på grönska.

Kontentan av det här delavsnittet blir att täta och attraktiva områden mycket väl kan sakna gröna ytor, men att det förutsätter närhet till allmänna och rymliga ytor – om dessa är grå eller gröna är däremot kanske inte avgörande så länge de förmår uppfylla behovet av kvaliteter som stadens mer täta och intensiva delar saknar.

Att tillgodose behovet av gröna kvaliteter

Vilka grönytor kan då bebyggas? Hur bedömer man egentligen kvaliteten hos grönytor? Från en *ekologisk* aspekt kan kvalitet t ex handla om förekomsten av en rödlistad djur- eller växtart i en grönyta, eller om ytans förmåga att fungera som spridningskorridor; från en *social* eller *kulturell* aspekt handlar kvalitet företrädesvis om *människors upplevelser* – och eftersom behov och preferenser skiljer sig åt mellan olika individer följer att kvalitet alltid är ett subjektivt mått.

Miljökaraktärer och sociotopkarteringar

Två väl beprövade metoder som används för att mäta grön- och friytors värden i städer och tätorter är Ståhles (2005a) *sociotopkartering* och Grahn's *park- eller miljökaraktärer*¹² (Berggren-Bärring & Grahn 1995; Skärbäck & Grahn 2012). Båda utgår från ytors innehåll och ger en uppfattning om inneboende kvaliteter hos respektive yta, vilket underlättar bedömningar om hur de kan utvecklas. En ofrånkomlig nackdel med metoderna är förstås att de bara mäter en viss typ av kvaliteter.

Miljökaraktärer: Grahn's karaktärer bygger på intervjuer och enkätstudier med ett drygt tusental personer i Lund, Uppsala och Västerås (Berggren-Bärring & Grahn 1995). Med detta material som grund har Grahn kommit fram till att människors upplevelser av utemiljöer kan delas in i åtta karaktärer som svarar mot våra grundläggande behov. Dessa

beskrivs i korthet som följer:

- 1) "rofylldhet", områden där man kan höra naturens egna ljud; 2) "vildhet", där vi fascineras av natur som fått utvecklas av sig själv; 3) "artrikedom", där vi t ex upplever årstidernas variation i växtlighet och djurliv ; 4) "rymd", där man kommer in i en annan värld utan störningar och signaler som pockar på uppmärksamhet; 5) "allmänningen", öppna gröna fält där man kan ha gemensamma aktiviteter; 6) "lustgården", platser där man kan låta barnen leka i trygghet och man kan njuta; 7) "centrum/fest", t ex torg, mötesplatser, servering där man kan träffa andra; 8) "kulturhistoria", platser där man kan uppleva spår av tidigare generationers vär.

(Skärbäck & Grahn 2012, s 7f)¹³

Karaktärerna ställer olika krav på t ex storlek, form och tystnad. Det faktum att artrikedom, rofylldhet och rymd är förenade med stora markanspråk (Grahn & Stigsdotter 2010) innebär att dessa karaktärer kan vara särskilt utsatta i en stad med hårt tryck på grönytor.

Sociotopkartering. Sociotopkartan är ett verktyg för att fokusera på friytors kvaliteter, och möjligheter att utveckla kvaliteter (Ståhle 2005a). Ståhle (2001) beskriver sociotop som ett begrepp som handlar om de betydelser och värden som en plats har "för livsförhållandena i en specifik kultur" (s 19). Dessa betydelser och värden bestäms av individen. Sociotopen ger uttryck för en antropocentrisk syn på en plats, vilket kan jämföras med en biotop, som

betonar det biocentriska. "Biotopen är platsens liv (till exempel sandstrand), sociotopen den levda platsen (till exempel badstrand)", skriver Ståhle (2001, s 19).

Stockholms stads sociotopkarta¹⁴ är gjord för planering på stadsdelsnivå och är framtagen i dialog med allmänheten år 2000. Kartan syftar till att "genom dialog samla, öka och sprida kunskapen om hur friytor som parker, friområden, torg, kajer, stränder, gångator m.m. är som livsmiljöer för människorna som bor och verkar i Stockholms stad" (Stockholms stad 2002, s 8). Genom beskrivningar i termer av kvalitet besvaras frågor som t ex *för vem, till vad och var?* På områdesnivå kartläggs kulturella och sociala värden – som t ex bad, blomprakt, evenemang, naturlek, ro, utsikt.

En stor fördel med sociotopkartan är att den beaktar medborgarnas upplevelse av stadens grönstruktur. En fara med sociotopkartan är, som jag ser det, att man utifrån den kan dra slutsatsen att det går att nagga på de delar inom en grönyta där kartlagda värden inte finns representerade. Detta kan leda till felaktiga slutsatser eftersom en grönytas kvaliteter inte bara handlar om *vad* den består av, utan också om *hur* dess delar samverkar. Mer abstrakta fenomen som rumslighet, avstånd, proportioner och former påverkar likafullt upplevelsen – därav följer att ytor i en park som till synes inte används i själva verket kan fungera som en buffert mot annan aktivitet, och kanske utgör en förutsättning för att den aktiverade delen ska kunna fortsätta vara brukbar.

Ståhle (2005a) menar att sociotopkartan är ett viktigt verktyg för att möta polariseringen av intressena

12 Karaktärerna togs ursprungligen fram genom studier av parker varpå de kallades för parkkaraktärer. Sedan tillämpningen breddats till att även beröra andra miljöer kallas de nu "miljökaraktärer", eller bara "karaktärer", uppger Skärbäck och Grahn (2012).

13 Några av karaktärerna har över tid ändrat namn: Nordh (2006) konstaterar att "allmänning", "viste" respektive "samvaro" i tidigare studier kallas "plan", "lek" respektive "fest". I Skärbäck och Grahn (2012) har "viste" och "samvaro" bytt namn på nytt till "lustgård" respektive "centrum/fest".

14 Sociotopkartan är en del i stadens grönkarta som i övrigt består av en biotopkarta och en kretsloppskarta (Stockholms stad 2002).

att både bevara och exploatera. Han framhåller att stadsplanerare måste se på grönytan som något föränderligt och flyttbart, d v s något som är möjligt att rekonstruera.

Att "flytta" grönytor

Detta att se grönytor som flyttbara är förstås en utmaning: Gräsmattor, gångvägar och perennrabatter kan visserligen åstadkommas på relativt kort tid, men träd och buskar växer långsamt och är desto mer tidskrävande.

Som konstaterat i kapitel ett så är en kvalitativ grönstruktur inte bara ett resultat av god gestaltning utan i minst lika hög grad skötsel och tid. Sociotopkvaliteter kopplade till naturupplevelser – som t ex "skogskänsla" (Ståhle 2005b, s 123) – eller miljökaraktärer som "vildhet", kräver träd som har fått växa allra minst tio–tjugo år innan de ens börjar påminna om något som kan kallas skog¹⁵.

För att skapa gröna kvaliteter på nya platser i staden kan det hursomhelst krävas lång framförhållning. I dagens planering är fallet tyvärr i regel det motsatta: Vägar anläggs först, därefter byggnader och sista grönytor – ibland till och med efter att människor har börjat flytta in i området. Visserligen finns numera

möjlighet att odla och flytta relativt stora träd, men detta är än så länge jämförelsevis dyrt, och hur det påverkar träden på lång sikt är det ännu för tidigt att sätta om.

Om man ska se till fördelarna med att tänka på grönytor som flyttbara, så ökar detta möjligheterna att "möblera om" i staden: Genom att ompröva markanvändningen kan man förbättra närheten till grönytor i stadsdelar med brist på grönt, eller täta luckor i potentiella grönstråk, och på så vis verka för en mer rättvist distribuerad men också mindre fragmenterad grönstruktur.

En strategisk och framåtblickande grönplan som pekar ut en önskad övergripande grönstruktur är i sådana här situationer troligen ovärderlig. Utan en tydligt utarbetad plan kan "flytten" av grönytor istället leda till att stadens grönstruktur spelas bort och fragmenteras på ett oönskat sätt.¹⁶

Nya kvaliteter genom gröna väggar och tak

Ett populärt sätt att skapa nya gröna kvaliteter i staden är genom anläggande av *gröna väggar* och *tak*. Detta innebär i regel ett snabbt resultat och kräver dessutom inget markutrymme, varför det kan framstå som idealiskt ur förtätningssynpunkt. Anläggning och skötsel av gröna väggar och tak är idag dock förhållandevis dyrt, vilket är en klar nackdel med tanke på att resurserna för drift snarast sjunker. Gröna tak kan å andra sidan förbättra dagvattenhanteringen, vilket möjligen kan legitimera höga anläggningskostnader.

Gröna väggar har ytterligare en stor nackdel: De är

inte beträddbara och kan därför aldrig kompensera för förlust av en grön vistelseyta. I stadsmiljöer med brist på gröna ytor och gröna element ser jag dock att de kan fungera som ett tillskott, i synnerhet i miljöer med låga arkitektoniska värden eller i ensartade miljöer. Jag ser också att gröna väggar kan hjälpa till att accentuera t ex gröna stråk i tätbebyggda miljöer som domineras av hårdgjorda element, t ex i stenstaden. Om gröna väggar i ett stadsutvecklingsskede blir ett sätt att öka grönytefaktorn och därmed möjliggör tätare bebyggelse på bekostnad av det offentliga rummet så kan gröna väggar emellertid bli medverkande till en problematisk utveckling.

Gröna tak av den typ som kan beträdas upplever jag i första hand som ett alternativ till gröna bostadsgårdar. Klimatet ovanpå ett tak kan dock innebära extrema sol- och vindförhållanden, och för att bjälklaget under växtbädden inte ska överbelastas ställs normalt krav på torktåliga och inte alltför stora växter med låga till måttliga krav på jordvolym (Waernulf 2005). Med anledning av detta är urvalet av lämpliga växter begränsat, vilket å andra sidan kan uppmuntra till innovativa gestaltungs lösningar.

När ett av Skandinavien s största köpcentrum, Emporia, byggdes i stadsutvecklingsområdet Hyllie i Malmö anlades samtidigt en trädgård på taket, men i Sverige ser vi annars sällan takträdgårdar som fungerar som offentliga platser. Att integrera dessa med omgivande stadselement kan som en konsekvens av stora höjdskillnader och få kopplingspunkter vara svårt, varför gröna tak troligtvis lätt kan upplevas som otillgängliga och därmed får svårt att fungera som offentliga mötesplatser, menar jag. Om målsättningen är en plats där människor kan finna ro och

¹⁵ Anders Busse Nielsen, docent, Sveriges lantbruksuniversitet, e-post, 2 maj 2013. Nielsen uppger att i landskapslaboratoriet på Alnarp (växtzon 1) har man i bestånd med pionjärarter som björk och andra snabbväxande träd lyckats få fram "skogskänsla" efter tio år. Önskar man uppnå en rik struktur med krontak, underskikt och buskskikt, eller med sekundärarter som t ex bok tar det minst tjugo år.

¹⁶ I detta sammanhang blir målbilden i Helsingborgs kommande grönplan (se kapitel 2) viktig – även om framställningen understödjer ett separerat synsätt på grönstrukturen.

återhämtning från staden i övrigt, kan takträdgårdar däremot antas fungera bättre.

Från gatunivå syns takträdgårdarna sällan varför det är svårt att tala om någon större inverkan på upplevelsen av stadsmiljön.

Gröna balkonger istället för gröna bostadsgårdar?

Att balkonger till viss del kan ersätta bostadsgårdar visar studier av Duhem och Werquin (2005). Intervjuer med invånare i två nya förstäder till Paris visar att balkonger ökade beboeligheten i bostaden och gav en förbättring i det generella välbefinnandet¹⁷. Invånarna vittnade om att de fann ro dels till följd av att "naturkontakt" underlättades, dels eftersom möjlighet gavs till "trädgårdsskötsel", och att de dessutom fick lite avstånd till grannarna.

Huruvida balkonger kan fungera som substitut för gröna gårdar handlar givetvis i stor utsträckning om hur de är utformade, vad man har utsikt över, och om förekomsten av buller och andra störningskällor.

Högre kvalitet genom nya byggnader och vägar

Även om nya byggnader och vägar leder till att den totala arealen grönyta minskar så kan stadsmiljöns kvalitet öka om man samtidigt omformar och nyskapar grönstruktur, menar Stähle (2005a). Stähle (2005b) ger exempel på att en ny gångväg genom en park kan höja dess kvalitet eftersom ökad närbarhet kan innebära ett ökat besöksstryck, vilket i sin tur kan medföra mer resurser till utveckling av parken.

Fler besökare kan dessutom tänkas leda till att en

park upplevs som tryggare.

En annan tanke är att minskade grönarealer med hjälp av en god gestaltungsinsats ibland kan leda till att de för människor *tillgängliga* ytor faktiskt ökar, vilket även Stähle (2005b) påpekar.

Ytterligare en kvalitetsaspekt som Stähle (2005a) pekar på är byggnaders förmåga att fungera som bullerdämpning i trafikutsatta lägen – sålunda kan förtätning medverka till mer rofyllda parker, menar Stähle, och samtidigt leder fler byggnader till fler människor, vilket gynnar parker som mötesplatser.

Grönytor som kan bebyggas

Grahns miljökaraktärer och Stähles sociotopkartering är verktyg som kan användas för att bedöma kvaliteter hos enskilda ytor. Går det emellertid att urskilja vissa typer av grönytor som till följd av sitt läge nästan alltid uppvisar bristande kvaliteter? Går det att säga något om vilka grönytor som kan tänkas bebyggas rent generellt?

Längs större vägar och trafikleder

Så kallade skyddsplanteringar längs större trafikleder i stadens mindre centrala delar anses ofta vara ogästvänliga platser som är mer eller mindre otillgängliga för människor. De kan visserligen fungera som ekologiska korridorer för flora och faunaspridning, och i Helsingborgs stads (2012a) kommande grönplan pekas stadens gröna infarter även ut som viktiga karaktärsskapande element.

Ett uppenbart problem med att förtäta på grönytor är att det, oavsett vad för typ av grönyta det gäller,

alltid går att finna argument för deras bevarande. Mycket talar trots allt för att i regel färre värden går förlorade om man bebygger skyddsplanteringar intill en trafikled än om man exploaterar andra gröna ytor – åtminstone från ett antropocentriskt perspektiv sett. Skyddsplanteringar är till följd av sitt läge ofta olämpliga miljöer för människor, t ex menar Tom Bellander, forskare på Karolinska Institutet, att det är olämpligt att anlägga ett rekreativt område som störningsskydd mellan infrastruktur och bebyggelse eftersom kroppens motståndskraft under den tid som man tränar är försvagad mot gifter, och Kim Kähäri¹⁸ konstaterar att örat på grund av det ökade blodtillflödet är känsligare för buller när kroppen är varm, t ex vid motion (Boverket 2009).

Läget i skyddsplanteringar längs större trafikleder är av förklarliga skäl ofta oattraktivt, och ibland direkt olämpligt, för bostadsbyggande. Läget fungerar vanligen bättre för kontor, för industri som kräver visst avstånd till bostäder p g a bullrig eller farlig verksamhet, eller för verksamheter som gynnas av ett läge nära större trafikleder. Genom att förlägga sådana områden närmast de stora lederna i stadens ytterområden motverkar man samtidigt att tunga transporter leds in i staden.

En betydande nackdel med att förlägga verksamhetsområden längs trafikleder i stadsranden är dock att man riskerar att skapa ett "grått bälte" runt staden – stadsranden kan då bli en storskalig, ogästvänlig miljö med mycket starka barriärer som ska överbryggas varje gång man tar sig ut från staden.

¹⁷ Tilläggas kan att balkongerna i studien var 14 m² stora och husen 6–11 våningar höga (Duhem & Werquin 2005).

¹⁸ Kähäri är bl a universitetslektor vid enheten för audiologi, institutionen för neurovetenskap och fysiologi vid Sahlgrenska Akademien, Göteborgs universitet.

Det finns en överhängande risk att man därmed åstadkommer miljöer som snarare uppmuntrar till bilanvändande än cykling eller andra mer hållbara transporter. Att skapa gröna stråk eller kilar som bryter dessa barriärer kan vara en strategi för att motverka en negativ utveckling.

Att konsekvent förlägga en viss typ av verksamheter längs stadens större trafikleder kan kritiseras för att inte rimma med idéerna om en funktionsblandad stad. Detta, menar jag, beror helt och hållet på vad man avser med blandad stad: Sedan tidigare i uppsatsen vet vi att såväl grönområden som en viss täthet uppges vara viktigt för att åstadkomma blandad stad. Verksamheter med skyddsavstånd leder oavkortat till utglesning och borde rimligen inte lämpa sig för en tät och blandad stad. Ifrågavarande verksamheter är dessutom i regel inte särskilt utåtriktade – varpå de också motverkar skapandet av en levande stad. För mig personligen handlar blandad stad mer om en mix av bostäder, institutioner, kontor och detaljhandel, grönytor, torg, restauranger och pubar, kaféer och kultur.

Att byggnader effektivare dämpar buller än vegetation, samt att detta kan leda till positiva effekter för den övriga stadsmiljön, är ytterligare skäl till att förtäta på grönytor i trafikutsatta lägen. I Kalmar finns exempel på hur man nära trafikleden över till Öland – med hjälp av modern teknik som dämpar buller bättre – byggt nya bostadshus mellan befintliga bullerstörda hus och trafikled (Boverket 2009).

Byggande av bostäder i trafikutsatta lägen i staden, t ex längs infartsleder, kan i många fall bli ett incitament att begränsa biltrafiken och på sikt, menar jag, kunna omvandla ogästvänliga vägar till attraktiva stadsgator

– att bevara skyddsplanteringar signalerar däremot att trafiken får fri lejd, och blir ett sätt att vidmakthålla barriärerna.

I förorten?

Andra lägen i staden, där grönytor kan tänkas bebyggas utan att omistliga värden går förlorade, kan generellt sägas vara där det finns kvaliteter som också återfinns i närliggande ytor, eller där det saknas större kvaliteter samtidigt som det i närliggande ytor finns god tillgång på grönstruktur.

Stähle (2008) menar att det i förorterna ofta finns gott om områden av den senare typen: Undersökningar genomförda år 2001 respektive år 2005 visar att färre än en av sju personer i Stockholms innerstad anser sig ha brist på parker och naturområden, medan fler än en av tre i somliga betydligt glesare stockholmsförorter anser sig ha brist på detsamma. Stähles slutsats är att dessa förorter borde gå att förtäta, samtidigt som grönområdena utvecklas. Han konstaterar vidare att tätheten i stockholmsförorter såsom Björkhagen och Rågsved skulle kunna fördubblas utan att för den del uppgå till mer än hälften av den i innerstaden.

Stähle (2009) konstaterar emellertid att bortsett från mindre verksamhetsområden är det framförallt grönområdena som är möjliga att förtäta på i förorterna.

Stähle (2005b) refererar till undersökningar som visar att boende i innerstaden har en högre besöksfrekvens till park och natur än boende i ytterstaden. Orsaken är, enligt Stähle, att grönområdena i stenstaden upplevs mer tillgängliga eftersom de är bättre integrerade i stadsbygden. I förorter som Rågsved, Högdalen, Tensta och Rinkeby ligger merparten av friytestrukturen som

gröna bälten runt bostadsenkla och stadsdelar, i regel utanför de boendes vardagliga rörelsemönster.

Ifrågavarande förutsättningar får till följd att grönområdena används på olika sätt i innerstaden respektive i ytterstaden, menar jag: Medan de senare – som en konsekvens av deras perifera läge – snarast kan betraktas som enbart målpunkter, kan de förra i högre grad även fungera som passager på väg mot ett annat mål. Att en större andel människor i förorten anser sig ha brist på parker och naturområden skulle kunna bero på avståndet till dessa, men kan också ha att göra med vilka förväntningar man har på grönytor. Somliga människor i förorten har förstås bosatt sig där för att de inte har råd att bo i innerstaden, eller på g a långa bostadsköer. Att dessa människor egentligen önskar sig ett mer “stadsmässigt” liv, där grönytor i högre grad fungerar som väl integrerade mötesplatser, är fullt tänkbart. Emellertid kan man också föreställa sig att en stor del av de människor som bor i förorten faktiskt har valt detta framför att bo i innerstaden, inte minst för tjugningen av att ha nära både till ett mer intensivt stadsliv och till lugna grönområden. Om det inte vore för beroendet av att ha staden inom nåbart avstånd (för att nå jobbet, fritidsaktiviteter, släkt och vänner etc) eller de kostnader som är förenade med att t ex köpa hus och bil, är det inte otänkbart att vissa i denna grupp t o m skulle ha valt att flytta längre bort från staden till en plats med större eller mer orörda grönområden. Med tanke på människors olika preferenser är det inte säkert att det alltid är rätt att “utveckla” ytterstadens grönområden, d v s om man med utveckling menar mindre, mer parklika eller mer integrerade grönområden.

Räcker satsning på gröna kvaliteter? – om behovet av storlek och närbarhet

Är det då en rimlig strategi att minska arealen grönstruktur och höja kvaliteten hos de gröna ytor som sparas? Frågan kan förstås besvaras på många olika sätt, inte minst beroende på att utgångsförutsättningarna varierar mellan olika städer och tätorter, och att det inte finns något "gyllene tal" som svarar på hur mycket grönt som behövs.

Hur som helst bör vi vara varse att kvalitet inte är den enda relevanta aspekten för en god grönstruktur. Boverket (2007) menar att det finns tre viktiga aspekter för att säkra tillgången till bostadsnära parker och naturområden: *tillgång*, *närbarhet* och *kvalitet*. Tillgång ska här förstås som att vi behöver tillräckligt stora arealer, icke desto mindre eftersom vi blir allt fler i staden; närbarhet vill betona att dessa arealer ska vara tillräckligt spridda.

Närbarhet kan även beskrivas som den "reella tillgången" på grönska, vilken enligt Bucht och Persson (1994, s 53) bestäms av i huvudsak tre faktorer: närheten till området i fråga, förekomsten av barriärer, samt områdets beskaffenhet. När det kommer till mindre rörliga grupper är barriärer och närhet viktigare för användningen än själva innehållet, hävdar Bucht och Persson. Med tanke på att Sveriges befolkningsutveckling pekar mot fler barn och i synnerhet allt fler äldre är detta särskilt tänkvärt, anser jag.

Tillgängligheten till det gröna är emellertid inte en fråga som bara rör särskilda grupper. Tvärtom har närheten till grönområden avgörande betydelse för om människor i allmänhet besöker dem i vardagen eller

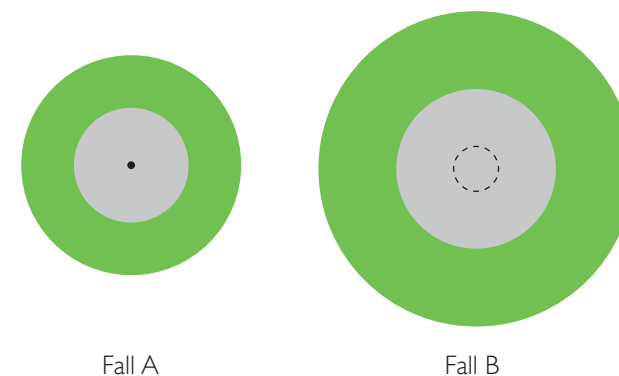
inte. 300 m anges ofta som ett kritiskt avstånd för hur långt människor bör ha till närmaste grönområde (t ex Boverket 2007a; Riksdagen 2011a). Anders Lindhagen som forskar om friluftsliv vid SLU i Uppsala menar att kraven på de grönområden som används för vardagsrekreation inte är särskilt högt ställda: "bara det finns lite natur används den" (Sahlström 2012, s 48).

Vad som är viktigt att poängtera i detta sammanhang är effekterna av sprawl: Sprawl har glesat ut staden och förlängt avstånden till handel, service, skolor, arbetsplatser – och till grönområden. Eftersom dagens glesare städer är arealmässigt mycket större än dåtidens mer sammanhållna dito är avståndet till stadsranden idag längre, och när det inte längre går att nå grönområden i omlandet inom ett rimligt avstånd måste mer grönska inom stadens gränser ingå i en hållbar förtätningsstrategi.

Detta innebär att en liten stad eller tätort, som i större utsträckning kan låta sig försörjas av grönområden i omlandet, kan ha ett högre exploateringsstal än en stor stad (även om fallet i realiteten vanligtvis är det motsatta). Se även figur 3.6. Jag anser att det är viktigt att vara medveten om det förhållandet när man diskuterar täthet.

Räcker det då om vi tillgodoser behovet av närbarhet genom att bebygga strategiskt utvalda delar av grönstrukturen så att små men väl distribuerade parker blir kvar? Framförallt kan man sluta sig till att ekologiska aspekter (t ex spridningskorridorer) försvagas av en fragmenterad grönstruktur; man kan också anta att rekreativa värden blir svårare att finna eftersom mindre och mer utspridda parker i regel är mer bullerpåverkade, mer visuellt exponerade

för omgivande stadselement, och erbjuder sämre möjligheter till promenader eller annan motion i en lugn och sammanhängande miljö. Lundgren Alm (1996) hävdar att i en tätare stad ökar betydelsen av *grönstråk*, för t ex rekreation, klimatutjämning och dagvattenhantering.

Figur 3.6. Ju större stad, desto längre till omlandet. Figuren föreställer två städer (grå cirklar) med omgivande grönbälten (gröna cirklar). Städerna är olika stora till ytan, men har samma invånartäthet. Eftersom förhållandet mellan grönareal och stad i Fall A respektive Fall B är identiskt (1:1) följer även att grönarealen per invånare är likvärdig i städerna. Vad gäller närbarheten är i Fall B det kortaste avståndet från stadskärnan till grönbältet längre än i Fall A: Den streckade cirkeln i Fall B anger det område inom vilket det är längre till ett grönbälte än det är från stadens mitt (svart prick) i Fall A.

Figuren visar att när en stad når en viss storlek kan den inte längre förlita sig enbart på grönområden i omlandet. Gröna kilar, stora parker m m kommer då vara nödvändigt för att människors behov av närhet till grönområden ska kunna tillgodoses. I de fall då omlandet är otillgängligt, t ex om staden är omgiven av jordbruksmark, krävs i ännu högre grad stora grönområden inom staden.

Att storleken är avgörande för vilka kvaliteter som ryms inom ett grönområde uppmärksammas bl a av Grahn, Stigsdotter och Berggren-Bärring (2005) som gör gällande att grönområden i storleksordningen 1–5 hektar respektive 10–50 hektar visat sig vara de mest välbesökta: De mindre grönområdena gynnar miljökaraktärerna *kulturbild* och *centrum/fest*, medan de större gynnar *rofylldhet*, *rymd*, *artrikedom* och *vildhet*. Den optimala storleken för vissa aktiviteter visade sig emellertid vara signifikant större, omkring 100 hektar: Detta gällde aktiviteter som är känsliga för störningar från trafikbuller eller andra människor, t ex aktiviteter med koppling till friluftsliv såsom bär- och svamplockning eller scouting.¹⁹

Utifrån en senare forskningsstudie menar Erik Skärbäck, professor i landskapsarkitektur vid SLU Alnarp, att stads- eller stadsdelsparker behöver vara 5–10 ha för att ge människor "rätt" upplevelse. Skärbäck konstaterar även att parkens storlek betyder mer än kvaliteten. (Bergström 2012)

Från ett annat perspektiv menar Ståhle (2009) att stora parker är viktiga för stadsutvecklingen. Parker som Central Park, Bryant Park, The High Line och Fresh Kills i New York, eller Parc de la Villette och Parc Citroën i Paris, har samtliga varit med och drivit stadsutvecklingen, hävdar Ståhle. Likaså är det parkerna och strandpromenaden i Bo01-området i Västra hamnen i Malmö som rönt störst framgångar

19 En annan viktig faktor, som visat sig vara särskilt betydelsefull vad gäller grönytor mindre än 1 hektar, är formen. Flera miljökaraktärer associeras med runda eller mer sammanhållna grönytor, medan små och långsmala ytor begränsar användningsmöjligheterna och sällan används annat än som passager. (Grahn, Stigsdotter & Berggren-Bärring 2005)

(och alltså inte byggnaderna) menar Ståhle vidare. Ett ekonomiskt exempel på värdet hos stora parker gör gällande att om Central Park i New York bebyggdes skulle fastigheterna intill sjunka i värde med 800 miljarder dollar (Tottmar 2012). Samtidigt visar Tyrväinen (1999, se Halleux 2005) att offentliga parker som används alltför intensivt har negativ påverkan på närliggande hus och istället kan sänka deras värde.

Med en växande befolkning blir ett ökat besöksstryck på stadens grönområden ytterligare ett skäl till varför de inte får vara för få och små.

En sådan utmaning står Skånes grönstruktur inför, enligt Region Skåne (2012), som utifrån ett regionalt perspektiv betonar behovet av att öka tillgängligheten till grönstrukturen utan att samtidigt utarma dess värden. Andelen allemansrättslig mark i Skåne är lägst i hela Sverige, och av denna mark är det en begränsad del som är nåbar för allmänheten, noterar Region Skåne. Vidare, hävdar man, är besöksstrycket stort på de tillgängliga områdena. För att kunna tillgodose grönstrukturens kvalitet behöver tillgängligheten till grönområden således ökas. Detta, menar jag, kan antingen ske genom förbättrad nåbarhet till befintliga områden eller genom ökade gröna kvantiteter i strategiskt viktiga lägen.

För att summera detta avsnitt så kan vi konstatera att det finns betydande skäl att höja kvaliteten hos grönstrukturen, men att hävda att minskad kvantitet kan ersättas enbart genom ökad kvalitet är en grov förenkling; kvalitet kan aldrig helt kompensera för brist på nåbara och tillräckligt stora grönytor. Tvärtom förefaller en god distribution av både stora och små grönytor vara minst lika viktig som deras kvalitativa värden.

Detta medför att nya grönytor kan behöva tillskapas och att den total arealen grönyta på vissa håll i staden behöver öka. Att få till stånd nya parker mitt i staden är dock ingen enkel uppgift. Här kan gröna samband i form av t ex grönstråk möjliggöra en effektivare grönstruktur där små men sammankopplade grönytor samverkar och genererar högre värden och fler funktioner.

Samtidigt blir det viktigt – inte minst med tanke på den tid det tar att skapa vissa gröna värden – att kunna förhindra att befintliga grönytor med höga värden exploateras. Med vilka medel kan grönstrukturen skyddas, och vilka konsekvenser får det? Om detta handlar nästa avsnitt.

I LAGENS NAMN – KAN GRÖNSTRUKTUREN I STADEN SKYDDAS?

Behovet av att hävda det gröna

Grönstrukturens skydd är svagt och i många fall obefintligt, uppger Bucht och Persson (1994) i dåvarande PBL-utredningen. De konstaterar att grönområden ofta betraktas som reservmark för exploatering, såväl för bebyggelse- som för väg- och järnvägsändamål.

Detta är ett synsätt som håller i sig. Trots att den urbana grönstrukturen har potential att bära mångfunktionella värden och tillskrivs stor betydelse för utvecklingen av hållbara städer är den, som vi har sett, fortsatt utsatt för starka exploateringsintressen.

Vidare konstaterar Region Skåne (2009) att sedan Sverige blev medlem i EU har äganderätten stärkts och allemansrätten ifrågasatts. Ett problem är att stängsling av naturmark förutspås bli vanligare, ett annat är att ängs- och hagmarker minskar till förmån för mer ensartade skogsplanteringar, vilket hotar den biologiska mångfalden och gör naturområden mindre attraktiva.

Otillgängliga och förlorade gröna värden utanför staden ställer förstas desto större krav på att det finns god tillgång på rekreatiomsområden, parker och andra grönområden inom staden.

Lindholm (2003b) menar att hävdandet av enbart “det gröna” och dess värden kan vara nödvändigt eftersom de i offentlig förvaltning haft en undanskymd plats – ekonomiskt och statusmässigt” (s 2). Lindholm menar emellertid att *nästa* steg måste vara “att hävda stadsbyggandets samsyn och att utveckla det landskapskunnande som innefattar både hus, trädgård, gata, torg, park och naturmark” (s 2). Artikeln har hunnit bli tio år gammal, men steget är ännu inte taget. T ex skriver Region Skåne (2012) att

ett sätt att öka möjligheterna att finna lösningar på de utmaningar som grönstrukturen i Skåne står inför är att “samordna utvecklingen av trafikinfrastruktur och bebyggelsestruktur med utvecklingen av grönstrukturen och se dem som en helhet” (s 18).

Mot bakgrund av att det gröna betraktas som obebyggt, att det ständigt är föremål för exploateringsintressen, att det tar tid att nyskapa gröna värden, att det sannolikt är svårare att skapa nya grönytor på bebyggd eller hårdgjord kvartersmark än vice-versa, samt att de gröna arealerna minskar, är det förstaeligt att det finns en uppfattning att grönstrukturen är “hotad” och i behov av att försvaras.

I brist på ett sektorsöverskridande samarbete (eller som komplement till det) och den stadsbyggandets samsyn som Lindholm (2003b) efterlyser, är det inte ovanligt att man strävar efter att bevara grönstrukturen genom att försöka säkerställa den juridiskt. I kommande avsnitt diskuteras möjligheter och problem med att på dylika sätt försöka skydda grönområden.

Skydd enligt lag

Grönområden kan idag regleras genom *plan- och bygglagen*²⁰, *miljöbalken*²¹ och *kulturminneslagen*²², menar

20 Plan- och bygglagen (SFS 2010:900) trädde i kraft 2 maj 2011 och ersatte (SFS 1987:10).

21 Miljöbalken (SFS 1998:808) ersatte naturvårdslagen (SFS 1964:822) som upphävdes år 1997 samt naturresurslagen (SFS 1987:12) som upphävdes år 1999.

22 Kulturminneslagen (SFS 1988:950) syftar till att skydda viktiga delar av Sveriges kulturmiljö, däribland fornminnen, värdefulla byggnader och kyrkliga kulturminnen som t ex kyrkogårdar. Även

Boverket (2012b).

De bestämmelser som finns inskrivna i miljöbalken berör bl a skydd i form av *riksintressen* (t ex naturvård, kulturmiljö och friluftsliv), *nationalparker*, *naturreservat* och *natura 2000-områden*²³ (Region Skåne 2009). Starkast skydd har nationalparkerna, som ägs och bildas av staten; störst del av den yta som är skyddad med stöd av miljöbalken, ca 85 %, utgör dock naturreservat, som kan bildas av kommun eller länsstyrelse (Region Skåne 2012).

Andra skydd som omfattas av miljöbalken är t ex *strandskyddsområde*, *biotopskyddsområde* och *naturminne*. De nya strandskyddsregler som trädde i kraft år 2009 innebär bl a att kommunen har huvudansvaret för att pröva frågor rörande dispenser eller upphävande av strandskyddet. Beslut om naturminne respektive särskilt biotopskydd kan fattas både av kommun och länsstyrelse. (Länsstyrelsen i Skåne 2013)

En annan lag med koppling till grönstruktur, som dock inte nämns av Boverket, är *skogsvårdslagen* (SVL 1979:429) som anger “vilken virkesproduktion som måste uppnås och vilken hänsyn till naturen, kulturmiljön och rennäringen som måste tas” (Skogsstyrelsen u.å. a). Skogsvårdslagens bestämmelser ger dock endast små möjligheter att säkerställa grönområden, menar Bucht och Persson (1994): Eftersom lagen gäller skogsmark måste marken också brukas som sådan, och vid sådana förutsättningar

parker och trädgårdar “som är synnerligen märklig[a] genom sitt kulturhistoriska värde” (3 kap. 1 §) kan kulturminnesförklaras av länsstyrelsen.

23 Natura 2000 är ett EU-initiativ som i Sverige samordnas av Naturvårdsverket. Större delen av Natura 2000-områdena utgör också naturreservat eller nationalpark. (Naturvårdsverket 2012)

gäller att naturhänsyn inte får medföra att pågående markanvändning avsevärt försvåras. Anna Froster (2008) uppger att sedan paragraf 30, som är den enda i skogsvårdslagen som handlar om direkt naturhänsyn, infördes 1994 har inte en enda person fällt för brott mot den.

Ytterligare en form av skydd är naturvårdsavtalet, som är ett civilrättsligt avtal mellan markägare som är intresserade av naturvård, och kommun, länsstyrelse eller Skogsstyrelsen (Skogsstyrelsen 2012, 2013a). Naturvårdsavtalet ger dock inte ett långsiktigt skydd utan behöver kontinuerligt omförhandlas, varför sådana områden kan ha svårt att ingå i en mer eller mindre långsiktig plan för grönstrukturen.

Man kan konstatera att ovan nämnda skydd främst är inriktade på att skydda skog, övrig naturmark och friluftsområden. Ser man till städernas grönstruktur som helhet är dessa skydd begränsade. Parker och grönytor säkerställs normalt istället med stöd av plan- och bygglagen, antingen genom detaljplanläggning, eller mer sällan genom upprättande av områdesbestämmelser²⁴.

24 Områdesbestämmelser är en juridiskt bindande plan som kan upprättas för ett område som saknar detaljplan. Bestämmelserna kan upprättas för att reglera vissa förhållanden utan att behöva inbegripa alla detaljer, t ex för att begränsa bebyggandet av fritidshus i ett område eller skydda kulturhistoriskt värdefulla miljöer.

Är kommunalt säkrare än privat?

I en grönplan som syftar till att inte bara beskriva en nulägesituation utan även redogöra för kommunens avsikter kan det vara problematiskt att kommunen bara äger begränsade delar av marken i det område som den förutsätts planera för. En grönplan är visserligen bara vägledande, men förslag som berör privat mark kan likafullt vara känsliga att peka ut om de inte på förhand är sanktionerade. Att kommunen har rådighet bara över sin egen mark begränsar, som påpekats i kapitel två, dess möjligheter att styra samhällsutvecklingen. När privata områden anses viktiga att säkerställa för befintlig eller annan användning är det därför inte konstigt ifall kommunen agerar genom att försöka köpa marken.

Om vi håller oss inom staden kan man ställa frågan huruvida det egentligen är privata markägare eller kommunen som utgör det största hotet mot grönytorna?

Större delen av den privatägda stadsgrönskan utgörs av bostadsgårdar och villaträdgårdar. Mer exakta uppgifter om hur stor del denna är saknas, konstaterar Lövré (2003, Appendix III) som noterar att det hursomhelst rör sig om avsevärda ytor. Som exempel uppger Lövré att i Eslöv uppgår villaträdgårdarnas sammanlagda yta till nära hälften av stadens yta.

Hur stor del av en fastighets yta som får bebyggas regleras i detaljplanen, men även under förutsättning att kravet på bygglov skulle avskaffas ter sig risken att villaträdgårdarna skulle försvinna som mikroskopisk, dels eftersom en sådan utveckling förmodligen inte ligger i berörda villaägares intresse, dels eftersom förtätningspotentialen per enskild fastighet i de flesta fall är högst begränsad. Vad som visserligen

inte är ovanligt är att villaägare ansöker om bygglov för en del av fastigheten i syfte att t ex rymma ett garage, ett uthus eller en tillbyggnad. Följderna av detta får för stadens grönstruktur hursomhelst antas vara relativt små, och till syvende och sist är det kommunen, med stöd av plan- och bygglagen, som avgör i vilken utsträckning trädgårdar tillåts bebyggas. Vad beträffar flerbostadshus så är troligen inte heller bostadsrättsföreningarna – där ju medlemmarna själva bor i huset – mer intresserade av förtätning än vad villaägarna är, medan det av uppenbara skäl är mer sannolikt att hyreshus kan bli föremål för på- eller tillbyggnader. Makten att i slutändan bevilja eller avslå bygglovsansökan är hursomhelst fortfarande kommunens.

Vidare menar jag att synen på vad som är bebyggt respektive obebyggt säger mycket om en ytas beständighet. På en glidande skala kan man hålla för troligt att privata bostadsgårdar och trädgårdar i allmänhet anses utgöra del av bebyggelse i högre grad än offentliga parker. Om detta vittnar t ex stadskartor²⁵, som vanligtvis redovisar grönytor som gröna endast om de är offentliga eller utgör naturmark, medan privata trädgårdar och bostadsgårdar i många skalor redovisas som en från bebyggelsen oskild, integrerad del.

Kvaliteter på privat mark. Förutom att villaträdgårdar tillsammans med privata bostadsgårdar är till ytan betydande stadselement, och att dessa förefaller vara förhållandevis beständiga, är det dessutom troligt att de generellt uppvisar högre kvaliteter än kommunala grönytor: Till att börja med är det med

25 Se t ex www.malmo.se/karta, eller karta över valfri stad på www.eniro.se eller www.bitta.se.

tanke på kommuners begränsade resurser för drift och underhåll troligt att den privatägda grönytan överlag *kan* hålla en högre kvalitet. Det får vidare förmodas att många villaägare delvis väljer denna bostadsform för att de har intresse av att ha en trädgård. Bucht och Persson (1994) framhåller att somliga äldre, svenska villaträdgårdar kan innehålla fler växt- och djurarter än det mest artrika tropiska ekosystem gör på motsvarande yta, vilket åtminstone vittnar om en stor variation.

Är de privata ytor i själva verket en garant för *vissa* gröna kvaliteter i staden när kommunens resurser för skötsel sjunker? Både ja och nej. Det finns en stor, uppenbar begränsning med privata grönytor: Även om de bidrar till stadens grönstruktur med ekologiska och kulturella (gestaltningsmässiga) värden har de ett begränsat socialt värde eftersom de sällan eller aldrig är tillgängliga för andra än de boende. Faktum är att kommunen varken har befogenhet att hindra en markägare från att stängsla in sin fastighet, eller att hårdgöra delar av den. I en detaljplan kan visserligen mark som inte får bebyggas anges, men det utgör alltså inte ett förbud mot att träd, buskar och annan vegetation avlägsnas. Träd med betydande värden kan i särskilda fall skyddas i detaljplan (Boverket 2002), men denna bestämmelse kan inte rimligen fungera som ett generellt skydd mot trädfällning på kvartersmark. En enligt mina erfarenheter²⁶ ganska utbredd trend

idag är också att villaträdgårdar och bostadsgårdar går mot att bli mer hårdgjorda. Som jag ser det är det emellertid höga murar i tomtgränsen, som skymmer trädgården från gatan, som i första hand kan komma att utgöra ett hinder för den allmänna upplevelsen av stadsgrönskan. En sådan utveckling kan dock motverkas av kommunens byggnadsnämnd, som har rätt att utkräva bygglov för uppförande av murar (Boverket 2011).

Lövie (2003, Appendix III) framhåller att villaträdgårdens betydelse borde uppmärksammas mer. Utifrån en fallstudie av 189 villaträdgårdar i tre villaområden i Eslöv fastslår Lövie att storlek och form på trädgård och förträdgård kan fungera som "grönstrukturerande" faktorer. Villor med bredare förträdgårdar visade sig i studien ha fler träd och större andel häckar mot gaturummet, och upplevdes generellt som grönare. I det villaområde där bredden på förträdgårdarna uppgick till i medeltal 9,9 m var antalet större träd och buskar hela fem gånger fler än i det område där förträdgårdens bredd uppgick till 5,4 m. Genom att i detaljplaner styra var på tomten som byggnader får uppföras kan man som kommun således till viss del påverka hur den del av fastigheten som ligger mellan huset och gatan utformas.

Löviess studie behandlar visserligen enbart villaträdgårdar men det är tänkbart att resonemanget även kan överföras på flerbostadshus.

Även kommunen kan hårdgöra grönytor. Det är viktigt att påpeka att när det kommer till kommunalt ägda grönytor finns lika lite några garantier för att dessa med tiden inte kommer att hårdgöras, eller kanske t o m bebyggas. Boverket (2007) uppger att andelen allmän platsmark i städerna minskar till förmån för

kvartersmark och att bostadsnära naturområden ofta lämnas utanför de detaljplaner som upprättas, vilket gör att de saknar skydd inför framtida exploatering. Bucht och Persson (1994) hävdar att förtätning ofta sker på grönområden som saknar säker planstatus, vilket är allvarligt eftersom denna typ av områden utgör en stor del av grönstrukturen.

Samtidigt är det värt att notera att planbestämmelser som "park" eller "natur" inte utlovar ett långsiktigt skydd: En detaljplan där genomförandetiden gått ut kan av kommunen upphävas och ändras så snart nya förfrågningar uppstår. I *Uppsala Nya Tidning* kan man 25 augusti 2008 läsa att kommunen försöker lösa bostadsbristen genom en medveten strategi att bebygga ytor som i detaljplan anges som parkmark (Wolters 2008).

Att staden tillväxer ligger förstås i kommunens intresse eftersom nya invånare ger ökade skatteintäkter och därmed större möjligheter att utveckla och investera. Var upplåter då kommunen ytor för bostäder och verksamheter om den mark man äger i stort sett består av parker och gator? Om man samtidigt vill verka för en långsiktigt välfungerande grönstruktur kan detta bli ett dilemma. Att utse annan mark och kanske behöva övertala en markägare att sälja är sannolikt förenat både med en större arbetsinsats och större kostnader. Att grönområden dessutom ofta utgör attraktiv mark för bebyggelse innebär att det kan vara svårt att locka byggherrar och andra att investera i andra, "sämre" lägen. Detta innebär förstås en balansgång med en överhängande risk att intressenten vänder sig till grannkommunen istället. Att kommunen under dessa förutsättningar kan ha svårt att stå emot exploateringsstrycket på grönytor säger nog sig självt.

26 Under hösten 2010, då jag hade ett uppehåll i min utbildning, jobbade jag som trädgårdsanläggare med sydvästra Skåne som upptagningsområde. En betydande del av de jobb som jag utförde handlade om att stenlägga eller på annat sätt hårdgöra tidigare gröna ytor i villaträdgårdar – ofta för att ge plats åt en eller flera bilar.

Bucht och Persson (1994) menar att det faktum att exploateringsintressena i städerna är mycket starkare än intressena att bevara är ett grundläggande problem. Eftersom grönområden ofta ses som reservmark för exploatering, och konsekvenserna av enskilda ingrepp är svåra att överblicka på detaljplanenivå behövs det, menar de, fastlagda planer för storstädernas grönsstruktur.

I det här sammanhanget kan det vara värt att notera att många större grönområden som idag finns kvar i eller omkring svenska städer har haft en lång och obruten tradition av privat ägande. Detta gäller inte minst kyrkans och kronans marker som, enligt Lundgren Alm (1996), länge har fungerat som ett hinder för exploatering.

Ett exempel på detta är Stockholms grönsstruktur, med sina gröna kilar mellan bebyggelsen, som är ett resultat dels av naturliga förutsättningar såsom vattnet, dels av att stora områden bevarats av privata markägare – t ex ägde Kungen stora områden på Djurgården, Järvafältet tillhörde militären, och fideikommisserna Erstavik respektive Sandemar äger än idag stora marker (Sahlström 2012).

Likaledes ligger Helsingborgs större grönområden antingen i terräng som gjort det svårt att bebygga dem, eller kring slott och gods såsom Pålsjö, Sofiero, Kulla Gunnarstorp och Hjälmshults kungsgård; vidare är Bruces skog (Helsingborgs stad odat.), Ramlösa brunnsplan (Helsingborgs stad 2001) och Fredriksdal museer och trädgårdar (Lundquist 2013) alla före detta privata grönområden som kommit i kommunens ägo genom donationer.

Det finns således skäl att tro att privata grönområden har en lång livslängd och håller en förhållandevis hög

kvalitet, samtidigt som de inte kostar kommunen någonting i drift och underhåll. Detta är en fördel ur skötsel- och bevarandesynpunkt, men kan förvandlas till ett problem i takt med att stadens behov och förutsättningar förändras, vilket kan ställa andra krav och förväntningar på den fysiska miljön än idag.

Det går inte att komma ifrån att kommunens grönytor, åtminstone ur vissa synvinklar, har ett svagare skydd – men samtidigt också en väsentlig fördel i egenskap av *allmäntillgängliga*. Till skillnad från privata fastighetsägare har kommunen också ett övergripande planeringsperspektiv på grönsstrukturen. Offentliga institutioner, och möjligen ideella organisationer, är de enda som kan medverka till en effektiv och rättvis stadsstruktur, hävdar Ståhle (2005b) som konstaterar att starka byggherrar i dagens samhälle innebär generellt både liten tillgång till parker och ojämlik distribution av dessa. Exempel på att marknaden inte ensam kan se till att det blir tillräckligt med parker och en god gatumiljö är, enligt Ståhle (2009), Gåshaga och Globenområdet i Stockholm.

Andra vägar för att säkerställa grönsstrukturen

Som jag ser det så utgörs "hotet" mot grönsstrukturen – förutom av exploateringstryck från byggherrar, krav på tillväxt, och konkurrens från andra kommuner – av motstridiga intressen *inom* kommunen. Eftersom det också i regel är kommunen som godkänner bebyggande av grönytor följer dels att miljöbalken och plan- och bygglagen endast ger ett begränsat skydd för grönsstrukturen, dels att de beslut om regleringar

som fattas av stat eller länsstyrelse kan antas ge ett starkare skydd än det oftast mer tillfälliga skydd som kommunala beslut ger.

Nationella och regionala styrmedel – policydokument och normer

Næss, Næss och Strand (2009) konstaterar att nationella och regionala instrument har lyckats begränsa stadsutbredningen i Osloregionen, och inte minst grönbältespolicyn har varit viktig för att skydda de värdefulla skogsområdena kring Marka.

När den kompakta staden sparar rural mark från exploatering utgör den som bekant emellertid samtidigt ett direkt hot mot urbana grönytor. Trots att det är väl känt att kvantitativa friyttestandarder är ett mycket trubbigt instrument som inte garanterar några kvaliteter betyder detta inte att de ska ignoreras helt och hållet, menar Stiles (2005).

Ståhle (2005b) anser att i strävan efter en effektiv och rättvis stadsstruktur är legitima mått och en allmänt accepterad norm om friytetillgång ett viktigt redskap. All normering av friytor togs emellertid bort med införandet av plan- och bygglagen, varpå det blev fritt fram för kommunerna att själva avgöra vilka utomhuskvaliteter man ville erbjuda invånarna (Bucht & Persson 1994).

Det enda friytemått som förefaller vara någorlunda utbrett idag och som har starkt stöd av forskningen är det tidigare nämnda kritiska gångavståndet, 300 m, mellan bostad och grönyta.

Grönytefaktor och balansering

Vanliga metoder att värna grönstrukturen är att – som förespråkas i Helsingborgs stads (2012a) kommande grönplan – tillämpa grönytefaktor, balanseringsprinciper eller andra kompensationsåtgärder.

Balansering. Att tillämpa balansering som åtgärd för att säkerställa de gröna värdena föreslås bl a av Region Skåne (2012) och principen används idag i t ex Helsingborg, Lund och Malmö. Balanseringstänkandet, enligt Skärbäck (1997), går ut på att vid exploateringsshot av grönområden i tur och ordning *undvika*, *minimera*, och *balansera*. Förlorade värden ska alltid kompenseras genom praktiska åtgärder, i första hand i det drabbade området (*utjämna*) och i andra hand på annan plats (*ersätta*). Detta kan jämföras med miljökonsekvensbeskrivningar som enligt Skärbäck främst ställer krav på att en viss process ska följas, medan riktlinjer för hur man ska undvika eller kompensera för negativa ingrepp saknas.

En betydande nackdel med balanseringsåtgärder, som jag ser det, är att dessa sällan förhindrar att grönstrukturen exploateras: att höja kvaliteten hos en grönyta innebär en temporär förbättring, medan en grönyta som bebyggs innebär en permanent förlust.

Kanske har balanseringsprincipen ändå en framtid som motkraft till försämringar av stadens grönstruktur, samtidigt som den kan vara tillräckligt dynamisk för att tillåta att staden ibland tar grönytor i anspråk för att kunna utvecklas och förändras? Utmaningen är förstås att hitta en balans, rätt grad av friktion, i tillämpningen.

Grönytefaktor. Om balansering handlar om att upprätthålla vissa värden när delar av grönstrukturen exploateras, så syftar grönytefaktorn snarare

till att garantera en viss kvantitet grönska vid stadsutvecklingsprojekt. Grönytefaktorn tar i regel varken hänsyn till om mängden grönska på platsen eller dess värden före byggskedet var större eller mindre än efteråt. Grönytefaktorn fyller en funktion genom att säkerställa att grönytor blir en fråga på planeringsbordet, men garanterar varken en viss kvalitet eller en viss skötsel. En konsekvens av grönytefaktormåttet kan således bli att en grön vägg (att titta på) ersätter en grönyta (att gå, stå och sitta på).

Naturreservat

Varken balansering eller grönytefaktor säkerställer ett helt område på det sätt som bildandet av ett naturreservat gör. Ett naturreservat kan inte upphävas hur som helst och är troligen det starkaste skyddet för ett grönområde som kan upprättas på kommunal nivå. En annan fördel med naturreservat, som framhålls av Bucht och Persson (1994), är att naturreservat ger goda förutsättningar för en ändamålsenlig förvaltning eftersom skötselplan och förvaltare alltid måste anges. Sandra Wall Reinius och Peter Fredman²⁷ (2007) konstaterar dessutom i en studie att ett skydd som t ex nationalpark eller världsarv i praktiken fungerar som en kvalitetsmarkör för ett område och påverkar graden av besök till området. Jag menar att detta kan tänkas gälla även för naturreservat.

Bara i Skåne bildas årligen ett tiotal nya naturreservat (Region Skåne 2012). I Helsingborg har man som

målsättning att bilda ett nytt naturreservat varje år²⁸. Planerna omfattar både natur- och rekreationsområden inom staden och i dess omland (Helsingborgs stad 2010b).

Ett flitigt reservatsbildande kan befaras leda till att man låser möjligheterna att utveckla staden – men kan lika väl uppfattas som att man säkerställer höga kvaliteter samtidigt som man skapar förutsättningar för en långsiktig stadsutveckling som även tillgodoser behovet av tillräckliga grönområden.

Erixon och Ståhle (2008) höjer emellertid ett varningens finger för dylika skyddsåtgärder. De menar att skyddade områden kan signalera att omgivande mark saknar värden och att denna därmed kan exploateras utan hänsyn.

Reservatsbildandet ska kanske å andra sidan betraktas som en reaktion på en pågående exploatering av såväl mark utan som med höga värden.

Skärbäck (1997) konstaterar i sin tur att skyddet av naturområden såsom naturreservat och nationalparker tillsammans utgör mindre än 10 % av Sveriges yta, varför han efterfrågar ett större fokus på de omfattande arealer som utgör vårt vardagslandskap.

Den nytta som normer, balanseringsprinciper, grönytefaktor, naturreservat och andra skyddsformer kan utföra ska inte underskattas, men till syvende och sist handlar den troligtvis viktigaste faktorn för att garantera en tillfredsställande urban grönstruktur ändå om att nå den kunskap och samsyn om grönstrukturens betydelse för staden som kanske bäst möjliggörs av samarbete över sektorsgränserna.

Vad som också är viktigt att påpeka är att de försök

²⁷ Wall Reinius är lektor i kulturgeografi vid avdelningen för turism på Mittuniversitetet. Fredman är professor i turism med inriktning mot naturturism på Mittuniversitetet och ETOUR.

²⁸ Fredrik Bengtsson, kommunekolog, Helsingborgs stad, e-post, 23 april 2013.

att “skydda” grönstrukturen, som ovan redovisats, är en reaktion på ett *symtom*, d v s det exploateringstryck som riktas mot vissa grönytor. Själva roten till problemet – att staden för att kunna växa inåt behöver ta mark i anspråk för bebyggelse – behandlas dock inte. Försöken att skydda grönstrukturen kan med andra ord påstås utgöra strategier för att trygga gröna värden, men inte strategier för en “tät *och* grön stad”. Detta, menar jag, riskerar i längden att fungera kontraproduktivt även för grönstrukturen då trycket på att exploatera istället för att minska troligen växer sig allt större för varje grönyta som *inte* bebyggs. Enligt min mening måste en konstruktiv lösning – som gynnar både grönstrukturen och stadsutvecklingen i övrigt – handla om att finna lämpliga *alternativ* till att bebygga grönytor.

Lyckas man inte med detta är risken att man fastnar i två polära synsätt där det ena hotar att förstöra stadens gröna värden och det andra innebär att staden istället för att förtätas fortsätter breda ut sig över skog, natur- och jordbruksmark.

STRATEGIER FÖR EN GRÖN OCH TÄT STAD – KVANTITATIV UTGÅNGSPUNKT

Förtätning på annan mark

I det här kapitlet har grönstrukturen ställts mot stadsförtätning och hitintills framförallt diskuterats utifrån kvalitativa aspekter. Det här avsnittet diskuterar grönstrukturen från en kvantitativ utgångspunkt. Vilka strategier finns för att förtäta staden utan att det sker på bekostnad av att grönytor bebyggs? Går det till och med att öka arealen grönstruktur i staden samtidigt som den förtätas? Inledningsvis diskuteras förtättningsstrategier genom bebyggande av andra ytor än gröna, och därefter utan att ta nya ytor i anspråk.

Hårdgjorda och privata ytor

Tidigare i det här kapitlet ställdes frågan om vi verkligen behöver alla grönytor. Det är rimligt att också vända på denna fråga: Behövs det verkligen så mycket hårdgjorda ytor?

En rapport utförd av ESPON²⁹ (2006) visar att förutsättningarna att förtäta på hårdgjord mark torde vara goda: Sverige är det land i Europa som har allra högst andel hårdgjord yta per person³⁰.

Men hur används då dessa ytor, och hur lämpliga är de för förtätning? Region Skåne (2009) talar om att förtäta staden genom bebyggande av nedlagda industri- och hamnområden, genom att skapa yteffektiv infrastruktur och underjordiska parkeringshus. Detta är några av de hårdgjorda ytor som kommer att

diskuteras i fortsättningen av detta avsnitt.

Omvandling eller komplettering i industri- och hamnområden

München och Utrecht är städer med “compact city-policy” som visar att man varken behöver förtäta befintliga bostadsområden eller grönområden, menar Tjallingii (2005a). München, Marseille, Milano med flera bygger på “brownfields” såsom nedlagda industriområden, flygplatser, hamnar och banområden.

Industri- och hamnområden är ofta hårdgjorda, mer eller mindre privata, både stora och glesa områden som således borde ha en betydande förtätningspotential. Till följd av sin storskalighet beskrivs de ofta som ogästvänliga, och kanske t o m människofientliga miljöer, varför det rimligtvis inte borde vara särskilt kontroversiellt att bebygga dessa.

Vad finns då att vinna på att exploatera dessa områden? Låt oss göra en enkel jämförelse mellan att bygga a) på en offentlig grönyta, b) på en icke-grön men allmän yta, respektive c) i ett industriområde:

- att bygga på grönytan (a) kan ge nya bostäder och arbetsplatser, men innebär samtidigt mindre grönt och dessutom mindre allmäntillgänglig yta
- att bygga på den allmänna ytan (b) kan ge såväl nya bostäder och arbetsplatser som nya grönytor, men innebär å andra sidan att arealen allmäntillgänglig yta minskar
- att omvandla eller komplettera industriområdet (c) kan ge nya bostäder och arbetsplatser, mer allmäntillgängliga ytor och mer grönytor, men från fall till fall även förlust av verksamheter och

arbetstillfällen.

Det finns – även på betydligt närmare håll än München – många exempel på hur man väljer att omvandla verksamhetsområden till stora grönområden, till renodlade bostadsområden, eller till funktionsblandad stad. Ett uppskattat svenskt exempel på ett industriområde som omvandlats till blandad stad är Västra hamnen (som visserligen ursprungligen är utfyllnadsmark) i Malmö, och näst på tur står nu Norra Sorgenfri. Knappt sju mil norrut, i Helsingborg, har de första detaljplanerna för stadsförtätningsprojektet H+ i Södra hamnen ställts ut – och på andra sidan Öresund, i Köpenhamn, planeras det för stadsutveckling i området för Carlsbergs tidigare bryggeri. Exempel på omvandlade industriområden i Stockholm är t ex Hammarby sjöstad, och Järla sjö i Nacka, där området för den numera nedlagda gasindustrin AGA har omvandlats till lägenheter och arbetsplatser (Jersenius 2003).

Att skapa stora parker. Att finna lämpliga platser för nyutveckling av stora parker i staden är överlag svårt, och sannolikt finns den största potentialen just i tidigare verksamhetsområden. Två goda exempel på detta är Natur-Park Schöneberger Südgelände, i Berlin (se figur 3.7), och Cultuurpark Westergasfabriek, i Amsterdam (se figur 3.8).

Med ett ökande förtätningstryck är det emellertid långtifrån alltid som grönområden får ensamrätt till verksamhetsområden. Vid stadsutveckling av sådana här ganska så stora ytor som det ofta rör sig om är chansen trots allt god att nya grönytor skapas vid sidan om byggnader – i synnerhet när det gäller projekt som syftar till att skapa en hållbar och blandad stad som

29 European Spatial Planning Observation Network (ESPON) är ett forskningsprogram som utför analyser kring regional utveckling och planering för EU och medlemsländerna.

30 Larsson och Germundsson (2012) menar att resultatet beror på skillnader i befolkningstäthet och i naturgeografiska förutsättningar, men att det även vittnar om att andra länder bygger mycket tätare än vad vi gör i Sverige idag.

Figur 3.7. Natur-Park Schöneberger Südgelände, oktober 2007. Ett fint exempel på hur nedlagda verksamhetsområden i staden har omvandlats till större grönområden är Natur-Park Schöneberger Südgelände, i Berlin, som är en f d bangård där delar av järnvägsspåren och ett gammalt lok står kvar alltmedan grönskan växer upp mellan rälsen.

Figur 3.8. Cultuurpark Westergasfabriek, maj 2010. Ett lyckat exempel på hur man omvandlat ett industriområde till park är Cultuurpark Westergasfabriek, i Amsterdam, där man även behållit kulturhistoriskt värdefulla byggnader som integrerats i parken och förvandlats till välbesökta platser för social samvaro och kulturella aktiviteter (Project Westergasfabriek 2013; Westergasfabriek 2013).

kan fylla många av invånarnas behov *inom* området. En fördel här är även att det kan finnas möjlighet för kommunen att träffa avtal som innebär att byggherren finansierar delar av anläggningskostnaderna för grönytor i området.

Samtidigt bör man vara varse om, vilket Larsson och Germundsson (2012) uppmärksammar, att förtätning i allmänhet är dyrare än att t ex bygga på åkermark, eftersom det i staden finns tekniska och juridiska hinder att ta hänsyn till, såsom bullerriktlinjer, luftföroreningar och skyddsavstånd. Med beaktande av eventuella omkostnader för sanering av förorenad mark, vilket är vanligt vid förtätning i verksamhetsområden (Malmö stad 2010), stiger kostnaderna ytterligare. Detta, tänker jag, kan leda till att man hellre bygger på grönytor, där hindren rimligen är mycket färre. Att det kan bli mycket dyrt att förtäta i verksamhetsområden kan, om man trots allt väljer att bygga där, innebära att ett högre exploateringsstal krävs för att få projektet att gå ihop, något som med stor sannolikhet leder till minskade grönytor och som sedan är svårt att rätta till i efterhand. Därmed riskeras dels mycket täta, oattraktiva områden, dels en förlorad möjlighet att i framtiden – t ex för att försörja en ökande befolkning – anlägga en större park eller ett rekreationsområde i området.

Vad gör man när det inte längre finns några lämpliga ytor kvar i staden att ta i anspråk för kommande behov? Faktum är att större grönområden i svenska städer ofta är anlagda just i verksamhetsområden: I Malmö ligger stadens största rekreationsområde Bulltofta på en f d flygplats; stadens andra rekreationsområde Spillepengen har varit en soptipp; och Klagshamns strandängar som är ett av stadens kommande

naturreservat (Malmö stad 2013b) ligger på en udde som tidigare har inrymt ett kalkbrott.

Vilka problem och utmaningar i övrigt finns med att bygga i industri- och hamnområden? I somliga fall, men långtifrån alltid, handlar förtätning i sådana områden om att bygga på en plats där verksamhet inte längre äger rum, alternativt fortgår endast i liten skala. Så är fallet dock långtifrån alltid. Verksamheten måste ta vägen någonstans, och arbetstillfällen riskerar då att försvinna från staden. Ett sätt att lösa det hela är att, som föreslogs i föregående avsnitt, omlokalisera dessa verksamhetsområden längs större trafikleder. I Oslo ser dock Næss, Næss och Strand (2009) en annan utveckling – där har förtätningsstrategierna som å ena sidan räddat värdefull naturmark å andra sidan fått konsekvensen att tillverkningsindustrin har flyttat från Oslo till fattiga länder i Asien³¹. För dessa nyligen industrialiserade utvecklingsländer har detta medfört stora ingrepp i naturen. I ett globalt perspektiv kan vi således tala om en omlokaliseringsprocess som innebär att tillväxt i byggnadsbeståndet i en stad kan resultera i negativ miljöpåverkan någon annanstans, menar Næss, Næss och Strand (2009).

En annan nackdel är att kulturhistoriska värden riskerar att försvinna. Att behålla byggnader kan resultera i spännande kontraster, men kan även försvåra omvandlingen till tät stad. En möjlighet är att göra som i Cultuurpark Westergasfabriek där man alltså har bevarat vissa byggnader och skapat rymlig park istället för tät stad.

³¹ En liknande utveckling kan ses även hos andra rika länder, påpekar Næss, Næss och Strand (2009). Således, menar jag, kan vi inte vara helt säkra att tillverkningsindustrin hade stannat kvar om man hade undvikit att förtäta på industrimark.

Att inte bara behålla byggnader utan även verksamheter är ett annat alternativ som dock ställer höga krav på anpassning. Svårigheten i att bygga bostäder sida vid sida med industri visar sig inte minst i exemplen H+ respektive Norra Sorgenfri där bl a buller, luftföroreningar, skyddsavstånd, starka fysiska barriärer, och transporter av farligt gods utgör försvårande omständigheter (Helsingborgs stad 2011; Malmö stad 2008b).

Slutligen kan ytterligare en utmaning vara läget. Enligt min mening är många industriområden i regel dåligt integrerade delar av resten av staden, som inte sällan ligger lite avsides. Lindholm (2003a) fäster uppmärksamhet på att det är viktigt att industriområden inte omvandlas till rena bostadsområden – för att kunna generera en levande och blandad stad måste det också hända något. Denna premiss medför att områden som gränsar till vatten med tillgång till en strand eller kaj har en bättre utgångspunkt att lyckas, menar Lindholm.

Att förtäta vägar och parkeringar

I avsnittet om kvalitativa utgångspunkter, tidigare i det här kapitlet, gavs exempel på hur skyddsplanteringar längs leder kan tas i anspråk för bebyggelse. I de fall där det är möjligt att sänka hastigheten och eventuellt leda om delar av trafiken kan även en del av vägbanan komma i fråga för bebyggelse, varpå smalare, mer stadsmässiga gator kan åstadkommas.

I Malmö stads (2010) dialog-pm *Så förtätar vi Malmö* är en övergripande strategi att omvandla stadens infartsleder innanför Inre Ringvägen till stadsgator, vilket uppges skulle frigöra stora arealer exploateringsbar mark.

Nackdelen med denna typ av insatser är att bilarna får mindre plats, vilket kan riskera att leda till ökade bilköer. Åtgärderna behöver även kunna genomföras utan att trafiksäkerheten äventyras. En förhoppning är förstås att mindre ytor för bilar också kan leda till att färre bilar rör sig i stadsrummet.

Parkeringar. Att förtäta på parkeringar innebär förmodligen inga andra förlorade värden mer än just förlusten av uppställningsplatser för bilar. Faktorer som kan motverka förtätning på parkeringsplatser och leda till att man istället väljer att bebygga kommunala grönytor är kostnader för sanering av eventuell förorenad mark, parkeringsnormer som måste uppnås, och det faktum att parkeringsytor inte sällan är privatägda vilket kan innebära att marken blir dyr att köpa in, om markägaren ens är intresserad av att sälja den. Så länge människor fortsätter köra bil i samma utsträckning behöver de också någonstans att ställa sina bilar: Det finns en inte obefogad rädsla för att förlust av parkeringsplatser i centrala lägen kan påverka handeln i staden negativt och istället gynna externa köpcentra. (Detta kan också gälla om parkeringsrutor längs vägar tas i anspråk, vilket dock kan tänkas vägas upp av att man får fler fotgängare och cyklister som rör sig i gaturummet. Det får emellertid hållas för troligt att dessa konsumenter framförallt gynnar service och handel med varor som kan transporteras utan bil, vilket möjliggör utveckling av nya tjänster, som t ex hemkörning).

Var ska då alla bilar få plats om man bygger på parkeringarna? I en hållbar stad är förstås målet att avstånden ska vara så korta att innehavet av egen bil ska kännas onödigt. En bil står still under 96 % av sin livstid (Lundin 2008, s 48). Den används med andra ord

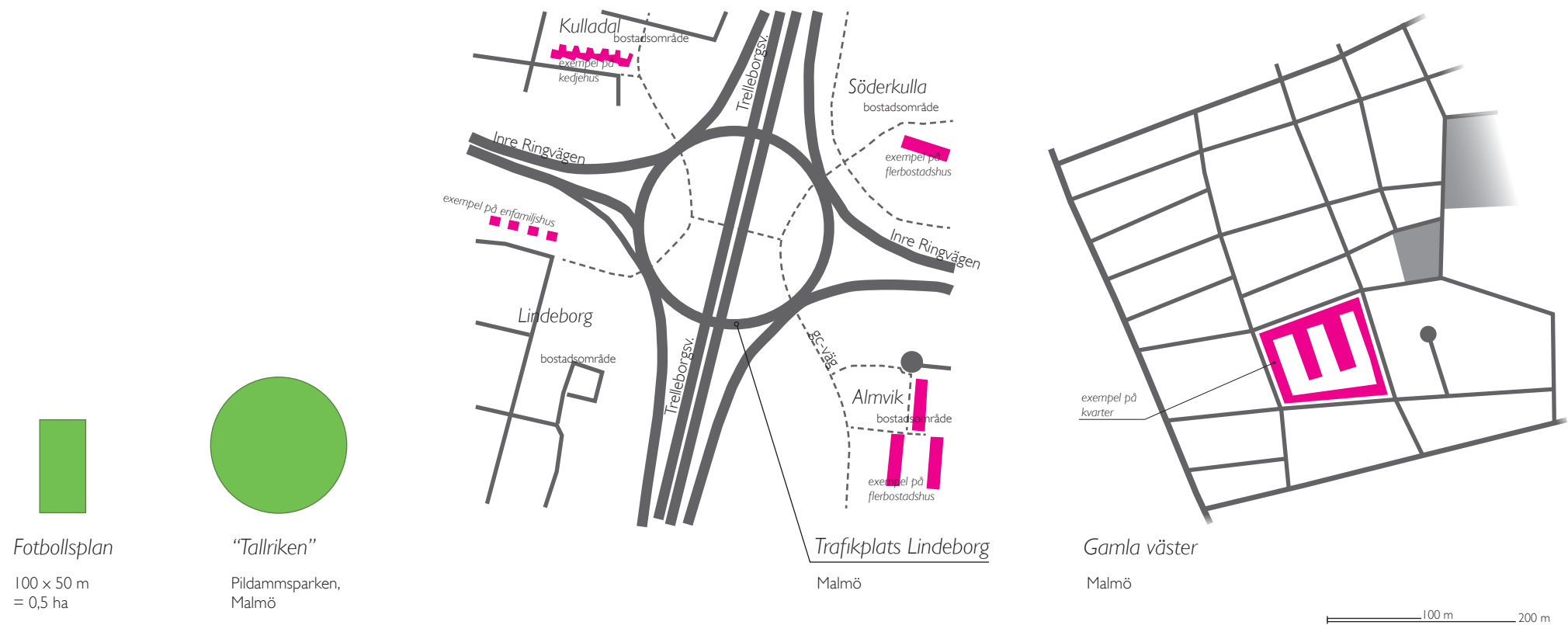
mycket ineffektivt. En övergång från privat bilägande till användande av bilpooler, kollektivtrafik och taxi skulle kunna resultera i ett mycket lägre behov av parkeringsplatser och nya platser för stadsförtätning.

Bilismens tid är förbi. De möjligheter till förtätning på vägar, gator och parkeringar som diskuterats ovan förutsätter att bilens utrymme i staden minskar. Mycket vittnar om att detta är en nödvändig utveckling för att kunna skapa hållbar stad: Bortsett från att de allra flesta bilar, bussar och lastbilar fortfarande drivs på fossila bränslen och är en källa till växthusgaser, luftföroreningar och buller, så är de även en stor källa till trängsel (Ullstad 2008).

Arkitekt Knut A. Selberg (2002) påpekar att bilen från början var stadsanpassad: Den krävde betydligt mindre plats än häst och vagn, men i och med introduktionen av lastbilar, ökningen av bilar i trafiken och högre hastigheter ställdes större krav på kurvradier och bredare vägar, vilket var oförenligt med den strikta rutnätsstaden och därmed ledde till omfattande rivningar av den gamla staden. Per Lundin³² (2008) uppmärksammar på att i och med införandet av parkeringsnormer kom bilen, från att i regel ha varit begränsad till gator och torg, också att ta plats på kvartersmark: på bostadsgårdar, i källarutrymmen och på lekplatser – ibland kunde hela kvarter tas i anspråk för parkeringar.

Hittills har de lokala problem som bilismen orsakat hanterats genom att ge bilen mer utrymme (Ullstad 2008). Att denna strategi har misslyckats behöver nog knappast påpekas. Överskridna buller- och luftkvalitetsnormer tillhör vardagen i större

32 Lundin är doktor och docent i ekonomisk historia vid Uppsala universitet.

Figur 3.9. In- och utfartsleder tar mycket plats. I mitten visas Trafikplats Lindeborg med del av Inre Ringvägen i Malmö. Enbart den inre cirkeln är ca 200 m i diameter, vilket ger en area på drygt tre hektar. Trafikplatsen omges av bostadsområden i alla väderstreck, och ett par skalenliga exempel på hus på platsen visas. Till vänster i figuren återges i samma skala en vanlig fotbollsplan, samt "Tallriken" – en stor, öppen yta i Pildammsparken i Malmö. Till höger i figuren visas området Gamla väster i Malmö samt ett kvarter, i samma skala.

svenska städer (se t ex Gravlund 2012; Persson 2013; Riksdagen 2011a) och på senare år har både Stockholm (år 2007) och Göteborg (1 januari 2013) valt att införa trängselskatt i syfte att förbättra framkomligheten och minska kvävedioxidutsläppen i staden (Transportstyrelsen 2013).

Selberg (2002) uppger att bilen och infrastrukturen har varit instrumenten som möjliggjort den modernistiska – rumsligt upplösta, funktionsuppdelade och transportbaserade – staden. Anders Gullberg³³ skriver i företalet till Per Lundins (2008) avhandling *Bilsambället* att “[i]ngen tingest har mer dramatiskt än bilen bidragit till omvandlingen av 1900-talsstaden” (s 9). Det separerade och funktionsuppdelade vägsystemet enligt SCAFT-principen har medfört fler trafikleder, högre hastigheter, ett ytterligare ökat transportberoende, och skyddsavstånd som lett till fragmentiserade grönytor och stora restarealer (spaces left over after planning) med högst begränsade användningsmöjligheter (Selberg 2002; Ullstad 2008).

Bilen har banat väg för stadsutglesningen: Med bilen kunde man resa långt och fort, vilket förkortade tidsavstånden och därmed möjliggjorde lägre exploateringstal (Berglund, Sjöström & Åström 2004). Under åren 1950 till 2000 niodubblades biltätheten i Sverige, från 49 till 450 bilar per 1000 invånare. Boverket (2004a) menar att staden därmed har utvecklats till ett glest trafiklandskap.

Bilismen är således i hög grad skyldig både till sprawl och till en trafikinfrastruktur som i staden har tagit grönytor och bebyggelse i anspråk. Om staden nu ska förtätas, samt förlita sig på hållbara transporter, måste

Figur 3.10. Nobelvägen, Malmö, 18 mars 2010. Gatan, som fram till år 1957 rymde en kastanjeallé med cykelbana i mitten, är idag en cirka 30 m bred flerfilig stadsgata som till stor del saknar såväl cykelbana som vegetation. Höga bullernivåer, luftföroreningar och brist på utåtriktade verksamheter kan dessutom bidra till att man inte gärna går längs gatan. Samtidigt är Nobelvägen en viktig koppling mellan centrala områden i staden. (Magnér 2010, s 23-36)

Figur 3.11. Lekplats, Sønder Boulevard, Köpenhamn, 2011. Om trafiken trycker ihop sig kan gaturummet aktiveras genom att gröna stråk och platsbildningar tillskapas. Danska arkitektkontoret SLA har i samarbete med medborgarna i Vesterbro formgett detta gröna stråk som ligger mittemellan körbanorna på Sønder Boulevard. Foto: Max Katz. (För bildrättigheter se <http://creativecommons.org/licenses/by/2.0/>)

det ske på bekostnad av det utrymme som bilismen en gång förvärvade.

Gröna gator

Vissa vägar och leder i staden är för smala eller kantas redan av byggnader (t ex Nobelvägen och Mariedalsvägen i Malmö), medan andra uppvisar

stora ytor som skulle kunna bebyggas (t ex delar av Amiralsgatan och Stadiongatan i Malmö). I båda fallen kan hursomhelst en körbana som smalnas av, eller ett eller flera körfält som tas bort, alltid ge utrymme för t ex en cykelbana, bredare trottoarer, eller en eller flera trädrader som kan bli stommen i ett *grönt stråk*. Sådana insatser skulle, anser jag, ge en mänskligare skala, ökade möjligheter till etablering av utåtriktade verksamheter, och generellt sett bättre förutsättningar för en levande och mer hållbar stad.

³³ Gullberg är adjungerad professor i teknikhistoria vid KTH.

Ett annat perspektiv på förtätning

Detta avsnitt, som diskuterar möjligheter att förtäta utan att exploatera stadens gröna ytor, har hittills gett exempel på hur ny bebyggelse kan åstadkommas genom att göra anspråk på verksamhetsområden, parkeringsytor och gatumark. Enligt hur vi vanligen talar om förtätning så handlar det, menar jag, om att genom *bebyggelse* skapa förutsättningar för fler människor i staden. Jag skulle för ett ögonblick vilja reflektera över vad denna definition egentligen innebär: Om täthet likställs med bebyggelse följer att allt övrigt – parker, torg, gator osv – betraktas som mellanrum. Byggnader tillskrivs således en särställning genom att vara det enda stadselement som kan skapa täthet – definitionen får följden att parker, torg och gator t o m anses *motverka* täthet. Är en sådan definition adekvat? Om man med täthet eftersträvar högre befolkningstäthet kan den vara det; samtidigt är det uppenbart att definitionen förstärker ett synsätt på grönstrukturen som någonting obebyggt som späder ut staden. Med tanke på den rådande dominerande synen på stadsförtätning som någonting helt nödvändigt kan det vara rimligt att fråga sig om detta verkligen är en bra definition att utgå från i stadsplaneringen? Leder det till den stad vi önskar oss? Är fler bostäder och lokaler inom staden bra oavsett vad det får för konsekvenser för staden som helhet?

Jag menar att om man anser att en stad byggs upp av olika sorters element som samverkar med varandra – byggnader, vägar och platser – så är det lite märkligt att endast en av dessa tre byggstenar uppges generera förtätning, och de andra raka motsatsen.

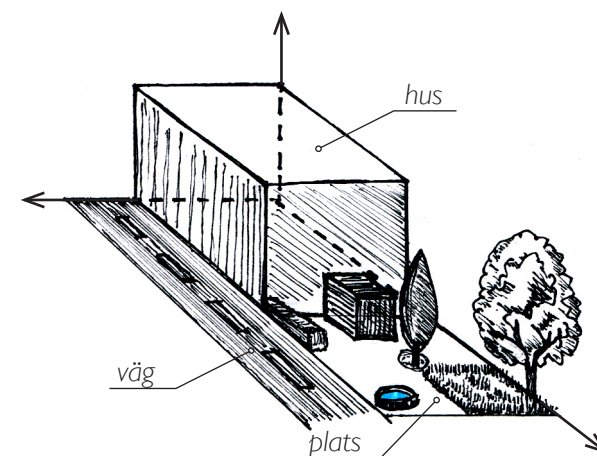
Är det möjligt att se på förtätning på ett sätt som tar hela staden i beaktande och verkar för en balans

mellan olika intressen och värden? Motsvarigheten till täthet på engelska heter “density”, vilket på svenska även kan översättas till “densitet”. Enligt naturvetenskapen är *densitet* “en fysikalisk term som anger massan per volym för ett ämne” (Densitet 2013). Låt oss föreställa oss staden som en kropp bestående av de sammanhängande elementen vägar, platser och byggnader: Alla dessa element består i olika mängd av storheterna massa och luft, och det är detta förhållande mellan luft och massa som avgör hur tät kroppen eller staden är. Som jag ser det är det genom att balansera dessa storheter hos *alla* stadsbyggnadselement, som vi kan skapa en tät, grön, funktionsblandad och attraktiv stad.

Med utgångspunkt från en naturvetenskaplig definition av begreppet densitet borde staden således kunna förtätas genom att öka tätheten, eller mängden massa, såväl hos byggnader som hos platser och vägområden. Om man delar upp staden i områden eller i objekt – t ex ett kvarter, en park, eller ett gaturum – kan man studera hur dessa dels var för sig, dels i samverkan med varandra utnyttjar stadsrummet.

Det är inte svårt att konstatera att byggnader i större omfattning utnyttjar luftrummet än andra stadselement, vilket också kan förklara varför det ofta är underförstått att det är byggnader som avses när det talas om förtätning³⁴. Gaturum blir utifrån detta synsätt särskilt glesa, medan platser, såsom parker – som kan innehålla vertikala objekt i form av t ex vegetation – hamnar någonstans mittemellan (se figur 3.12).

34 Att förtätning syftar till att motverka sprawl – och att det finns en efterfrågan på bostäder – är förstås också en viktig orsak till att det anses särskilt angeläget att bygga fler hus i staden.

Figur 3.12. Medan byggnadskroppar sträcker ut sig i såväl horisontalled som vertikalled, är platser framförallt horisontella företeelser som i olika utsträckning även innehåller vertikala objekt. Vägar – med undantag för belysningsarmaturer, vägskyttar och eventuella nivåskillnader i markplanet – är i princip helt horisontella (vägar ska här inte förväxlas med gaturum, som i tvärgående riktning i regel begränsas av vertikala objekt, t ex en trädrad eller husfasader).

I rapporten *Regionens täthet och grönstrukturens potential* väljer Erixon och Ståhle (2008) att inte tala om gleshet utan istället om “rymlighet” när de undersöker hur begreppen kompakt och rymlighet förhåller sig till bebyggelsetäthet och andel grönyta i olika stadsdelar i Stockholm. Ståhle och Erixon menar att fördelarna med bebyggelsetäthet kan ställas mot människors upplevelser av ett gott boende, och de påtalar vikten av att skapa täta *och* rymliga städer.

Personligen menar jag att med en sådan målsättning har stadsgrönskan en styrka som andra stadselement saknar: nämligen förmågan att med sina stora

variationsmöjligheter, med allt från öppna gräsmattor, stränder och vattenytor till det allra tätaste buskage, både förtäta och skapa rymd. Se vidare [figur 3.13](#).

Att uppta mark för ett visst ändamål leder inte per definition till förtätning – det beror helt och hållet på vad som ersätts, och på hur det nya utformas: Att t ex ställa en byggnad mitt på en grusplan kan nog utan tvekan sägas förtäta staden (om man med täthet avser massa); med samma logik följer också att en trädrad som tar delar av en gågata i anspråk kan sägas förtäta staden. Samtidigt innebär det förra fallet, byggnaden på grusplanen, att man omfördelar markanvändningen i staden istället för att få elementen (byggnad respektive plats) att utföra mer på samma, eller t o m mindre yta. Att ökade markanspråk ibland kan vara en nödvändig åtgärd för att rymma vissa betydelsefulla funktioner och värden är förstås givet, men det är viktigt att poängtera att detta alltid även innebär en förlust av någonting – i det här fallet kanske en viktig yta för spontana aktiviteter – vilket måste vägas mot de förväntade vinsterna. Ojämna maktförhållanden – som t ex synsättet att det enbart är byggnader som skapar täthet – innebär givetvis större risk för ensidiga beslut och att balansen mellan olika stadselement ruckas. I dylika fall, menar jag, är det möjligt att tala om en sorts “utglesning” av andra stadselement. Den ideala förtätningen måste handla om att både utveckla och tillvarata, i huvudsak genom att undvika att exploatera mark som fyller en viktig funktion för staden.

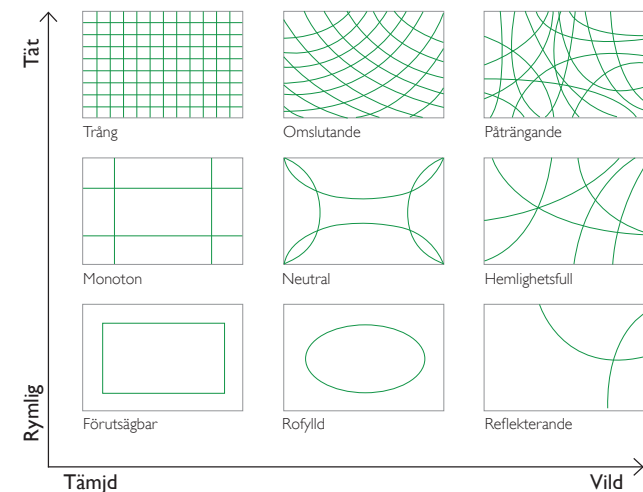
Att förtäta staden skulle utifrån en sådan målsättning kunna innebära för parkerna att de gavs fler roller genom att deras mångfunktionalitet tillvaratogs – och för byggnadskropparna att de skulle utnyttjas

på ett smartare sätt, d v s rymma fler människor och funktioner utan att behöva ta så mycket mer markyta i anspråk.

Ett liknande synsätt på förtätning erbjuder Lindholm (2003a). Hon menar att stadens liv styrs av dess komplexitet, d v s skillnaderna mellan det lugna och intensiva, mellan öppna platser och små rum. Lindholm vill inte definiera begreppet förtätning som någonting fysiskt utan menar istället att täthet kommer av “[m]ånga *verksamheter* och *händelser* inom räckhåll” (s 8) vilket inte nödvändigtvis behöver betyda tät och hög bebyggelse. “Den intensiva staden”, föreslår Lindholm, är ett ideal som på ett bättre sätt än “Den kompakta staden” (s 8) beskriver hur staden fungerar. Om staden upplevs som intensiv är den således tät!

Kort sagt är kärnan i Lindholms (2003a) resonemang att förtätning bör handla om att skapa förbättrade förutsättningar för att staden fylls med verksamheter och händelser. Detta, menar jag, innebär dels att en blandning av fler bostäder och arbetsplatser är viktig för att skapa underlag för fler människor i rörelse i staden, dels att detta måste ske någonstans, vilket ställer krav på en rik distribution av offentliga platser som gågator, parker och torg. Dessutom medför det att ytor som kan användas effektivt, och gärna på många olika sätt, blir särskilt viktiga för att åstadkomma intensitet.

T ex blir det angeläget att de bilparkeringar som inte grävs ned under jord används på ett mer effektivt sätt. Även om bilar som tidigare påpekat mest står still så flyttas de emellanåt. För att ta ett exempel kan parkeringar utanför arbetsplatser vara fulla på vardagar mellan åtta och fem, men under resterande tid vara helt tomma. I en funktionsblandad stad

Figur 3.13. Matris för täthet hos grönstruktur. Kan man tala om täthet även hos grönstrukturen? Matrisen föreställer nio abstrakta mönster som svarar mot värdena tät–rymlig respektive tämjä–vild hos grönstrukturen. Till varje mönster hör ett ord som föreslår hur mönstret uppfattas. Medan orden ger uttryck för en personlig värdering kan mönstren snarare sägas vara neutrala. Om täthet förstås som relationen mellan luft och massa så skulle tätheten hos de olika mönstren i matrisen kunna betraktas som ett resultat av mängden vegetation eller annan massa, samt fördelningen av denna. Kan en tät grönstruktur även handla om andra faktorer, t ex antal människor som uppehåller sig i den, eller antalet funktioner den besitter?

kommer parkeringarna troligtvis att nyttjas som uppställningsplats mer ofta, men när så inte är fallet kan ytorna med fördel användas för andra ändamål under de tider då de inte upptas av bilar. En asfalterad yta som fungerar som parkeringsplats under kontorstid kan kvällar och helger t ex användas som yta för spontanidrott, vilket är fallet i den danska staden Ringe där en parkeringsplats har försetts med basketkorgar (Malmö stad 2010). En sådan åtgärd leder inte till förtätning i dess mer vedertagna betydelse, men icke desto mindre till en intensivare användning av stadsrummen.

Återstoden av detta kapitel ska handla om förtätningsstrategier som varken tar grönytor eller annan mark i anspråk. Först vill jag dock nämna något om de metoder enligt vilka man idag mäter bebyggelsetäthet.

Att mäta bebyggelsetäthet – e-tal, invånartäthet och andra mått

Tätheten hos bebyggelse kan mätas på olika sätt, och för att ytterligare problematisera förtätningsbegreppet samt lägga en grund för vissa argument i uppsatsens fortsättning vill jag kort avhandla några av de metoder som kan tillämpas för att värdera förtätning.

E-tal och BTA. Som tidigare noterat mäts täthet hos bebyggelse vanligen i *exploateringsstal* (e-tal). E-talet är den kvot man får genom att dividera bostäders och lokalers sammanlagda *bruttoarea* med den givna markytan (Fastighetsnytt 2003). Bruttoarean (BTA) är summan av alla våningsplans area begränsad av omslutande byggnadsdelars utsida (Fastighetsnytt

2003), eller förenklat: markarean som tas i anspråk av byggnaden multiplicerat med antalet våningar. BTA är således ett resultat av sambandet mellan en byggnads area och dess höjd.

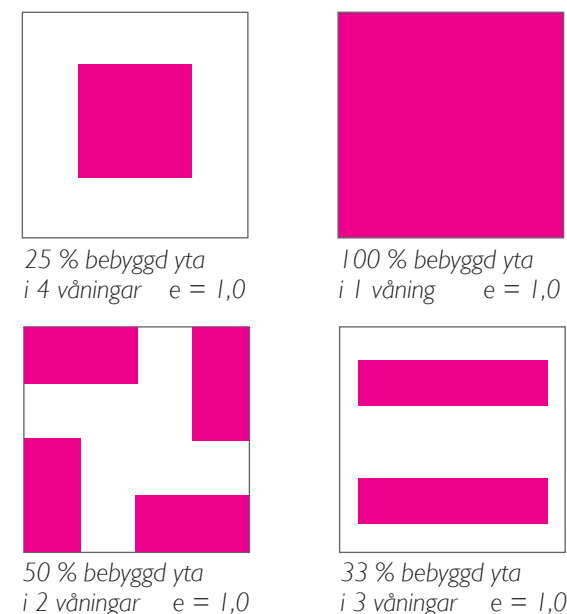
Om den givna markytan är en *fastighet* följer att *fastighetsexploateringsstalet* = $BTA / \text{fastighetsarean}$. Eftersom detta tal enbart säger något om situationen för en enskild fastighet kan man för att för att få en uppfattning om den över större ytor realistiska tätheten istället använda sig av *kvartersexploateringsstalet*³⁵ eller ett e-tal som omfattar ett ännu större område.

Beroende på hur man väljer att avgränsa det område vars täthet man vill mäta kan man få ganska stora variationer i e-talet. Det kan kännas naturligt att dra gränsen där bebyggelsen i kvarteret eller stadsdelen uppfattas upphöra – kanske där den angränsar till en större väg eller ett grönområde. En sådan mätning innebär att stenstaden normalt får ett högt e-tal medan ett miljonprogramsområde får ett lågt e-tal. Jag menar att ett sådant resultat kan spegla *en del* av verkligheten, men vill samtidigt poängtera att man dock bör vara medveten om vad det är man i det här fallet har mätt: Medan invånarna i miljonprogramsområdet har sina grönytor inom området kan stenstadens invånare behöva söka sig till andra områden för att nå grönområden, som t ex invånarna i Gamla väster i Malmö, eller i det närliggande Davidshall.

Om vi utgår från att externa grönområden behövs för att försörja områdena Davidshall och Gamla väster på parker, kommer ett e-tal som baserar sig enbart på bebyggelsen i dessa områden att vara bedrägligt högt eftersom ifrågavarande byggnadssätt förutsätter större

rymlighet i *andra* områden i staden, vilket innebär att e-talet i områdena ifråga inte kan utgöra en målsättning för staden som helhet.

Den stora fördelen med e-talet är att det ger en uppfattning om den *potentiella* effektiviteten hos bebyggelsen; däremot avslöjar e-talet inget om hur den bebyggda ytan kan disponeras: Hur många verksamhetslokaler rymmer den? Hur många lägenheter? Och hur många människor?

Figur 3.14. Exploateringsstal. Figuren visar några exempel på olika våningshöjd och bebyggd yta som i samtliga fall ger ett e-tal på 1,0.

³⁵ Kvartersexploateringsstalet = $BTA / (\text{kvartersarean} + \text{arean hos balva det omgivande gaturummet})$.

Invånartäthet. Invånartätheten – antal invånare per ytenhet – kompletterar e-talet. Måttet är ett resultat av tre faktorer: e-talet, andelen bruttoarea som upplåts som bostadsyta, samt hur stor yta varje boende tar i anspråk (Region Skåne 2009).

Invånartätheten är ett mått på hur många som rent *faktiskt* bor på en given yta. I likhet med e-talet säger invånartätheten emellertid inte något om förhållandet mellan de faktorer som ligger till grund för resultatet. I en funktionsblandad stadsdel, där bostäder och verksamheter återfinns i samma byggnader, kommer den maximala invånartätheten teoretiskt sett att vara lägre än om hela bruttoarean används för bostadsändamål. För att få en mer rättvisande bild av invånartätheten kan således även uppgifter om e-tal, andel bostadsyta och bostadsyta per person behöva redovisas.

För att komplicera det hela ytterligare kan det noteras att antalet boende på en yta inte alltid står i proportion med ytans kapacitet: I socialt utsatta områden kan invånartätheten öka till följd av trångboddhet, och i utflyttningsorter kan invånartätheten minska på grund av att hus står tomma.

Personliga ytanspråk. *Boendeyta per person* är ett genomsnittligt mått på varje individs privata ytanspråk. Ett högt tal kan antas indikera ekonomiskt välstånd men medverkar samtidigt till lägre invånartäthet, medan ett för lågt tal kan vittna om trångboddhet. För att uppnå en socialt, ekonomiskt och miljömässigt hållbar stad kan detta mått vara viktigt att beakta.

Boendeyta per person ska inte förväxlas med *markanvändning per person*. För att kunna säga något om det senare behöver man ta andra faktorer i beaktande, t ex *antal invånare / byggnadsarea* som, om

man också vill ta hänsyn till förhållandet mellan boyta och verksamhetsyta, kan kompletteras med *andel verksamhetsyta / BTA*. Ett annat sätt att spegla markanvändningen per person skulle kunna vara att istället för byggnadsytan utgå från fastighetsytan, d v s även den del av kvartersmarken som utgör bostadsgård eller trädgård och som ofta inte är tillgänglig för allmänheten. Detta leder in på ytterligare ett mått som kan vara viktigt att fundera över: *offentlig yta per person*. Detta tal behöver inte vara litet för att åstadkomma tät stad – det beror helt på hur staden byggs och på hur stora de privata ytorna är. I detta sammanhang kan kartläggningen av *den formella grönstrukturen* vara användbar eftersom den just säger något om tillgången på (vissa) offentliga ytor.

Täthet och kvalitet. De mått för att värdera täthet som här har diskuterats är samtliga absoluta i den bemärkelse att de är kvantitativa, vilket är en god utgångspunkt om man vill göra jämförelser mellan olika områden. Samtidigt går det att konstatera att vi får olika utfall beroende på vilka faktorer vi tar i beaktande och hur vi väljer att avgränsa de ytor vi undersöker.

Till syvende och sist handlar täthet om kvaliteter. Tät stad, menar jag, är en visuell upplevelse som skapas av former, proportioner och andra relationer mellan massa och luft. Region Skåne (2009) noterar i linje med detta att även om två områden har samma täthet kan de ha olika karaktär och uppfattas som olika täta. Arrangemanget av byggnader, distributionen av gator, uppdelningen av mark och förekomsten av grönska är alla faktorer som påverkar upplevelsen.

Schmidt (2007) låter antyda att upplevelser påverkas av *förväntningar* – i större städer förväntar vi oss en

högre täthet än i småstäder; i innerstaden accepterar vi högre täthet än i stadsranden.

Även om det går att finna vissa samband mellan människors upplevelser så är upplevelser högst personliga, varpå kvantitativa mått alltid kommer att leda till förenklingar. Som hjälpmedel i sökandet efter smarta och effektiva lösningar som kan leda till täta, gröna, attraktiva och funktionsblandade städer ska de emellertid inte underskattas.

Förtätning utan att ta annan mark i anspråk

Stadsrummet är tredimensionellt. Om planeringsambitionen är att undvika sprawl, d v s stadens utbredning i horisontalled, följer att byggnader som utnyttjar den vertikala dimensionen på ett effektivt sätt kan ta mindre markyta i anspråk (se även figur 3.12, s 107).

Att utnyttja luftrummet: höga hus

Att bygga på höjden har både för- och nackdelar: Det sparar visserligen mark för andra användningsområden, men kräver samtidigt större friytor eftersom mängden människor som bor eller arbetar på platsen ökar i takt med antalet våningar. Vidare är det ett faktum att relationen mellan byggnadshöjden och avståndet till angränsande byggnader påverkar sol- och ljusförhållandena i lägenheter, på balkonger och på bostadsgårdar (Schmidt 2007). Detta att högre byggnader kräver längre avstånd i horisontalled

för att de inte ska skugga varandra³⁶ innebär att höghusområden ofta innebär glesa stadsmiljöer som förmedlar en upplevelse av storskalighet. Det är med andra ord först om man börjar tumma på sociala värden och människors välbefinnande som man kan skapa riktigt höga och täta städer.

Att bygga högt innebär således inte per automatik att bebyggelsen blir tätare, vilket vi inte minst kan se exempel på hos 1960- och 70-talets miljonprogramsområden. Här har stor hänsyn tagits till kvalitetsmål för sol- och ljusförhållanden, och grönytorna är i regel mycket generöst tilltagna, med konsekvensen att bebyggelsen är relativt gles.

Även om det finns mycket att förlora på att bygga *riktigt höga* hus, så kan det finnas goda skäl att ändå eftersträva *högre* hus än vad som är normalt i dagens städer. Duhem och Werquin (2005) menar att byggande på höjden har ett oförtjänt dåligt rykte och att människors uppfattning om hög täthet kommer från utblickarna över de höga byggnader som ofta är landmärken i städernas centrala delar. Duhem och Werquin menar även att den genomsnittliga tätheten i nya franska städer är låg i förhållande till Paris, som med ett genomsnitt på fem våningar har dubbla antalet bostäder och arbetsplatser jämfört med de tätaste av nya städer.

36 Punkthus innebär i regel längst slagskuggor, men till deras försvar kan sägas att skuggan förhållandevis fort vandrar vidare tack vare att dessa byggnader är så pass smala. Vid påbyggnader av en extra våning (i regel på låga flerbostadshus) där fasaden skjuts in en bit minskar den oönskade skuggeffekten samtidigt som byggnaden sett från markplan inte framstår som lika hög.

Att utnyttja luftrummet: lager på lager

Att bygga tätt handlar alltså inte om att bygga högt utan om att bygga yteffektivt, och att bygga höga hus är inte det enda sättet att utnyttja den vertikala dimensionen. Att vägar och platser inte kan utnyttja luftrummet lika effektivt som byggnader hindrar inte att det också finns många mer eller mindre kreativa exempel på lösningar där olika stadselement kombineras i vertikalled. Om man börjar tänka i lager istället för i horisontalled kan man exempelvis föreställa sig ett hus på pelare ovanpå en väg, och ovanpå hustaket en park. Att vi inte ser fler sådana lösningar i Sverige kan dels bero på att vi än så länge inte har ansett oss behöva tänka i dessa banor, dels på att högt belägna platser lätt kan upplevas som otillgängliga (se även s 91), och slutligen även på att den här typen av lösningar kan bli mycket dyra att finansiera.

Intressanta exempel finns det hur som helst gott om, inte minst i ett tätbefolkat land som Holland: I Sijtwende i Voorburg utanför Den Haag, har en motorväg byggts över med en tunnel för att ovanpå tunneln bereda mark för nya bostäder och grönområden (Boverket 2009). Detta är givetvis en mycket dyr lösning som bara är möjlig att tillämpa i särskilda situationer, men likväl något att ta intryck av. I äldreboendet WoZoCo utnyttjar det holländska arkitektkontoret MVRDV luftrummet ovanför parkeringsplatsen som boyta och ökar därigenom tätheten utan att behöva lägga till fler våningar (MVRDV 2013). I Holland finns också världens längsta ekodukt³⁷, den 800 m långa

37 Ekodukt kallas en typ av planskild passage som avser att underlätta för landlevande djur att korsa vägbarriärer. Den naturliga vegetationen på ömse sida om vägen fortsätter ut över bron och binder på så vis ihop landskapet, vilket genererar en

Natuurbrug Zanderij Crailo, som binder ihop två grönområden. Ekodukten går över en landsväg, en järnväg, en flod, ett företagsområde och en sportarena (Region Skåne 2012).

Ett inte lika spektakulärt men icke desto mindre utrymmeseffektivt exempel på planering i flera lager finner vi i Sverige i Stockholm där en betydande del av stadens trafikinfrastruktur – tunnelbanan – har grävts ned under mark.

Att utnyttja volymen: compact-living

Ett skäl till att dagens städer är glesare än dåtidens kan tillskrivas det faktum att vi förr bodde betydligt mer trångbott. Under statistikperioden 1960–1985 har “trångboddheten” i Sverige, enligt SCB (2012a, s 208), minskat från 42,9 % till 3,7 % och andelen boende med “hög utrymmesstandard” ökat från 6,4 % till 31,9 %.³⁸ Under perioden 1986–2010 har kategorin “hög utrymmesstandard” fortsatt att öka, medan trångboddheten inte har minskat utan ser ut att ha planat ut eller möjligen t o m ökat något (SCB 2012a, s 44). Att trångboddheten minskar är givetvis en önskvärd utveckling, men av statistiken kan man även utläsa att skillnaderna mellan den som har störst respektive minst bostadsyta under senare år ökat något, och att många boende med s k “normal utrymmesstandard”³⁹ fått allt större boyta. I Sverige är

säker och naturlig passage för djuren. (Jakobi & Adelsköld 2012, s 11)

38 *Trångboddhet* definieras av SCB (2012a) enligt norm 2 som “[m]er än två boende per rum, kök och vardagsrum räknade” (s 208). *Hög utrymmesstandard* definieras som “[m]er än ett rum per boende, kök och vardagsrum räknade” (s 208).

39 *Normal utrymmesstandard* definieras av SCB (2012a) som “1

2009 var bostadslägenhetsytan för nybyggda lägenheter 99,1 m² vilket är en ökning med 6,8 % jämfört med genomsnittet för landets samtliga bostadslägenheter oberoende av byggnadsår (SCB 2012a, s 31)⁴⁰. En bidragande orsak till det ökande bostadsutrymmet kan vara att andelen ensamhushåll under statistikperioden 1980–2008 har ökat (SCB 2012a, s 32).

Invánartäthet i Europa. En liknande utveckling kan ses i resten av Europa: Under 2000-talet är boytan per person i nybyggda lägenheter i jämförelse med hela lägenhetsbeståndet större i 25 av 27 europeiska länder, och antal personer per bebodd lägenhet har under perioden 1980–2008 minskat i 16 av 17 undersökta länder (SCB 2012a, s 31–32).

I Holland lever idag hälften så många människor i bostäder som är tre gånger större än för hundra år sedan. Vidare rymmer dessa bostäder i byggnader som tar upp dubbelt så mycket land. Sammantaget innebär

boende: 1–2 rum, 2 boende: 2–3 rum, 3 boende: 3–4 rum, 4 boende: 3–5 rum, 5 boende: 4–6 rum, 6 boende: 4–7 rum, 7 boende: minst 5 rum, 8 boende: minst 5 rum” (s 208). Det är i detta fall oklart hur kök och vardagsrum ska räknas; enligt uteslutningsmetoden (jfr föregående not) följer att antal rum avser exklusive kök.

40 Ett enkelt räkneexempel gör gällande att om alla svenskar som bor i lägenhet skulle öka sina bostadsyta med motsvarande 6,8 % skulle ökningen (6,3 m² per lägenhet) uppskattningsvis motsvara en yta i storlek med 350 000 av dessa personers sammanlagda bostadsyta idag. Det är lika många människor som bor i Uppsala, Västerås och Linköping tillsammans (SCB 2010d, s 9). Uträkningen grundar sig på data om antal lägenheter i flerbostadshus i Sverige vid årets slut år 2010 (SCB 2012a, s 27), genomsnittlig lägenhetsyta avseende *alla* (år 2008) respektive *nybyggda* (år 2009) lägenheter (SCB 2012a, s 31) samt genomsnittlig lägenhetsyta per person (år 2008) i alla lägenheter (Dol & Haffner 2010, s 51). Redovisning av uträkning: $2\,511\,129 \cdot 6,3 / 45,2 = 350\,002$ (avrundat till närmaste heltal).

detta att den personliga markanvändningen i Holland är tolv gånger större än för hundra år sedan. Om man dessutom tar i beaktande att landets befolkning under samma period har ökat från sex till sexton miljoner finner man att markanvändningen i Holland under det senaste århundradet har ökat 32 gånger. (Uytenhaak (2008, s 17)

Eftersom större boendeyta per person oundvikligen innebär antingen stadsutglesning i form av lägre befolkningstäthet, eller minskad andel mark för andra ändamål än bebyggelse, kan man ställa sig frågan hur långt vi har råd att driva en sådan utveckling? Riksdagen (2011a) menar i rapporten *Hållbara städer – med fokus på transporter, boende och grönområden* att utvecklingen mot allt större boendeyta per person i Sverige redan nu behöver bromsas.

Behöver debatten om tät stad således kanske även gripa tag i mer laddade frågor som den om huruvida utvecklingen mot allt större privata bostadsytor är hållbar? Ingen människa ska behöva leva i trångboddhet, men är det nödvändigt att allt fler svenskar med en redan “normal” utrymmesstandard får en “hög” eller till och med “mycket hög” utrymmesstandard? I debatten om brist på studentbostäder talas det ofta om behovet att hitta smarta lösningar för ett “compact-living” – borde en sådan ambition kanske börja omfatta *hela* stadsbyggnadstänkandet? Behöver vi i strävandet efter förtätning lägga mer resurser på att undersöka hur man med smarta arkitektur- och designlösningar kan skapa bostäder där ytorna används mer effektivt, såväl på höjden som på bredden?

En förtätningsstrategi som syftar till att inte öka, eller kanske t o m minska, den genomsnittliga bostadsytan per person må vara kontroversiell, men

om man verkligen vill verka för en tätare stad och på samma gång minimera arealen mark som tas i anspråk kan en sådan strategi vara rimlig.

Man kan även hävda att en mindre bostadsyta per person till viss del vägs upp av de ytor som därmed inte bebyggs och som kan bli en del av det gemensamma offentliga rummet.

Mer utrymmeseffektiva bostäder – och mindre bostadsyta per person – kan åstadkommas genom om- eller nybyggnationer, det senare företrädesvis när detta inte tar värdefull mark i anspråk. Att riva gamla byggnader och uppföra nya på samma plats leder dock alltid till stora ingrepp i människors vardagsliv och ibland också till förluster av höga kulturmiljövärden (som t ex Klarakvarteren i Stockholm). Omfattande stadsomvandling med ökade bostadspriser som följd riskerar dessutom att leda till gentrifiering⁴¹.

Att vid ombyggnationer effektivisera planlösningarna, t ex genom att flytta väggar, är ett mindre ingrepp som likväl kan innebära stadsförtätning i någon mån. Andra sätt att rymma fler människor i staden utan att för den delen behöva ta varken mer mark eller luft i anspråk är att bygga om vindar till bostäder och kontor.

41 Gentrifiering beskrivs i *Nationalencyklopedin* (Gentrifiering 2013) som en “social förändringsprocess som består i att individer med hög socioekonomisk status flyttar till stadsdelar som traditionellt har dominerats av individer ur lägre sociala klasser eller från etniska minoriteter [...]”.

HUR TÄTT ÄR RÄTT? – OLIKA STADSBYGGNADSIDEAL GER OLIKA SVAR

Trädgårdsstad, grannskapsenheter och slutna kvartersstad

Som framgår av det här kapitlet finns det olika sätt att se på förtätning och skapa tätare stad. Samtidigt är täthet, om ambitionen är att skapa attraktiva och hållbara städer, inte det enda stadsbyggnads målet: staden ska – som vi har sett – vid sidan om tät helst också vara funktionsblandad, grön och rymlig. I somliga fall kan dessa intressen förenas, i andra fall krävs avvägningar. Lokaler för verksamheter i byggnaders bottenplan ger visserligen färre bostäder, men genererar istället mer blandad stad. Grönytor innebär ofrånkomligen mindre plats för såväl bostäder som lokaler, men skapar rymlighet och offentliga rum.

Hur vi väljer att utforma och placera byggnader, vägar, platser och grönska, samt hur dessa element förhåller sig till varandra, skiljer sig mellan olika stadsbyggnadsideal. Säkert är emellertid att det kommer att behövas många olika strategier för att forma framtidens stad.

Den stadskaraktär som kanske är den som allra oftast framhålls som ett föredöme i förtätningssamtal är den *slutna kvartersbebyggelsen*. Denna anses kunna ge ett högt exploateringsstal samtidigt som den medverkar till en levande stad. Slutna kvartersbebyggelse påminner om den historiska rutnätsstaden: Den ger tydliga kvarter, och goda förutsättningar för en funktionsblandad stad; den möjliggör även en lugn och trafikskyddad sida mot gård (Berglund, Sjöström & Åström 2004) där barn kan leka utan uppsikt av vuxen. Samtidigt är dessa innergårdar privata och kan varken användas eller betraktas av allmänheten. Detta innebär mindre visuell grönska i gatumiljön

vilket, menar jag, ställer krav på bredare gator som kan rymma trädplanteringar, samt fler offentliga grönytor och andra platser som skapar rymlighet.

En annan stadskaraktär som inte ger ett fullt så högt exploateringsstal, men vars främsta styrka kanske är att den omfattar grönska som ett integrerat och självklart stadsbyggnadselement är *trädgårdsförstaden*.

Rådberg (2003) lyfter fram denna som ett “mellanalternativ” som varken är alltför tätt eller alltför glest och som motverkar social ensidighet genom att generera en blandning av olika bostads- och upplåtelseformer. Trädgårdsförstaden har över tid visat sig vara såväl attraktiv som socialt stabil, poängterar Rådberg.

Lindholm (2003b) hävdar att stadsdelar som historiskt sett fått mest uppmärksamhet och störst uppskattning kännetecknas av en “stadsbyggandets samsyn”, och vidare att 1900-talets *trädgårdsstad* respektive *grannskapsenheter* är stadskaraktärer som visar prov på en sådan samsyn. Här samverkar hus och utomhusmiljöer såväl på arkitektonisk nivå, “med balanserade avvägningar mellan huskroppar, ytor och trafikstråk”, som på individnivå, “där det tagits hänsyn till varje människas behov av rörelse mellan ute och inne, vistelse i det ena men i kontakt med det andra” (s 2).

I *Bebyggelsestäthet och exploateringsstal i Malmö* beskriver Malmö stad (2008a) karaktär och täthet hos några av stadens olika områden som består av eller mindre homogen bebyggelsekaraktär. Exemplet på nästa sida är hämtade därifrån. Observera att uppgifter om *andel verksamhetsyta* saknas, och att uppgift om *boyta per person* respektive *andel offentlig yta* inte framgår av studien.

Västra Sorgenfri byggdes under åren 1916-35 med ambitionen att skapa en *trädgårdsstad*. Området består av lamellhus i två till tre våningar med gröna gårdar, bersåer och sittgrupper mellan huslängorna. Gatorna är raka och gaturummen tydligt definierade. Inom området finns en gröning, medan större parker saknas.

E-tal: 0,6
Invånartäthet: 100 inv/ha
Obebyggd yta: 73 %

Augustenborg, byggt 1948-52, är ett exempel på *grannskapsenheter*. Bostadshusen är normalt fyra våningar höga, och i området finns även skola, park och ett verksamhetsområde.

E-tal: 0,6
Invånartäthet: 145 inv/ha
Obebyggd yta: 82 %

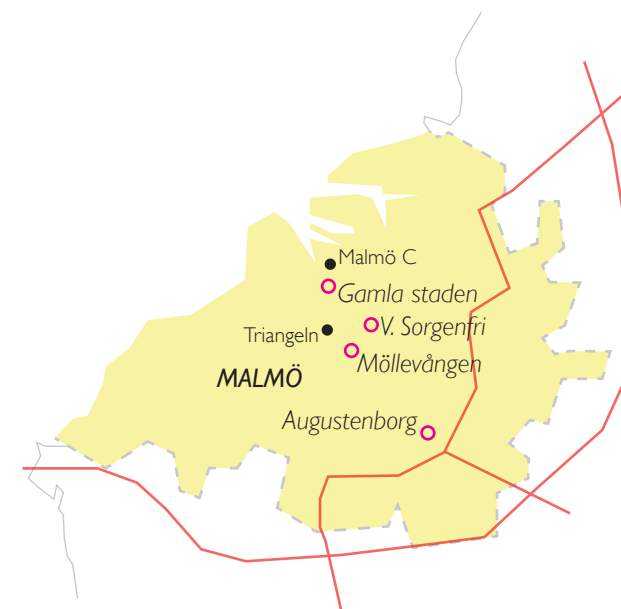
Möllevången, byggår 1860-2000, utgörs av *sluten kvartersstad*. Husen är i regel fyra våningar med små innergårdar; somliga kvarter är dock helt bebyggda. I Möllevången finns en blandning av bostäder och verksamheter och rymmer även Folkets park.

E-tal: 1,3
Invånartäthet: 186 inv/ha
Obebyggd yta: 65 %

Gamla staden i Malmö centrum, med byggnader som spänner från medeltiden och fram till idag, är ytterligare ett exempel på *sluten kvartersstad*. Bebyggelsen har skiftande karaktär och höjd, gårdsrummen är små, och många kvarter är helt och hållet bebyggda. Biltrafiken i området är begränsad till vissa gator, och det mesta av trafiken sker på gåendes villkor. Gamla staden innehåller såväl bostäder som affärer, kontor och andra verksamheter. Stortorget, Gustav Adolfs torg och Gamla Begravningsplatsen är de största friytorna i området. Parker saknas men finns i angränsande områden.

(Malmö stad 2008a)

E-tal: 1,8
Invånartäthet: 88 inv/ha
Obebyggd yta: 59 %

Figur 3.15. Ungefärligt läge för beskrivna bebyggelsekaraktärer i Malmö.

Trots det högsta e-talet och stor bebyggd yta är invånartätheten i Gamla staden lägst bland exemplen. Detta, menar jag, skulle kunna förklaras av en låg andel bruttoarea för bostadsändamål, och möjligen även av en förhållandevis stor boyta per person. Intressant är att Augustenborg trots ett e-tal på 0,6 (lägst) och 82 % obebyggd yta (lägst) har den näst högsta invånartätheten. Sammanfattningsvis kan det konstateras att förtätning är mycket komplext att mäta och att utfallen kan bli mycket olika beroende på vilka faktorer som beaktas.

KAPITEL 4

Avslutande diskussion

Den här uppsatsen har utgått från en frågeställning bestående av tre frågor som tillägnats varsitt kapitel. Det första kapitlet handlar om hur det talas om grönstruktur och varför, medan det andra kapitlet – med utgångspunkt i en arbetsversion av Helsingborgs kommande grönplan – undersöker hur man kan värdera grönstruktur i ett planeringssammanhang, samt vilka problem som aktualiseras. Det tredje kapitlet diskuterar hur man kan förhålla sig till den så kallade intressekonflikten mellan gröna värden och tätare stad. Nedan följer en tematiskt uppdelad sammanställning av de viktigaste slutsatserna, därefter tankar om fortsatt arbete, och slutligen en epilog som uppmärksammar på andra perspektiv än de som behandlas i uppsatsen.

SYNTETISERING AV SLUTSATSER

Separerad respektive integrerad grönsstruktur – en fråga om skala och språk

De synsätt på grönsstruktur som identifieras genom de olika aspekter som behandlas i uppsatsens första kapitel kompletterar varandra – grönsstrukturen kan ses som olika lager av funktioner och värden som inte alltid är inbäddade i samma ytor, eller inbegriper samma sektorsområden – men de ger också upphov till skilda åsikter om vad grönsstruktur är och syftar till. I synnerhet väcker den strukturella aspekten delade meningar: Somliga anser att målet för grönsstrukturen är en sammanhängande struktur, medan andra hävdar att en sådan separering cementerar uppfattningen om grönsstruktur som någonting obebyggt, passivt och från staden avskilt – närmast i väntan på exploatering. De senare förespråkar istället ett integrerat synsätt på grönsstrukturen, där det gröna framhävs som stadsbyggnadselement.

En viktig slutsats i kapitel ett är att ett synsätt på grönsstrukturen som endera integrerad eller separerad inte är nödvändigt. Tvärtom finns det mycket som talar för att perspektiven, trots att de i vissa avseenden framstår som motpoler, är användbara i olika sammanhang och därmed kan komplettera varandra: Fallstudien av Helsingborgs kommande grönsplan, i kapitel två, visar att ett övergripande perspektiv kan göra det svårt att lyfta fram det gröna som stadsbyggnadselement, och att en fördjupning i stadsdelsskala sannolikt ger bättre möjligheter till detta. Sammantaget av kapitel ett och två framgår att ett *integrerat* synsätt på grönsstruktur i stadsdelsskala kan vara viktigt för att aktivera grönskan och lyfta

fram kopplingen mellan gröna element och andra stadselement, medan ett *separerat* synsätt kan vara viktigt i en mer översiktlig skala för att identifiera och planera för såväl regionala gröna samband som viktiga kopplingar i en grön infrastruktur samt en identitetsskapande “rygggrad” för staden. Medan det integrerade förhållningssättet kan sägas fokusera på kvalitet och enskilda ytor, betonar det separerade snarare kvantitet och söker motverka att grönsstrukturen fragmenteras. Av detta följer att vikten av att tillämpa olika skalor för att bättre kunna fånga grönsstrukturens hela betydelse bör betonas.

Kapitel ett vittnar om att ett synsätt på grönsstrukturen som separerad har dominerat sedan grönsstrukturbegreppet lanserades på bred front i mitten av 1990-talet. Bilden av grönsstrukturen som i huvudsak separerad bekräftas av fallstudien av Helsingborgs grönsplan, liksom av det fortgående bebyggandet av stadens grönytor, som diskuteras i kapitel tre.

I kapitel ett betonas samtidigt från flera olika håll vikten av ett mer integrerat synsätt, och såväl i fallstudien som i samtida artiklar går det att ana att synen på grönsstruktur, om än långsamt, rör sig i riktning från separerad mot mer integrerad. Detta visar sig bl a genom betonandet av grönsstrukturens mångfunktionella aspekt och fokus på dess funktioner och värden för staden.

Förändringen mot ett mer integrerat synsätt sker emellertid inte utan friktion. I kapitel två konstateras att framtagandet av en grönsplan alltid innebär en form av separering av grönsstrukturen – vilket däremot inte förhindrar att grönsplanen är integrativ till sitt *innehåll*. I en kommunal kontext kan man dock, som föreslås i

kapitel två, låta anta att ett integrerat förhållningssätt i hög grad motverkas av att grönsstrukturen behandlas som en sektorsfråga.

Från ett diskursanalytiskt perspektiv (se vidare s 18) är en grundläggande idé att språket skapar mening: Hur vi talar om någonting påverkar hur vi uppfattar det. Om man sällar sig till denna uppfattning, gäller detta förstås även grönsstrukturbegreppet. Jag menar att en separerad syn på grönsstruktur premieras redan genom att begreppet rent semantiskt betonar en strukturell aspekt, d v s det gröna som sammanhängande objekt. Vidare anser jag att den beskrivning i SOU 1994:36 som kommit att likställa grönsstruktur med “obebyggt mark” är högst problematisk, eftersom detta gör gällande att grönsstrukturen har mer att göra med den rurala grönskan än med staden och därmed motverkar synen på det gröna som stadsbyggnadselement.

Tätt och grönt – om vikten av att betrakta grönsstrukturen som del av det bebyggda

Uppsatsens tredje kapitel fördjupar sig i en påstådd intressekonflikt mellan grönsstruktur och förtätning. Det framgår att det finns många starka skäl till att förtäta staden, men det framhålls också att täthet kanske inte är ett mål i sig utan snarare *en* faktor i målet om en hållbar och attraktiv stad, där funktionsblandning och rymlighet är andra viktiga komponenter. Vidare noteras att svenskar i allmänhet önskar både stadsliv och närhet till grönt, varpå sprawl pekats ut som ett resultat av försummandet av de gröna stadsrummen. Det hävdas att kombinationen tätt och

grönt kan vara nyckeln till den attraktiva, hållbara och blandade staden. Denna hypotes öppnar samtidigt för möjligheten att grönstruktur och förtätning inte nödvändigtvis behöver utgöra en intressekonflikt.

För att uppnå en god balans mellan grönstruktur och förtätning krävs emellertid att de är någorlunda jämnstarka – så är i nuläget inte fallet, vilket inte minst visar sig genom att förtätning sker på bekostnad av en minskande grönstruktur. För att undvika konflikter och ytterligare förluster av gröna värden konstateras att det behövs alternativ till gröna ytor att förtäta på. Mot bakgrund av att Sverige har en med europeiska mått mycket stor andel hårdgjord yta per person, trots att det är ett förhållandevis glesbefolkat land, torde förutsättningarna att i hög grad bebygga andra ytor än gröna vara goda. Samtidigt framhålls att exploatering av grönytor inte alltid behöver vara negativt: Vissa grönytor med begränsade värden – och i synnerhet i t ex Stockholms närförorter om man får tro Ståhle (2008, 2009) – kan om de bebyggs leda till t ex mer tillgängliga och bättre integrerade ytor.

Grönstrukturens försvagade ställning i förhållande till förtätning kan tillskrivas många orsaker. Den allra viktigaste är troligen att en samsyn om grönstrukturens betydelse saknas, vilket i sin tur kan botten i en utbredd okunskap om grönstrukturens funktioner och värden. Fallstudien av Helsingborgs kommande grönplan, i kapitel två, visar att det finns ett behov av att lyfta fram dessa värden – inte bara i form av ekologiska, sociala och kulturella aspekter utan också utifrån en ekonomisk aspekt. Om ekonomin som drivande kraft i stadsutvecklingen vittnar inte minst det faktum att grönytor oftare bebyggs i centrala och redan täta stadsdelar än i glesa där markvärdet är lägre.

Förtätning drabbar inte enbart grönytor, utan mer generellt *annan markanvändning*. Trenden att allt fler bosätter sig i staden och att andelen bostadsyta per person ökar innebär att förtätning medverkar till större andel privata ytor i förhållande till offentliga, och till ett mer ineffektivt arealutnyttjande av byggnadsvolymer. Med beaktande av detta blir det uppenbart, anser jag, att vi bättre måste hushålla med stadens ytor – något som i högsta grad inbegriper redan bebyggd mark. En möjlighet till detta handlar om att skapa mer yteffektiva bostäder och arbetsplatser; en annan handlar om att tänka stadselement i olika lager ovanpå varandra; en tredje handlar om att begränsa bilismen i staden och återta de omfattande ytor som bilen förvärvade under sin storhetstid; och en fjärde handlar om att bebygga grönytor med låga värden i områden med god tillgång på grönska.

När det talas om förtätning underförstås det alltsomoftast att det rör sig om att öka andelen byggnadsyta i staden. Här gör sig problematiken med att definiera grönstruktur som motsatsen till bebyggd mark åter gällande. Ordet bebyggd kan definieras på olika sätt beroende på sammanhang, men eftersom det ligger mycket nära ordet byggnad ger det ofrånkomligen tolkningsföreträde till definitioner som likställer bebyggd mark med en “yta med byggnader på”.

Om vi utgår från att staden är en struktur bestående av byggnader, vägar och platser som är sammankopplade med varandra, så kan och bör *stadsförtätning* handla om alla dessa element – dels för att kunna använda utrymmet hos vart och ett av dessa element på ett mer effektivt sätt, dels för att verka för en god balans mellan dem. Att grönstrukturen

är intimt förknippad med såväl byggnader som vägar och platser medför även att grönstrukturen omfattar samma beståndsdelar som bygger upp staden.

Om grönstrukturen på allvar börjas betraktas som ett stadsbyggnadselement borde förtätning kunna handla om tillförande av vegetation lika väl som byggnader, och i sådana fall bör förtätning och grönska inte heller betraktas som motpoler utan tvärtom ses som till viss del sammanfallande.

Ett viktigt steg på vägen dit handlar om att bättre tillvarata grönstrukturens potential och utveckla dess mångfunktionalitet, vilket – förutom att det bör leda till kvalitetshöjningar – är ett sätt att visa att stadsförtätning inte bara handlar om att bygga hus. Att fokusera på grönstrukturens funktioner är även ett sätt att komma bort från definitioner som handlar om vad grönstrukturen *inte* är. Ett annat viktigt steg handlar om att överge förhållningssättet till grönstruktur som en sektorsfråga, till förmån för ett sektorsöverskridande samarbete.

Begrepp utan samsyn – om vikten av sektorsöverskridande samarbete

Som följd av att grönstrukturen är mångfunktionell följer att den kan stärkas av en bred uppslutning, men också försvagas av splittrade intressen. Ett sektorsöverskridande samarbete – konstateras det i kapitel två – ger hopp om inte bara ökad kunskap och större samsyn, utan också ett mer integrerat synsätt på grönstrukturen, nya och innovativa lösningar, kvalitetshöjningar, ökad status för grönstrukturen, större resurser, samt bättre möjligheter för kommunen

att påverka användningen av privat mark. (Se även [figur 2.11, s 77](#)). Ett sådant samarbete, menar jag, måste ske på flera fronter: inom kommunen, interkommunalt, samt mellan kommun och medborgare.

Ett fungerande sektorsöverskridande samarbete förutsätter ett gemensamt språk. En spatial aspekt av grönstrukturen visar emellertid att en minsta gemensam nämnare för de element som ingår i grönstrukturen förefaller saknas, och att det finns oklarheter i begreppsavgränsningen som leder till något olika tolkningar i de gröna dokument och planer som tas fram. I kapitel ett refereras det till Lövré (2001) som menar att de två skilda spatiala identiteterna “gröna koncept” respektive “det obebyggda” ligger till grund för synen på grönstrukturbegreppet vilket ånyo bekräftar synen på grönstruktur som obebyggd. För att komma bort från detta sätt att beskriva grönstrukturen föreslår jag istället de två identiteterna “det gröna” och “det allmänna”. *Det allmänna* utgör här de ytor som kommunen har rådighet över (även grå sådana), och kan närmast jämföras med den *formella* grönstrukturen. *Det gröna* syftar på gröna ytor och objekt i staden oavsett ägoförhållanden, och ligger närmare den *faktiska* grönstrukturen. Genom att lingvistiskt sett utgöra förled i ordet grönstruktur tillskrivs *det gröna* en särställning.¹

Lindholms (2002, 2004) påpekande att inte ens planerare förstår grönstruktur likartat, och Lövrés (2003, Appendix II) fastslående att det råder begreppsförvirring i grönplanerna, är ett viktigt skäl till att fortsätta diskutera grönstrukturbegreppet och förtydliga vad det handlar om. Lika angeläget är det att

allmänheten förstår innebörden av begreppet, vilket de dock troligtvis inte gör, enligt Lindholm (2002). Detta kan försvåras av Lövrés (2003, Appendix II) konstaterande att “professionella” begrepp används i grönplanerna istället för begrepp som utgår från allmänna kulturella föreställningar. Källorna som dessa uppgifter är hämtade från är visserligen nu tio–elva år gamla, men min uppfattning är de i högsta grad gäller även idag.

Kvalitet och kvantitet – viktiga aspekter som inte kan ersätta varandra

I den forskning och de regionala och nationella policydokument som förekommer i denna uppsats efterfrågas ett mer integrerat förhållningssätt till grönstrukturen som bl a betonar en lokal skala och enskilda ytors kvaliteter. Detta kan förstås som dels att ett sådant perspektiv generellt har fått lite plats i grönplaneringen, dels att det förväntas kunna medverka till lösningar på många av de utmaningar som grönstrukturen av idag står inför.

Ett sådant synsätt på grönstrukturen är välbehövligt, menar jag, då brist på pengar för utveckling och underhåll av grönytor innebär försämrade kvaliteter med följden att grönstrukturen ibland snarast ses som reservmark för bebyggelse. Ett ökat intresse för att undersöka människors *upplevelser* av grönstruktur, t ex genom sociotopkarteringar, sätter fokus på grönstrukturens *funktioner* och väcker förhoppningar om en mer varierad, mångfunktionell grönstruktur. Att fler funktioner leder till högre kvalitet, eller att fler funktioner ens är önskvärt, är emellertid inte alltid

fallet. I somliga fall kan en eftersträvd funktion eller ett värde (t ex ro) för att möjliggöras utesluta den samtidiga förekomsten av vissa andra funktioner. Det är också viktigt att påpeka att kvalitet inte heller bara handlar om funktioner, utan i lika hög grad handlar om god gestaltning.

I iveren att utveckla nya kvaliteter hos stadens grönstruktur och upprätthålla de redan befintliga är det likafullt av största betydelse att vikten av kvantitativa aspekter inte glöms bort: Grönytor behöver finnas lättillgängliga för alla människor, vilket ställer krav på en god distribution av stadens grönstruktur. Likaledes behöver grönytor också vara tillräckligt stora för att kunna möta de olika behov som människor har, och för att kunna möta besöksstrycket i en stad där befolkningen successivt ökar. Att avståndet till stadsranden har vuxit, som ett resultat av dagens ytmässigt större städer, ställer högre krav på att det finns större parker, natur- och rekreationsområden på näbart avstånd *inom* staden.

Trots att tätt och grönt allt oftare framhålls som en önskvärd och hållbar lösning för staden så har grönstrukturen som påpekat svårt att hävda sig mot det exploateringsstryck som dagens förtätningsstrategier medför. Att försöka skydda grönstrukturen kan tyckas defensivt – det förstärker sannolikt synen på det gröna som separerad struktur och sektorsfråga, vilket åtminstone hittills inte visat sig verksamt, men i brist på (och som komplement till) ett sektorsöverskridande samarbete kan detta i somliga fall trots allt anses vara en tillfällig men nödvändig lösning: dels för att värna särskilda grönytor med höga värden som tar lång tid att återskapa, dels för att mer generellt bromsa bebyggandet av grönytor och möjliggöra en långsiktig

¹ Lindholm (2004) förmedlar ett likartat synsätt (se [s 40f](#) i denna uppsats).

grönplanering som tillgodoser behovet av en god fördelning av parker och naturområden med tillräckligt stora arealer. Betydelsen av att fortsätta att lyfta fram grönstrukturen som integrerat stadsbyggnadselement, och att verka för den stadsbyggandets samsyn som Lindholm (2003b) talar om – kan dock inte nog understrykas.

Kontinuitet och långsiktig skötsel är i många fall en förutsättning för att vissa gröna värden ska utvecklas, och inte minst för att de inte ska försvinna. På samma gång behövs förstås en viss dynamik; vi får inte låsa möjligheterna att utveckla staden i takt med de nya behov som uppstår, men i en i övrigt dynamisk stad kan somliga grönområden stå för den kontinuitet som människor behöver för att känna sig hemma och trygga i sin stad, menar jag, och här kan en långsiktig plan för stadens utveckling som också inbegriper grönstruktur utgöra en viktig målsättning.

Från en kvantitativ aspekt kan fokus på grönstrukturens kvalitet vara både positivt och negativt. Att bebygga av grönytor ofta beror på att ifrågavarande ytor är dåligt skötta, vilket hävdas av bl a Kaliszuk och Szulczewska (2005), innebär att en höjd kvalitet hos resterande grönytor kan tänkas ge dessa ett bättre skydd. Samtidigt är en inte ovanlig uppfattning i litteraturen som den här uppsatsen refererar till att grönytor med en hög kvalitet kompenserar för en minskad kvantitet, vilket således utgör ett argument för att bebygga grönytor.

Vilka möjligheter finns då att höja kvaliteten hos stadens grönytor utan att det i alltför stor omfattning innebär exploatering av andra grönytor? Mer pengar till drift är förstås en önskvärd lösning, som dock troligtvis kräver ett mer integrerat synsätt och en mer

utbredd medvetenhet om grönstrukturens funktioner och värden. Vad som också talar för att behovet av tillräckligt stora grönarealer kan komma att tillgodoses är det fokus på ekosystemtjänster respektive folkhälsoaspekter som noteras i kapitel ett. I en tid där rapporter om klimatförändringar och växande ohälsa är återkommande inslag i nyhetsmedierna tycks grönstrukturens nytta i form av ekosystemtjänster vara en fråga som allt oftare lyfts fram av myndigheter med koppling till samhällsplanering.

Möjligheten för människor att genom allmäntillgängliga grönytor erhålla fysisk aktivitet, frisk luft och återhämtning i tysta och rogivande miljöer – och därtill svenskars värdesättande av natur och friluftsliv – talar för att grönstrukturens kvantitativa aspekter inte kommer att negligeras. Ironiskt i detta sammanhang är emellertid att Lindholm (2005) konstaterar att grönytor av idag sköts av få anställda och med en mindre varierad grön miljö som följd, bl a som en konsekvens av att allt mer pengar går till vårdutgifter för den ökande ohälsan.

FRAMTIDA FORSKNING

När frågorna som ställs i denna uppsats besvaras väcks nya frågor. Till följd av uppsatsens bredd finns det många skäl att göra vidare efterforskningar i ämnet genom fördjupningar i mer avgränsade frågor. Tjallingii (2005b) fäster uppmärksamhet på att vi inte bara behöver forskning som talar om för oss *att* någonting är viktigt, utan också *hur*. Detta, anser jag, gäller i hög grad för frågor som rör grönstrukturen: Kvalitativa fallstudier och projekt som involverar medborgare (d v s användarna) kan vara särskilt lämpliga metoder för att bidra till forskningen med nya kunskaper och idéer. Nedan följer ett axplock av frågor som på olika sätt skulle kunna vara intressanta att arbeta vidare med:

- Med ökande krav om medborgarinflytande, och med allt större andelar privat mark och minskad kommunal rådighet som följd, tycks planerarens roll förskjutas från beslutsfattande “expert” till projektledare och “medlare”. Vilka kvalifikationer kräver en sådan roll, och hur kan den formas? Eller med andra ord: Hur kan ett fungerande sektorsöverskridande samarbete se ut i praktiken?
- Hur kan kvaliteten på grönytor höjas alternativt upprätthållas om resurserna för drift och underhåll fortsätter minska? Är mångfunktionella ytor lösningen på behovet av en uthållig skötsel? Kan förvaltningsfrågan bli en självklar del redan tidigt i projekteringsskedet? Kan man tänka sig långsiktiga skötselavtal för stadens grönytor på ett liknande sätt som för naturreservat?
- En tätare stad med högt exploateringsstryck ställer krav på att vi utnyttjar marken på ett effektivt sätt, så även grönytor. Vilka funktioner och värden kan med fördel kombineras, och vilka kan det inte alls? Hur skapas förutsättningar för detta? Frågor som med fördel kan undersökas i designstudier kan handla om att visa hur vi kan “förtäta” grönstrukturen genom att skapa mångfunktionella *grönområden* som på samma yta kombinerar behoven av t ex offentliga platser, rekreation, biologisk mångfald och dagvattenhantering, eller genom att skapa *grönstråk* som fungerar som en hållbar infrastruktur som inrymmer både attraktiva gång- och cykelvägar och andra möjligheter till fysisk aktivitet, samt ekologiska korridorer som gynnar biologisk mångfald och erbjuder naturupplevelser.
- Andra frågor lämpliga för designprojekt kan handla om att i detaljerad skala undersöka hur vi på ett effektivt sätt kan använda vägytor i staden för att medverka till mer hållbara transportlösningar samt mer attraktiva och stadsmässiga gatumiljöer.
- Med målsättningen att åstadkomma en tät, grön, rymlig, funktionsblandad och samtidigt attraktiv stad kan det vara intressant att i en detaljerad skala – t ex ett kvarter eller en stadsdel – studera hur olika stadselement (byggnader, gator, gröna objekt etc) använder rummets tre dimensioner och hur de samtidigt interagerar med varandra. Vilka goda exempel kan urskiljas?
- Denna uppsats har utgått från att staden ska förtätas och att *sprawl* ska undvikas, något som närmast tas för givet i planeringsdebatten idag. Att förtätning kan ses som en hegemoni blir en anledning till att inte diskutera *sprawl* närmare. Faktum är emellertid att staden i praktiken fortsätter breda ut sig², om än långsammare än tidigare. Finns det möjligen situationer då *sprawl* kan anses lämpligt, och i så fall vilka? Är dagens förtätningsstrategier tillräckligt verkningsfulla för att motverka stadsutbredning? Kan *grönstrukturen* axla en större roll i förhindrandet av *sprawl*?
- De problem som aktualiseras genom fallstudien av Helsingborgs kommande grönplan säger något om situationen i Helsingborg, men teoretiskt sett skulle även många av dem kunna gälla för vilken kommun som helst – exempelvis vad beträffar sektorsuppdelning, rådighet, grönstrukturens status, eller bristande ekonomiska resurser. Bland de problem som explicit tas upp i grönplanen i avsnittet om “motstående intressen” kan de som rör dagvatten respektive trygghet sägas vara högst generella, medan frågorna rörande ianspråktagande av åker för nyskapande av naturmark respektive lokalisering av platser i staden att förtäta på (som följd av befolkningstillväxt och beslut om att spara åkermark) är mer specifika för

2 Stadsutvecklingsprojekten Hyllie i Malmö och Östra Ramlösa i Helsingborg är exempel på hur städer år 2013 fortsätter att växa utåt och ta åkermark i anspråk – detta trots att såväl Malmö som Helsingborg har en uttalad strategi att växa inåt.

Helsingborgs förutsättningar. Samtidigt kan de senare mycket väl appliceras på andra städer med likartade förhållanden, som t ex Lund och Malmö. Således kan fallstudien av Helsingborgs grönplan sägas belysa planeringsproblem som troligtvis uppträder även i andra kommuners grönplanearbete. Ifrågavarande fallstudie kan därför med fördel användas som en utgångspunkt för att formulera hypoteser som kan undersökas mer djupgående i framtida fallstudier.

- Som en uppföljning av fallstudien i denna uppsats skulle det också kunna vara intressant att undersöka hur Helsingborgs grönplan mottas av politiken, på vilka sätt den beslutade versionen skiljer sig från den här studerade samt möjliga orsaker, och slutligen hur grönplanen implementeras i framtida översiktsplan.

EPILOG - DEN ANDRA SIDAN AV MYNTET

Den här uppsatsen har utspelat sig med staden som spelplats; den har berört de 85 % av Sveriges befolkning som idag bor i en stad eller tätort, på en yta som motsvarar 1,3 % av hela landet (SCB 2012a, s 20).

De senaste decenniernas urbanisering utmålas idag som en logisk, ostopptbar och närmast oifrågasatt kraft. Fokus riktas mot att åstadkomma den *hållbara* och *attraktiva staden*. Avsikten är givetvis god, men samtidigt innebär detta fokus att det inte talats särskilt mycket om de 15 % av befolkningen eller 98,7 % av Sveriges yta som utgör landsbygd. Vad får urbaniseringen för konsekvenser för landsbygden, och vad får avfolkningen av landsbygden för konsekvenser för staden? Vill alla bo i staden? Frågan om den utveckling vi kan följa är önskvärd eller nödvändig ställs sällan eller aldrig.

“Det behövs en viss täthet för att uppnå en kritisk massa av människor som kan skapa ett vardagligt folkliv på gator och i parker” skriver Ståhle (2009). Man skulle kunna tänka sig att en ihållande befolkningsökning³, tillsammans med det faktum att allt fler människor bosätter sig närmare varandra, leder till att antalet städer och tätorter blir fler, vilket också borde ge liv till landsbygden. Något förenklat kan man säga att tätt blir tätare och glest blir glesare: Medan stora tätorter växer tenderar små tätorter att minska; av de mindre samhällena är det de som ligger i storstadsregionerna som ser ut att klara sig bäst. (SCB 2011, s 77)⁴

3 Folkökningen i Sverige har sedan år 1998 varit större för varje nytt år (SCB 2010c, s 200). SCB (2011, s 99) beräknar att Sverige kommer nå nära 10 miljoner invånare redan år 2020 (att jämföra med 9,4 miljoner år 2009).

4 Ungefär hälften av alla tätorter växer och hälften minskar och Sveriges demografiska mittpunkt rör sig allt längre söderut.

Vad vi redan idag kan bevittna är att småorter i hela landet – och allra mest i Norrlands inland – drabbas av avfolkning och att handel och service stänger igen. I somliga fall har det redan gått så långt att kommunen har svårt att finansiera skola, vård och omsorg, samt underhåll av vägar och allmänna platser; i inlandet är det numera en realitet att bostäders taxeringsvärde har sjunkit så lågt att bankerna inte längre ger lån för renovering; vidare finns det orter i Sverige där posten bara delas ut 2-3 dagar i veckan, och andra där Telia dragit in det fasta telefonnätet utan att för den skull tillgodose att det finns täckning för bredband och IP-telefoni. (Kluset land 2011; Mattsson 2010; P1-morgon 2012)

Att staden av idag är beroende av landsbygden vet vi. Landsbygden tillgodoser behovet av naturresurser för energi och produktion, den erbjuder friluftsliv som inte är möjligt i staden, och den bär på ett unikt kulturarv. Trots naturtillgångar är glesbygdens kommuner fattiga: Produktionen av vattenkraft, skogsbruk och gruvdrift och kostnaden för detta (som t ex exploatering av naturmark, eller flytten av Kiruna tätort) betalas inte tillbaka i inkomster till de berörda kommunerna⁵ utan tillfaller stat och privata företag. Är landsbygden till för staden eller har den ett egenvärde? Är stora delar av landsbygdens öde att förvandlas till ett till ena hälften

Under perioden 2005–2010 var ökningen av invånartätheten i tätorter som störst i Stockholms län, följt av Skåne och Västra Götalands län. I Norrbottens län minskade tätortsbefolkningen under samma period. De tätorter som har ökat mest är i fallande ordning Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala. (SCB 2011, s 77, s 80, 2012a, s 20-21)

5 Detta kan jämföras med Norge där fallet är tvärtom: Intäkterna för t ex vattenkraft går tillbaka till kommunerna som producerar den varpå dessa är bland landets rikaste (Mattsson 2010).

produktionslandskap från vilket staden hämtar virke, biobränsle, vattenkraft, råvaror till livsmedel o s v, och till andra hälften turistlandskap med semesterbyar som det enbart går att ta sig till med bil, och som lever upp endast under ett fåtal veckor om året?

Vad har vi egentligen för visioner för landsbygden? Vad är budskapet till de människor som inte längre ser någon möjlighet att bo kvar på den plats där de slagit sig ned för att leva? Hur rimmar det med den europeiska landskapskonventionens (Europarådet 2000) fastläggande att varje människa ska ha rätt att påverka landskapskaraktären i sin livsmiljö? Och hur går det ihop med ett demokratiskt samhälle som ger människor stor frihet att bosätta sig var de vill? Är utvecklingen mot färre och större tätorter och en samtidigt allt glesare landsbygd nödvändig för att skapa ett hållbart samhälle? Måste människor underkasta sig det eventuella faktum att ett hållbart samhälle inte är förenligt med att bo varsomhelst? Behöver i så fall reglerna för hur och var man får stycka av mark för nya tomter skärpas? Och vilka krav ställer detta på att staden kan tillgodose också “motvilligt urbaniserade” människors önskemål om livsmiljö?

Finns det utsikter för att skapa en hållbar och levande landsbygd som samexisterar med den hållbara och attraktiva staden? Är det t o m möjligt att lösa några av stadens utmaningar genom att samtidigt lösa några av landsbygdens problem? Medan bostadskön till en lägenhet i Stockholm ringlar sig längre än 4,5 år (Aktuellt 2012) står hus och förfaller på landsbygdens småorter (Mattsson 2010); medan grönytor bebyggs i staden är tillgången på grönska på landsbygden många gånger det minsta problemet (vilket visserligen inte innebär att det kan råda brist på god tillgänglighet

och kvaliteter). För att lätta på exploateringstrycket på värdefulla grönytor i staden och för att skapa underlag för en levande och mer hållbar landsbygd (t ex ekologiskt genom minskat bilberoende, socialt genom service och aktiviteter, ekonomiskt genom arbetstillfällen) är det kanske i mindre tätorter (se även [figur 3.6, s 94](#)) som det borde förtätas som mest?

Allt detta är frågor som jag varken kan eller har föresatt mig att besvara i den här uppsatsen. Likafullt är det frågor som jag anser är viktiga att ställa, och som man inte får glömma bort i iveren att åstadkomma den hållbara och attraktiva, funktionsblandade, täta och gröna staden.

Hoppfullt i detta sammanhang är att EU genom European Spatial Development Perspective (ESDP) sedan år 1999 verkar för en långsiktigt hållbar regional utveckling i Europa, att elva skånska kommuner sedan år 2004 aktivt samarbetar kring regionala frågor under namnet Skåne Nordväst, samt att Region Skåne sedan ett par år tillbaka bedriver arbete i syfte att stärka nätverket av orter i en övergripande, regional struktur bestående av *flera* orter och kärnor som kompletterar varandra istället för att konkurrera, och där “den nära kopplingen mellan stad och landsbygd är en viktig aspekt av utvecklingen” (Region Skåne 2011, s 1).

Kanske kan strategier för flerkärniga regioner sprida sig till att handla om *hela* landet? Samtidigt bör man vara medveten om att i ett regionalt perspektiv konkurrerar Skåne med *andra* regioner, och Skåne är vidare en region med en generellt stark tillväxt och befolkningsökning samt en förhållandevis väl utbyggd kollektivtrafik. Hur resten av Sveriges landsbygd ska leva är troligen en svårare utmaning att lösa.

Om landsbygden fortsätter att avfolkas och

kollektivtrafiknätet utanför städerna nedmonteras, kommer stora delar av 98,7 % av Sveriges yta vara tillgänglig främst för människor som har körkort och tillgång till bil. Vad är i sådana fall allemansrätten värd? Och kommer vinsterna med hållbara transporter inom staden till viss del ätas upp av människors bilresor utanför staden?

Vad som än sker är det uppenbart att stadens grönstruktur just nu är viktigare än någonsin.

AVSLUTANDE DEL

KÄLLFÖRTECKNING

- Aktuellt. 2012. [TV-program]. Sveriges Television, SVT2. 17 oktober.
- Alskog, J. 2013. 14 av 16 miljömål utom räckhåll. *Riksdag & Departement*. 27 mars. <http://rod.se/14-av-16-miljomal-fortfarande-utom-rackhall> [Hämtad 2013-04-06]
- Anläggga. 2013. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/sve/anlagga> [Hämtad 2013-01-13]
- Attwell, K. 2000. Urban land resources and urban planting – case studies from Denmark. *Landscape and Urban planning*, 52(2-3), 145-163.
- Bebygga. 2013. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/sve/bebygga> [Hämtad 2013-01-13]
- Bendl, J. 2005. Our policies for green structure in urban planning. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 400-406. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Bengtsson, A. 1992. *Jag ville bli trädgårdsmästare...* (Stad & Land: 109). Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för landskapsplanering.
- Bennewitz, E. 2012. Göteborg ska bli en tät, hållbar och grön stad. *Byggindustrin*. 27 januari. http://www.byggindustrin.com/goteborg-ska-bli-en-tat-hallbar-och-gron_9359 [Hämtad 2013-02-23]
- Bergendal, K. 2013. "Helsingborg". *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/helsingborg/201209> [Hämtad 2013-01-24]
- Berggren-Bärring, A.-M. & Grahn, P. 1995. *Grönstrukturens betydelse för användningen: en jämförande studie av hur människor i barnstugor, skolor, föreningar, vårdinstitutioner m. fl. organisationer utnyttjar tre städers parkutbud* (95:3). Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för landskapsplanering.
- Berglund, K., Sjöström, J. och Åström, B. 2004. *Hela staden: från mellanrum till stadsrum*. Stockholm: Svensk Byggtjänst.
- Bergström, B.-M. 2012. Andningshål ojämnt fördelade. *Sydsvenskan*. 2 maj.
- Billing, S. & Billing, M. 1999. *Grön stad – Helsingborgs parker i tid och rum*. Helsingborg: Helsingborgs Dagblad förlag.
- Boréus, K. 2011a. Diskursanalys. I: Ahrne, G. & Svensson, P. (Red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. 150-164. Malmö: Liber.
- Boréus, K. 2011b. Texter i vardag och samhälle. I: Ahrne, G. & Svensson, P. (Red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. 131-149. Malmö: Liber.
- Boverket. 1992. *Storstadsuppdraget: en förstudie om storstädernas miljö*. Karlskrona: Boverket.
- Boverket. 2002. *Boken om detaljplan och områdesbestämmelser*. Karlskrona: Boverket.
- Boverket. 2004a. *Make towns – Instead of traffic planning and housing development*. Karlskrona: Boverket.
- Boverket. 2004b. *Hållbara städer och tätorter i Sverige – ett förslag till strategi*. Karlskrona: Boverket.
- Boverket. 2007. *Bostadsnära natur*. Karlskrona: Boverket.
- Boverket. 2009. *Provprojekt i stadsförtätning*. Karlskrona: Boverket. http://www.boverket.se/Global/Bygga_o_forvalta/Dokument/Bygga-Bo-Dialogen/Dokument-lankar/Det%20goda%20samtalet/slutrapport_provprojekt_i_stadsförtätning.pdf
- Boverket. 2011. *Krävs det bygglov för en mur?* <http://www.boverket.se/Kontakta-oss/Fragor-och-svar/Friggebod-badrun-altan-pool-och-staket-/Staket-plank-och-murar/Kravs-det-bygglov-for-en-mur> [Hämtad 2013-03-07]
- Boverket. 2012a. *Grönstruktur i landets kommuner* (Rapport 2012:13). Karlskrona: Boverket.
- Boverket. 2012b. *Grönstruktur*. <http://www.boverket.se/Planera/planeringsfragor/Gronstruktur> [Hämtad 2013-03-07]
- Boverket. 2012c. *God bebyggd miljö*. <http://www.boverket.se/Miljo/Mal-for-miljon/God-bebyggd-miljo> [Hämtad 2013-03-18]
- Boverket. 2012d. *Prickad mark*. <http://www.boverket.se/Vagledning/PBL-kunskapsbanken/Detaljplanering/Planbestammelser/Egenskapsbestammelser/Prickad-mark> [Hämtad 2013-03-21]
- Boverket. 2012e. *Park*. <http://www.boverket.se/Vagledning/PBL-kunskapsbanken/Detaljplanering/Planbestammelser/Anvandning-av-allman-mark/Park> [Hämtad 2013-03-26]
- Boverket. 2012f. *Natur*. <http://www.boverket.se/Vagledning/PBL-kunskapsbanken/Detaljplanering/Planbestammelser/Anvandning-av-allman-mark/Natur> [Hämtad 2013-03-26]
- Bucht, E. & Persson, B. 1994. *Grönstruktur i städer och tätorter – utdrag ur PBL-utredningen 1994* (Stad & Land: 127). Alnarp: Movium. Refererar till: SOU 1992:42. *Kretslopp – Basen för hållbar stadsutveckling*. Stockholm: Miljö- och Naturresursdepartementet.
- Bygga. 2013. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/sve/bygga> [Hämtad 2013-01-13]
- Densitet. 2013. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/densitet/152280> [Hämtad 2013-04-24]
- Dol, K. & Haffner, M. 2010. *Housing statistics in the*

- European Union. Haag: Ministry of the Interior and Kingdom Relations.
- Duhem, B. 2005. Introduction (General outcomes of Cost C11). I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 13-14. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Duhem, B. & Werquin, A. C. 2005. The greenery in some French new towns. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 279-286. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Ekosystemtjänster. 2013. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/ekosystemtjanster> [Hämtad 2013-01-09]
- Elvingson, P. 2013. Hållbar utveckling. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/hallbar-utveckling> [Hämtad 2013-04-09]
- Eriksson, A., Nilsson, E. & Arnesson, M. 2007. *Vindkraft – en möjlighet för biologisk mångfald på slätten?* (Rapport 2011:27). Jönköping: Jordbruksverket.
- Erixon, H. & Ståhle, A. 2008. *Regionens täthet och grönsstrukturens potential – Det suburbana landskapets utvecklingsmöjligheter i en växande storstadsregion*. Stockholm: Kungliga Tekniska Högskolan.
- ESPON. 2006. *Urban-rural relations in Europe – Final report*. http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/ESPON2006Projects/ThematicProjects/UrbanRural/fr-1.1.2_revised-full_31-03-05.pdf
- Europarådet. 2000. *Europeisk landskapskonvention*. Strasbourg: Europarådet. <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/VersionsConvention/swedish.pdf>
- Fastighetsnytt. 2003. *Fastighetsekonomska analys och fastighetsrätt – Fastighetsnomenklatur*. Stockholm: Fastighetsnytt Förlags AB.
- Flyvbjerg, B. 2006. Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, 12(12), 219-245.
- Forman, R. & Godron, M. 1986. *Landscape ecology*. New York: Wiley.
- Friström, A. 2012. Skog med mervärde. *Sveriges natur*, 103(4), 36-40.
- Friyta. 2012. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/friyta> [Hämtad 2012-10-23]
- Froster, A. 2008. Ingen fälld för brott mot naturhänsyn. *SkogsEko*, 2/2008. <http://www.skogsstyrelsen.se/Aga-och-bruka/Skogsbruk/Skogseko/Artikelregister/SkogsEko-22008/Ingen-fallid-for-brott-mot-naturhansyn> [Hämtad 2012-11-14]
- Gentrifiering. 2013. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/gentrifiering> [Hämtad 2013-04-24]
- Grahn, P. & Stigsdotter, U. 2003. Landscape planning and stress. *Urban Forestry & Urban Greening*, 2(1), 1-18.
- Grahn, P. & Stigsdotter, U. 2010. The relation between perceived sensory dimensions of urban green space and stress restoration. *Landscape and Urban Planning*, 94, 264–275.
- Grahn, P., Stigsdotter, U. & Berggren-Bärring, A-M. 2005. Eight experienced qualities in urban open spaces. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 240-248. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Gravlund, W. 2012. Ökad press för bättre luft. *Helsingborgs Dagblad*. 30 november. <http://hd.se/helsingborg/2012/11/30/okad-press-for-battre-luft> [Hämtad: 2013-03-01]
- Gravlund, W. 2013. Bygga på åkermark het framtidsfråga. *Helsingborgs Dagblad*. 4 januari. <http://hd.se/helsingborg/2013/01/04/helsingborg-tva-pa-att-bygga-pa> [Hämtad: 2013-03-01]
- Grönområde. 2012. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/gronomrade> [Hämtad 2012-10-23]
- Grönyta. 2012. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/sve/gronyta> [Hämtad 2012-10-23]
- Hallberg, J. & Mohamed, K. 2011. Farlig fetma ökar bland barn i fattiga områden. *SR International på svenska*. 31 maj. <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3993&artikel=4533029> [Hämtad 2013-03-18]
- Halleux, J-M. 2005. Valuing green structures – the use of hedonic models to assess the influence of green structures on residential property values. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 267-273. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities. Refererar till: Anderson, L. M. & Cordell, H. K. 1985. Residential property values improved by landscaping with trees. *Southern Journal of Applied Forestry*, 9, 162-166.
- Anderson, L. M. & Cordell, H. K. 1988. Influence of trees on residential property values in Athens, Georgia (U.S.A.): A survey based on actual sales prices. *Landscape and Urban Planning*, 15, 153-164.
- More, A.T. et al. 1988. Valuation of urban parks. *Landscape and Urban Planning*, 15, 139-

- 152.
- Orford, S. 1999. *Valuing the built environment: GIS and house price analysis*. Brookfield: Ashgate Publishing Company.
- Tyrväinen, L. 1999. *Monetary valuation of urban forest amenities in Finland*. Research Paper. Finnish Forest Research Institute, n° 739.
- Tyrväinen, L. & Miettinen, A. 2000. Property prices and urban forests amenities. *Journal of environmental economics and management*, 39, 205-223.
- Halvorsen Thorén, K. 2000. 'The green poster' – a method to evaluate the sustainability of the urban green structure. *Environmental Impact Assessment Review*, 20(2000), 359–371.
- Hanocq, P. 2005. Practices in planning and design of urban green areas in Belgium. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 302-308. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Hartig, T., Evans, G., Jamner, L., Davis, D. & Gärling, T. 2003. Tracking restoration in natural and urban field settings. *Journal of Environmental Psychology*, 23(2), 109-123.
- Helsingborgs stad. Odat. *Bruces skog*. Helsingborg: stadsbyggnadsförvaltningen. http://www.helsingborg.se/ImageVaultFiles/id_13973/cf_2/bruces_skog_broschyr_11_sbfi.PDF
- Helsingborgs stad. 1995. *Helsingborgs grönstruktur: grönstruktur i tätorten, underlag till översiktsplanen*. Helsingborg: Stadsbyggnadskontoret, utvecklingsenheten & Tekniska kontoret, parkkontoret.
- Helsingborgs stad. 2001. *Bevarandeprogram för Ramlösa*. Helsingborg: Bevaringsplanskommittén. Tillgänglig: <http://www.helsingborg.se/Medborgare/Trafik-och-stadsplanering/Oversiktsplan-och-detaljplaner/Naturvard/bevarandeprogram/ramlosa> [Hämtad 2013-03-10]
- Helsingborgs stad. 2010a. *ÖP 2010 – en strategisk översiktsplan för Helsingborgs utveckling*. Helsingborg: stadsbyggnadsförvaltningen.
- Helsingborgs stad. 2010b. *Miljöprogram för Helsingborgs stad 2011-2015*. Helsingborg: Helsingborgs stad.
- Helsingborgs stad. 2011. *FÖP H+ – fördjupning av översiktsplan för H+*. Helsingborg: stadsbyggnadsförvaltningen.
- Helsingborgs stad. 2012a. *Grönplan – fördjupningsplan om Helsingborgs stads grönstruktur*. Helsingborg: stadsbyggnadsförvaltningen. [opublicerat manus, rev. 2012-09-28]
- Helsingborgs stad. 2012b. Återkoppling på interncirkulation. [opublicerat arbetsdokument, augusti 2012]
- Helsingborgs stad. 2013a. *Stadsutvecklingsprojekt*. <http://www.helsingborg.se/Medborgare/Trafik-och-stadsplanering/Oversiktsplan-och-detaljplaner/Byggprojekt> [Hämtad 2013-01-29]
- Helsingborgs stad. 2013b. *Statistik om Helsingborg*. <http://www.helsingborg.se/Medborgare/Kommun-och-politik/Statistik> [Hämtad 2013-01-29]
- Helsingborgs stad. 2013c. *Planering och utveckling*. <http://www.helsingborg.se/Medborgare/Trafik-och-stadsplanering/Oversiktsplan-och-detaljplaner> [Hämtad 2013-04-11]
- Herzog, T., Maguire, C. & Nebel, M. 2003. Assessing the restorative components of environments. *Journal of Environmental Psychology*, 23(2), 159-171.
- Huddinge kommun. 2008. *Detaljplan för Västra Vårberget – Antagandehandling* (SBN PL 2005/40.313). Huddinge: Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen. http://www.huddinge.se/Global/bygga_bo_och_miljo/planer_och_ny_bebyggelse/pagaende_utbyggnadsprojekt/varby/vastra_varberget/Vastra%20Värberget%20ANTAGANDE.pdf
- Impediment. 2012. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/impediment> [Hämtad 2012-10-23]
- IPCC. 2007. *IPCC Fourth Assessment Report: Climate Change 2007*. Tillgänglig: http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml#UXUE0o6jCtI [Hämtad 2013-04-22]
- Jakobi, M. & Adelsköld, T. 2012. *Effektiv utformning av ekodukter och faunabroar* (Rapport 2011:159). Borlänge: Trafikverket.
- Jersenius, H. 2003. Järla sjö – från industriområde till stadsdel. I: Rådberg, J., Sjölin, E., Jersenius, H. & Lindholm, G. *Tätt eller glest – trender och åsikter om god stadsplanering* (Gröna Fakta, 1/2003). Alnarp: Movium.
- Jørgensen, K. 2005. The history of urban green structures. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 223-231. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities. Refererar till:
- Hirschfeld, C. C. 1779-85. *Theorie der Gartenkunst*. Leipzig: Weidmann. Tillgänglig: <http://katalog.ub.uni-heidelberg.de/cgi->

bin/search.cgi?sess=91b493b074c2dde5a6e4757b0955db9e&query=ga:66045629&format=html

- Howard, E. 1902. *Garden Cities of To-morrow*. [ursprungligen utgiven år 1898 under titeln To Morrow: A peaceful path to real reform]
- Kaliszuk, E. & Szulczewska, B. 2005. 'Green structure' – the term discussion. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 309-311. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Kluset land. 2011. [Radioprogram]. Sveriges Radio, P1. 30 juni–18 augusti. [Programserie i åtta delar]. Tillgänglig: <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt?programid=4091> [Hämtad 2013-05-12]
- Larsen, J. B. (Red.). 2005. *Naturnær skovdrift*. Köpenhamn: Dansk Skovforening.
- Larsson, A. & Germundsson, L. 2012. *Mål och metoder för hushållning med god jordbruksmark inom kommunal planering* (LTJ-fakultetens faktablad. 2012:8). Alnarp: Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap.
- Lilja, S. 2013. Helsingborg. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/helsingborg/201209> [Hämtad 2013-01-24]
- Lindholm, G. 2002. 'Green structure' as activity and as object – implications for urban planning. *Nordisk arkitekturforskning*. 2002:1, 41-49.
- Lindholm, G. 2003a. Vi ser inte staden för bara hus och parker! I: Rådberg, J., Sjölin, E., Jersenius, H. & Lindholm, G. *Tätt eller glest – trender och åsikter om god stadsplanering* (Gröna Fakta, 1/2003). Alnarp: Movium.
- Lindholm, G. 2003b. Om att värna vitala värden. I: Lindholm, G., Lundgren Alm, E. & Ståhle, A. *Grönstruktur med nya fotatryck*. (Gröna Fakta, 5/2003). Alnarp: Movium.
- Lindholm, G. 2004. Grönt är inte bara grönt – om stadsplanering med fotgängarperspektiv. I: Reiter, O. (Red.). *Synvänder – en antologi om landskapsplaneringens teori och praktik*. 47-53. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsplanering.
- Lindholm, G. 2005. Conclusions (about Human issues concerning green structure and urban planning). I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 312-316. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Lindholm, G. 2012. 'Visible gestures': On urban landscape perspectives in planning. *Planning Theory*, 11(1), 5-19.
- Lundgren Alm, E. 1996. *Stadsgrönskan – Integrerat eller separerat stadsbyggnadselement? En analys av stadsgrönskans utveckling till ett självständigt stadsbyggnadselement med hjälp av historiska exempel och fallstudier*. Lic.-avh. Göteborg: Chalmers tekniska högskola.
- Lundgren Alm, E. 2001. *Stadslandskapets obrukade resurs: om grönsstrukturens potential och synliggörande i en hållbar stadsutveckling*. Diss. Göteborg: Chalmers tekniska högskola.
- Lundquist, K. 2013. Helsingborg. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/helsingborg/201209> [Hämtad 2013-01-24]
- Lundin, P. 2008. *Bilsambället: Ideologi, expertis och regelskapande i efterkrigstidens Sverige*. Diss. Kungliga Tekniska Högskolan. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Lynch, K. 1960. *The Image of the City* (Massachusetts Institute of Technology and the President and Fellowships of Harvard College). Cambridge: M.I.T. Press.
- Länsstyrelsen i Skåne. 2013. *Skyddad natur*. <http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/djur-och-natur/skyddad-natur/Pages/default.aspx> [Hämtad 2013-03-07]
- Lövré, K. 2001. Vad är grönsstruktur i staden? – om att analysera ett stadsbyggnadselement. *Nordisk arkitekturforskning*, 14:1, 53-62. Refererar till: Berglund, U. 1996. *Perspektiv på stadens natur: om hur invånare och planerare ser på utemiljön i staden* (Trita-ARK 1996:4). Diss. Stockholm: Kungliga Tekniska Högskolan.
- Lövré, K. 2003. *Det gröna som identitetskapande stadsbyggnadselement – objekt, koncept och struktur*. Diss. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Magnér, K. 2010. *Bilstaden – om bilismens konsekvenser för stadens gaturum*. Kandidatexamensarbete. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Malmö stad. 2008a. *Bebyggelsestäthet och exploateringsgrad i Malmö*. Malmö: Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad. 2008b. *Norra Sorgenfri: Planprogram – samrådsunderlag* (PP6020). Malmö: Stadsbyggnadskontoret. http://www.malmo.se/download/18.af27481124e354c8f1800020125/Norra+Sorgenfri+planprogram_reviderat.pdf
- Malmö stad. 2010. *Så förtätar vi Malmö!* (Dialog-PM 2010:2). Malmö: Stadsbyggnadskontoret. <http://www.malmo.se/download/18.4d147ba1286e5bcbb4800055507/Förtätning-PM.pdf>

- Malmö stad. 2013a. *Översiktsplan för Malmö: Planstrategi – utställningsförslag, januari 2013*. Malmö: Stadsbyggnadskontoret. http://www.malmo.se/download/18.723670df13bb7e8db1bc547/OP2012_planstrategi_utställningsförslag_web_jan2013.pdf
- Malmö stad. 2013b. *Naturresevat*. <http://www.malmo.se/Medborgare/Idrott--fritid/Natur--friluftsliv/Natur--och-rekreatiomsomraden/Naturresevat.html> [Hämtad 2013-04-22]
- Mattsson, K. 2010. *Landet utanför*. Stockholm: Leopard förlag.
- MVRDV. 2013. *MVRDV*. <http://www.mvrdv.nl/#/projects/015wozoco> [Hämtad 2013-03-03]
- Nacka kommun. 2011. *Nacka gröstrukturprogram*. Nacka: Miljö och stadsbyggnad. http://infobank.nacka.se/Ext/Bo_Bygga/planer_program/gronprogram.pdf
- Natur. 2012. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/natur> [Hämtad 2012-10-23]
- Naturvårdsverket. 2012. *Natura 2000*. <http://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Skyddad-natur/Natura-2000> [Hämtad 2013-03-07]
- Naturvårdsverket. 2013. *Information om ekosystem och ekosystemtjänster*. <http://www.naturvardsverket.se/Start/Om-Naturvardsverket/Regeringsuppdrag/Redovisade-regeringsuppdrag-2012/Information-om-viktiga-ekosystem-och-ekosystemtjanster> [Hämtad 2013-03-27]
- Nordh, H. 2006. *Parkekaraktärer – ett verktyg för planering och gestaltning av grönområden*. Examensarbete. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Nylund, S-I. 2010. *Stockholmsregionen*, 3, 2. Stockholm: Regionplanekontoret.
- Næss, P., Næss, T. & Strand, A. 2009. *The challenge of sustainable mobility in urban planning and development in Oslo Metropolitan Area*. Oslo: Transportökonomisk institutt. (1024/2009). <https://www.toi.no/getfile.php/Publikasjoner/T%D8I%20rapporter/2009/1024-2009/1024-2009-nett.pdf>
- Oppermann, B. & Harrison, C. 2005. Introduction (Policies for “green structure and urban planning”). I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 318-325. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- P1-morgon. 2012. Hur ska man vända den negativa utvecklingen [Radioprogram]. Sveriges Radio, P1. 5 oktober. Tillgänglig: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1650&artikel=5297071> [Hämtad 2013-05-12]
- Park. 2012. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/park> [Hämtad 2012-10-23]
- Persson, A. 2013. *50 000 drabbas av buller*. Sydsvenskan. 1 mars.
- Place. 2013. *Tyda.se*. <http://tyda.se> [sök: place] [Hämtad 2013-05-04]
- Regeringen. 2012. *Ett rikt växt- och djurliv*. <http://www.regeringen.se/sb/d/5542/a/142253> [Hämtad 2013-03-21]
- Regeringens proposition 2006/07:122. *Ett första steg för en enklare plan- och bygglag*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Regeringskansliet. 2013. *Regeringen vill synliggöra värdet av ekosystemtjänster*. <http://www.regeringen.se/sb/d/16903/a/207216> [Hämtad 2013-03-18]
- Region Skåne. 2009. *Markanvändning i Skåne*. Kristianstad: Region Skåne.
- Region Skåne. 2011. *Flerkärnighet i Skåne*. Kristianstad: Region Skåne. http://www.skane.se/Upload/Webbplatser/Strukturbild/rapport-flerkarnighet_webb.pdf
- Region Skåne. 2012. *Grönstruktur i Skåne – Strategier för en utvecklad grön struktur*. Kristianstad: Region Skåne.
- Riksdagen. 2011a. *Hållbara städer – med fokus på transporter, boende och grönområden* (2010/11:RFR3). Stockholm: Riksdagen. <http://data.riksdagen.se/fil/D2A6AA8B-CF4C-4089-831D-121805B74F8A> [Hämtad 2012-03-23]. Refererar till: UN-Habitat. 2003. The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action.
- Riksdagen. 2011b. *Miljömål 2012–2015*. <http://www.riksdagen.se/sv/Sa-funkar-riksdagen/Forvaltningen/Miljoarbete/Miljomal-20122015> [Hämtad 2013-04-06]
- Riksrevisjonen. 2007. *Riksrevisjonens undersøkelse av bærekraftig arealplanlegging og arealdisponering i Norge*. Oslo: Riksrevisjonen. (3:11, 2006-2007). http://www.riksrevisjonen.no/SiteCollectionDocuments/Dokumentbasen/Dokument3/2006-2007/Dok_3_11_2006_2007.pdf
- Ruderatmark. 2012. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/ruderatmark> [Hämtad 2012-10-23]
- Rydén, P. 2013. Essä. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/essa> [Hämtad 2013-03-28]
- Rådberg, J. 2003. Hållbar stad – kompakt eller grön? I: Rådberg, J., Sjölin, E., Jersenius, H. & Lindholm, G. *Tätt eller glest – trender och åsikter om god stadsplanering* (Gröna Fakta, 1/2003). Alnarp: Movium.
- Sahlström, E. 2012. Gröna kilar ger friluftsliv i

- storstaden. *Friluftsliv*, 3, 47-48.
- Sarap Quist, T. 1979. *Naturplanteringar i Helsingborg* (Konsulentavdelningens rapporter: Landskap 54). Examensarbete. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
- SCB. 1994. *Grönytor och deras tillgänglighet kring de 10 största tätorterna* (Na – Naturresurser och miljö). Stockholm: SCB.
- SCB. 1998. *Markanvändningen i Sverige, tredje upplagan*. Stockholm: SCB.
- SCB. 2002. *Grönområden, grönytor och hårdgjorda ytor i tätorter – Studier utförda av SCB på uppdrag av Boverket*. Stockholm: SCB.
- SCB. 2008. *Markanvändningen i Sverige, femte upplagan*. Stockholm: SCB.
- SCB. 2009. *Grönytor/grönområden i och omkring tätorter 2005* (MI12 – Grönytor: SM 0902). Stockholm: SCB.
- SCB. 2010a. *Förändring av vegetationsgrad och grönytor inom tätorter 2000-2005: De tio största tätorterna 2005* (MI12 – Grönytor: SM 1003). Stockholm: SCB.
- SCB. 2010b. *Grönytor och grönområden i och omkring tätorter 2005, slutgiltig version: Tätorter med minst 10 000 invånare* (MI12 – Grönytor: SM 1002). Stockholm: SCB.
- SCB. 2010c. *Tabeller över Sveriges befolkning 2009*. Stockholm: SCB.
- SCB. 2010d. *Tätorter 2010* (MI38 – Miljövärd: SM 1101, korrigerad version). Stockholm: SCB.
- SCB. 2011. *Statistisk årsbok för Sverige 2011*. Stockholm: SCB.
- SCB. 2012a. *Bostads- och byggnadsstatistisk årsbok 2012*. Stockholm: SCB.
- SCB. 2012b. *Statistisk årsbok 2012*. Stockholm: SCB.
- SCB. 2012c. *Tätortsexpansionen i de 10 största tätorterna*. <http://www.gis.scb.se/scbkartor/tatort/tatortanim.asp> [Hämtad 2013-03-19]
- Schmidt, L. 2007. *For tett? Fortetting, planprosess og bokvalitet i nye byboligprosjekter* (Rapport 2007:12). Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR). <http://www.nibr.no/filer/2007-12.pdf>
- Selberg, K. A. 2002. *Gaten som by- og stedsformer: om utforming av gater og veger*. Oslo: Statens vegvesen. (Ed07/142)
- Simonsson, J. 2012. Kampen om den goda åkermarken. *ATL, Lantbrukets affärstidning*. 20 mars. <http://www.atl.nu/lantbruk/kampen-om-den-goda-kermarken> [Hämtad 2013-03-01]
- Skogsstyrelsen. 2012. *Skogsvårdslagen*. <http://www.skogsstyrelsen.se/Aga-och-bruka/Lagen/Skogsvardslagen> [Hämtad 2012-11-14]
- Skogsstyrelsen. 2013a. *Naturvårdsavtal*. <http://www.skogsstyrelsen.se/Aga-och-bruka/Skogsbruk/Bevara-skog/Naturvardsavtal> [Hämtad 2013-03-07]
- Skogsstyrelsen. 2013b. *Ägoslag*. <http://www.skogsstyrelsen.se/Myndigheten/Statistik/Om-statistiken/Definitioner/Agoslag> [Hämtad 2013-03-21]
- Skåne Nordväst. 2013a. *Översiktlig planering | Skåne Nordväst*. <http://www.skanenordvast.se/vi-arbetar-med/infrastruktur-och-samhallsplanering/oversiktsplanering> [Hämtad 2013-04-11]
- Skåne Nordväst. 2013b. *Om Skåne Nordväst*. <http://www.skanenordvast.se/organisation/om-skane-nordvast> [Hämtad 2013-04-11]
- Skärbäck, E. 1997. *Balanserad samhällsbyggnad* (Stad & Land: 147). Alnarp: Movium.
- Skärbäck, E. & Grahn, P. 2012. *Grönska för kunskapande* (LTJ-rapport 2012:9). Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
- SOU 1994:36. Plan- och byggutredningen. *Miljö och fysisk planering: delbetänkande*. Stockholm: Civildepartementet.
- Space. 2013. *Tyda.se*. <http://tyda.se> [sök: space] [Hämtad 2013-05-04]
- Statens folkhälsoinstitut (FHI). 2005. *Kunskapsunderlag till Folkhälsopolitisk rapport 2005 – målområde 9: Ökad fysisk aktivitet* (R2005:58). Östersund: Statens folkhälsoinstitut. <http://www.fhi.se/PageFiles/3973/r200558underlagsrapport9.pdf>
- Stiles, R. 2005. Networking urban green space in European Cities – past, present and future. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 423-429. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Stockholms stad. 2002. *Sociotopkarta för parker och andra friytor i Stockholms innerstad – om metoden, dialogen och resultatet*. Stockholm: Stadsbyggnadskontoret och Gat- och fastighetskontoret.
- Stor temperaturhöjning befaras. 2012. *Svenska Dagbladet*. 19 november. http://www.svd.se/nyheter/inrikes/stor-temperaturhojning-befaras_7680302.svd [Hämtad 2013-03-01]
- Struktur. 2013. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/lang/struktur> [Hämtad 2013-01-10]
- Stähle, A. 2001. Staden som livsmiljö för människa och mångfald. I: Blomberg, A. & Burman, A. (Red.). *Mångfaldskonferensen 1999: Biodiversitet i städer* (CBMs Skriftserie 5). 19-23. Uppsala: Centrum för biologisk mångfald.

- Ståhle, A. 2005a. Urban planning for a quality dense green structure, Stockholm sociotop map and park programme. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 287-293. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Ståhle, A. 2005b. *Mer park i tätare stad: Teoretiska och empiriska undersökningar av stadsplaneringens mått på friytetillgång* (TRITA-ARK 2005:2). Lic-avh. Stockholm: Kungliga Tekniska Högskolan.
- Ståhle, A. 2008. Den hållbara staden är både tät och grön. *Svenska Dagbladet*. 21 december.
- Ståhle, A. 2009. Den gröna storstaden. *Arkitekten*. Mars 2009. www.arkitekt.se/s48941 [Hämtad 2013-05-09]
- Stråk. 1993. *Svenska Akademiens ordbok*. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob> [Hämtad 2013-03-27]
- Svensson, G. 2004. Fetma ökar mest bland barn. *Dagens nyheter*. 21 oktober. <http://www.dn.se/insidan/insidan-hem/fetma-okar-mest-bland-barn> [Hämtad 2013-03-18]
- Sveriges lantbruksuniversitet. 2012. *Ekosystemtjänster*. <http://www.slu.se/sv/fakulteter/nl-fakulteten/om-fakulteten/institutioner/institutionen-for-ekologi/research/landskapsekologi/ekosystemtjanster> [Hämtad 2013-03-18]
- Szulcowska, B. och Kaliszek, E. 2005. Problems of green structure planning and management in Warsaw. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 90-102. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Tjallingii, S. 2005a. Green structure and urban planning, general outcomes of Cost C11. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 15-38. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Tjallingii, S. 2005b. Green structure and urban development – Issues of the debate session. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 437-438. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Tottmar, M. 2012. Bopriser ökar med grönskan. *Dagens nyheter*. 24 mars. <http://www.dn.se/sthlm/bopriser-okar-med-gronskan> [Hämtad 2013-02-24]
- Transportstyrelsen. 2013. 2013-01-07. *Trängselskatt*. <http://www.transportstyrelsen.se/Vag/Trangselskatt> [Hämtad 2013-03-01]
- Tykesson, T., Magnusson Staaf, B., Hansson, C., Reisnert, A. & Brunnberg, K. (Red:er). 2001. *Guide till Malmös arkitektur*. Stockholm: Arkitektur Förlag AB.
- Täby kommun. 2010. *Preliminär gatukostnadsutredning – för fördelningsområde Ängsvägens industriområde inom kommundelen Täby kyrkby i Täby kommun – samrådshandling* (SBN 162/2010-29). Täby: Stadsbyggnadskontoret, Mark- och exploateringsenheten. http://www.taby.se/PageFiles/5786/Samrad_GKutr_Angsvagen_industri.pdf
- Törnberg, U. 2012. Livsfarliga stilla timmar. *Sydsvenska dagbladet*. 26 oktober. <http://www.sydsvenskan.se/sverige/livsfarliga-stilla-timmar> [Hämtad 2013-03-18]
- Ullstad, E. 2008. *Hållbar stadsutveckling*. Stockholm: Sveriges arkitekter.
- Ulrich, R. 1984. View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224(4647), 420-421.
- Ulrich, R., Simons, R. F., Losito, B. D., Fiorito, E., Miles, M. A. & Zelson, M. 1991. Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11(3), 201-230.
- Uytenhaak, R. 2008. *Cities full of space – qualities of density*. Rotterdam: 010 Publishers.
- Växjö stad. 2012. *Grönstrukturprogram för Växjö stad – samrådsförslag, november 2012*. http://www.vaxjo.se/upload/www.vaxjo.se/Kommunledningsforvaltningen/Planeringskontoret/Gronplan/samradsforslag_gronstrukturprogram_20121024.pdf
- Waernulf, S. 2005. *Trädgårdar på tak- och gårdshjälklag*. Examensarbete. Ultuna: Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land.
- Wall Reinius, S. & Fredman, P. 2007. Protected areas as attractions. *Annals of Tourism Research*, 34(4), 839-854.
- Werquin, A. C. (Red.) et al. 2005. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Westerlund, H. 2012. *Är stress vår tids största folkhälsoproblem?* [video]. Stress, sömn och allt däremellan, 23 april 2012. Tillgänglig: <http://www.stressforskning.su.se/om-oss/eventemang/stress-somn-och-allt-daremellan-orsaker-effekter-och-behandling-inom-omradena-stress-och-somn-1.75831> [Hämtad 2013-03-21]
- Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. 1999/2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund:

- Studentlitteratur. [originalets titel: Diskursanalyse som teori og metode]
- Wolters, S. 2008. Fler grönytor kan bebyggas i Uppsala. *UNT*. 25 augusti. <http://www.unt.se/inc/print/fler-gronytor-kan-bebyggas-i-uppsala-304428-default.aspx> [Hämtad 2013-02-25]
- WWF. 2011. *Konsekvenser – Klimat*. <http://www.wwf.se/vrt-arbete/klimat/konsekvenser/1124276-konsekvenser-klimat> [Hämtad 2012-11-19]
- Zaleckis, K. 2005. Role of the urban green structure in creation of preferred urban environment. I: Werquin, A. C. (Red.) et al. *COST Action C11 – Green structure and urban planning – Final report*. 249-255. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

FIGUR- OCH TABELLFÖRTECKNING

Tabeller

1	Översikt över uppsatsens disposition	s 19
1.1	Exempel på skillnader mellan synsätten på grönstrukturen som separerad respektive integrerad	s 43

Figurer

1.1	En stad består av hus, vägar och grönstruktur. Grönstrukturens betydelse kan i sin tur sammanfattas i aspekterna social, kulturell, ekologisk.	s 32
1.2	Poler mellan vilka synen på och behandlingen av stadsgrönskan varierat under den moderna stadens historia	s 36
1.3	Ruralt respektive urbant landskap.	s 37
1.4	Fyrfältsdiagram som visar hur grönstrukturen består av ytor som är grå eller gröna, privata eller offentliga, och ibland både och.	s 41
1.5	Grönstrukturen är förbunden med andra stadselement: inga alléer utan vägar; inga trädgårdar utan hus.	s 49
1.6	Försök till modell som visar övergripande aspekter samt funktioner och värden som kommer till uttryck i synen på grönstrukturbegreppet.	s 50
2.1	Hur presenteras grönstrukturen i kommunerna år 2011?	s 54
2.2	Formell respektive faktisk grönstruktur.	s 55

2.3	Helsingborgs geografiska läge samt markanvändning i Skåne.	s 56	3.7	Natur-Park Schöneberger Südgelände, Berlin.	s 103
2.4	Innehållsförteckning i arbetsversion av Helsingborgs kommande grönplan.	s 59	3.8	Cultuurpark Westergasfabriek, Amsterdam.	s 103
2.5	Framsida till arbetsversion av Helsingborgs kommande grönplan.	s 60	3.9	In- och utfartsleder tar mycket plats.	s 105
2.6	Målbild för grönstrukturen i centralorten 2035. (Helsingborg)	s 63	3.10	Nobelvägen, Malmö.	s 106
2.7	Allmänt tillgängliga grönområden i centralorten. (Helsingborg)	s 66	3.11	Sønder Boulevard, Köpenhamn.	s 106
2.8	Karaktärsskapande gröna element. (Helsingborg)	s 68	3.12	Illustration av byggnaders, platsers och vägars utsträckning i horisontalled respektive vertikalled.	s 107
2.9	Förslag för Husensjö park. (Helsingborg)	s 69	3.13	Matris för täthet hos grönstruktur.	s 108
2.10	Skissering av samband mellan generella problem som relaterar till kommunal grönplanering.	s 76	3.14	Exempel på olika våningshöjd och bebyggd yta som ger ett exploateringstal på 1,0.	s 109
2.11	Tänkbar utveckling av ett sektorsöverskridande samarbete kring planering för grönstruktur.	s 77	3.15	Ungefärligt läge för beskrivna bebyggelsekaraktärer i Malmö.	s 115
3.1	Gamla väster, Malmö.	s 87			
3.2	Jakob Nilsgatan, Gamla väster, Malmö.	s 88			
3.3	Grönt rum i Barcelona.	s 88			
3.4	Husfasad i Barcelona.	s 89			
3.5	I en tät stad som Barcelona finns det samtidigt nära till hav, stränder och stora parker.	s 89			
3.6	Ju större stad, desto längre till omlandet.	s 94			

Samtliga figurer är publicerade med inhämtat tillstånd från deras upphovsrättsinnehavare. För referens, se respektive figur.

